T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
DİN FELSEFESİ BİLİM DALI

TRANSHÜMANİZM VE TEKİLLİK BAĞLAMINDA DİNİN GELECEĞİ

İSMAİL KURT

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN
DR. ÖĞR. ÜYESİ ÖMER FARUK ERDEM

KONYA – 2019

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
DİN FELSEFESİ BİLİM DALI

TRANSHÜMANİZM VE TEKİLLİK BAĞLAMINDA DİNİN GELECEĞİ

İSMAİL KURT

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN
DR. ÖĞR. ÜYESİ ÖMER FARUK ERDEM

KONYA – 2019

KONYA	T.C. NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü	NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ KONYA SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Bilimsel Etik Sayfası

Öğrencinin				
	Adı Soyadı	İsmail KURT		
	Numarası	148102011049		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Felsefe ve Din Bilimleri/Din Felsefesi		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans	X	
		Doktora		
	Tezin Adı	TRANSHÜMANİZM VE TEKİLLİK BAĞLAMINDA DİNİN GELECEĞİ		

Bu tezin hazırlanmasında bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığını bildiririm.

Öğrencinin Adı Soyadı
İsmail KURT
İmzası

T.C. NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü	SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK LİSANS TEZİ KABUL FORMU

Öğrencinin	Adı Soyadı	İsmail KURT
	Numarası	148102011049
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Felsefe ve Din Bilimler/Din Felsefesi
	Programı	Yüksek Lisans
	Tez Danışmanı	Dr. Öğr. Üyesi Ömer Faruk ERDEM
	Tezin Adı	TRANSHÜMANİZM VE TEKİLLİK BAĞLAMINDA DİNİN GELECEĞİ

Yukarıda adı geçen öğrenci tarafından hazırlanan Transhümanizm ve Tekillik Bağlamında Dinin Geleceği başlıklı bu çalışma 17/06/2019 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği/~~oyçokluğu~~ ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Sıra No	Danışman ve Üyeler		
	Unvanı	Adı ve Soyadı	İmza
1	Dr. Öğr. Üyesi	Ömer Faruk ERDEM	
2	Prof. Dr.	Bayram DALKILIÇ	
3	Doç. Dr.	Kevser ÇELİK	

ÖZET

Öğrencinin	Adı Soyadı	İsmail KURT	
	Numarası	148102011049	
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Felsefe ve Din Bilimleri/Din Felsefesi	
	Programı	Tezli Yüksek Lisans	X
		Doktora	
	Tez Danışmanı	Dr. Öğr. Üyesi Ömer Faruk ERDEM	
	Tezin Adı	Transhümanizm ve Tekillik Bağlamında Dinin Geleceği	

Transhümanizm, hümanizmin devamı niteliğinde olan fakat ondan farklı olarak insanın fiziksel, zihinsel ve biyolojik kapasitelerinin teknoloji aracılığıyla arttırılmasını amaç edinen ve evrimin yönlendirilip hızlandırılmasını savunan felsefi akımdır. Böylelikle insana ölümsüzlüğü ve cennetsel bir geleceği vaat eden transhümanizm, dinin konularıyla ilgilenmesiyle dinsel bir nitelik taşımaktadır. Hristiyanlığın, Tanrı'nın İsa Mesih'te enkarnasyonu, Kurtuluş (Salvation), ilk günah, imago Dei ve insanın tanrılaşması (theosis) gibi doktrinleriyle ilişkin olan transhümanizm, dinlerden etkilenmekle beraber dinleri özellikle de Hristiyanlığı etkileyip dönüştürmektedir. Çıkış itibariyle ateistik unsurlar barındırsa da Hristiyanlığın kimi anlayışlarından güçlü bir şekilde etkilenmesi ve dinlerin konu edindiği ölümsüzlük, aşkınlık, ebedi mutluluk gibi konulara değinmesi, onu teizmin sularına taşımaktadır. Transhümanizm, insanın özgürlüğüne ve yeryüzündeki yaratıcılığına yaptığı vurgusu, cansızlıktan bilinçliliğe ve tanrıyı gerçekleştirmeye doğru bir süreci takip etmesi ve din ile bilimi felsefesinde birleştirmesiyle onu daha çok pan-enteizme yakın bir Tanrı anlayışına çıkarmaktadır. Hızla gelişen teknolojiyle şüphesiz insan ve ilişkileri etkilenmekte böylelikle din ve bilimin gelecek vizyonu şekillenmektedir. Bu meselede transhümanizm akımı ve tekillik anlayışı önemli bir etken olduğundan bunlara bağlı olarak çalışmamızda transhümanizmin dinsel niteliği, dine olan etkisini ve Tanrı anlayışını ortaya koymak suretiyle dinin geleceğini öngörmeye çalıştık.

Anahtar Kelimeler: Transhümanizm, Tekillik, Din, Teknoloji, Posthuman, Panenteizm, Yapay Zeka.

ABSTRACT

<table>
<tr><td rowspan="7">Author's</td><td>Name and Surname</td><td colspan="3">İsmail KURT</td></tr>
<tr><td>Student Number</td><td colspan="3">148102011049</td></tr>
<tr><td>Department</td><td colspan="3">Philosophy and Religious Sciences/Philosophy of Religion</td></tr>
<tr><td rowspan="2">Study Programme</td><td>Master's Degree (M.A.)</td><td>X</td><td rowspan="2"></td></tr>
<tr><td>Doctoral Degree (Ph.D.)</td><td></td></tr>
<tr><td>Supervisor</td><td colspan="3">Dr. Öğr. Üyesi Ömer Faruk ERDEM</td></tr>
<tr><td>Title of the Thesis/Dissertation</td><td colspan="3">The Future of Religion in the Context of Transhumanism and Singularity</td></tr>
</table>

Transhumanism is a follow-up of humanism. However unlike humanism, transhumanism aims to increase the physical, cognitive and biological capacities of human being by means of technology and suggests speeding and directing the evolution. For transhumanism pledges immortality and heaven to human being, it interests in religious issues and has a religious qualification. Transhumanism is related with the doctrines of Christianity such as incarnation of Jesus Christ in God, salvation, original sin, imago Dei, and theosis. In this context, transhumanism both is affected by religions and transforms the religions especially Christianity. Although transhumanism carries atheistic elements at the beginning, it has been influenced by some understandings of Christianity and it mentions to some religious issues such as immortality, transcendency and eternal happiness. This makes transhumanism related with theism. Transhumanism stresses to human being's freedom and creativity in the world, follows the process from lifelessness to consciousness and becoming God, and combines religion and science in its own philosophy. All these arguments moves transhumanism to an understanding of God which is closer to panentheism. With the rapid growth of techonology, human being and human relations are affected definitely; therefore, future vision of religion and science take shape. Since transhumanism movement and singularity philosophy are important considerations in this manner, we have tried to predict the future of religion by revealing religious qualification of transhumanism, its effects to religion and its understanding of God.

Keywords: Transhumanism, Singularity, Religion, Technology, Posthuman, Panentheism, Artificial Intelligence.

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR DİZİNİ

Bkz.	: Bakınız
C.	: Cilt
Çev.	: Çeviren
Ed.	: Editör
Eğt.	: Eğitim
End.	: Endüstri
Fak.	: Fakülte
IEET	: Institute for Ethics and Emergenging Technologies
No	: Numara
s.	: Sayfa
San.	: Sanayi
ss.	: Sayfa sayısı
vb.	: Ve benzeri
Vol.	: Volume
YZ	: Yapay Zeka

ÖNSÖZ

İnsanoğlu varolduğu müddetçe kendini geliştirmek ve varoluşunu tehdit eden ölüm başta olmak üzere zihinsel, fiziksel ve biyolojik sınırlılıklarından kurtulmak istemiştir. Kendinde hep eksik bir yön ve zayıflık bulmuş, bu eksiklikleri ve zayıflıkları gidermek için hem dinlere sığınarak Tanrı/Tanrılar'dan yardım beklemiş hem de alet/tekniği icat ederek kendine yoldaş edinmiş ve kurtuluşunu bunlarda aramıştır. İnsanın varoluşsal sınırlılıklarından kurtulma arzusu, kuşkusuz dinlerin temel konusu olmuştur. İnsan, alet/tekniği eksikliklerini tamamlamada ne kadar kullansa da en nihayetinde ebedi olacak kadar uzun yaşamak, her dilediğini gerçekleştirebilmek ve kâinatın tamamını kuşatacak bir aşkınlığa kavuşarak her yerde varolmak gibi sonsuzluğa uzanan arzularını gerçekleştirememiş ve bu nedenle dinlere ve Tanrı'ya yönelmiştir. Ancak Tanrı'dan bağımsız olarak amacını gerçekleştirmek için tekniği olabildiğine geliştirmiş ve günümüz yirmi birinci yüzyılına gelindiğinde ise bilim ve teknolojide ciddi ilerlemeler kaydetmiş, geçmişin efsanelerindeki sihirlerden ve ilahî anlatılarındaki mucizelerden farksız olmaya başlamıştır. İş böyle olunca, gelişmiş teknolojilerle insanı ve kâinatı dönüştürmek ve sınırlılıklarından onu kurtarmak iddiasıyla yeni bir akım ortaya çıkmıştır. Bu akım transhümanizmdir.

Bu çalışmada transhümanizm akımının ve tekillik anlayışının dinsel niteliği ve Tanrı anlayışlarıyla ilişkisi konu edinilmiştir. Böylelikle gelecekte din mefhumunun, teknolojik tabanlı bir akım olan transhümanizm ve tekillik bağlamında nasıl etkileneceği ve onu neler beklediği ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bunu yaparak transhümanizmin teolojisinin inşa çalışmalarına katkı gayretinde bulunulmuştur. Transhümanizmin din ile ilişkili yönüne dair ülkemizde yok denecek kadar az çalışmanın bulunmasına dayanarak amacımız, elimizden geldiği kadar bu konuyu dilimize kazandırıp Türkiye'de yapılan din felsefesi faaliyetlerine katkı sunmaktır. Çalışmamızda karşılaştığımız zorluklardan biri, transhümanist düşünürlerin görüşleri incelenirken transhümanizmin dinsel niteliğinin ve Tanrı anlayışının belli bir başlıkta toplanmayıp dağınık şekilde ve kısmen değinilmiş olmasıdır. Kimi teologların bu konuya dair kolektif eser çalışmalarının varlığı işimizi kolaylaştıran unsur olmuştur. Yalnız bu durumun da bizim açımızdan bir diğer zorluğu, kaynakların dilinin yabancı olmasına bağlı olarak çeviriye ayrı zaman harcamamızdır. Çalışmamızın konusu ile

ilgili bir iki kaynağı geçmeyecek kadar az Türkçe kaynağın bulunması çabamızın ciddi bir kısmını çeviriye ayırmamızı gerekli kılmıştır.

Çalışmamız, giriş bölümü ile beraber üç bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde transhümanizmin insan merkezli anlayışının kökeni olan hümanizm akımı ele alınmış ve transhümanizmin genel tarihçesine, felsefesine, etkilendiği anlayışlara ve düşünürlerine değinilmiştir. Sonraki bölümde, transhümanizmin teknolojik temelli bir hareket olması açısından onu besleyen ve elini güçlendiren önemli teknolojiler olan biyoteknoloji, nanoteknoloji, sanal gerçeklik, yapay zekâ, robotik ve siborg teknolojileri güncel gelişmeler çerçevesinde ele alınmıştır. Bu teknolojilerin insanın değişimine ve sınırlılıklarının kaldırılmasına yönelik taşıdıkları potansiyeller gösterilerek transhümanistlerin insanın ve kâinatın geleceğine yönelik vizyonları olan posthuman ve tekillik anlayışları ortaya konulmuştur. Çalışmamızın dinin geleceği başlıklı son bölümünde ise transhümanizmin din ile ilişkisi, dinlerin sonu mu yoksa yeni bir dinî hareket mi ya da dinlerle uyumlu mu olup olmadığına dair kimi düşünürlerin görüşlerine başvurularak transhümanizmin dini anlayışlardan nasıl etkilendiği ve dini de nasıl etkilediği değerlendirilmiştir. Bununla beraber ateizm, deizm, teizm ve pan-enteizm gibi Tanrı anlayışlarıyla ilişkisi ele alınmış ve transhümanizmin Tanrısı tespit edilmeye çalışılmıştır.

Çalışmamın konusunun ve sınırlarının belirlenmesinden tamamlanmasına kadar olan süreçte, maddi ve manevî desteğini eksik etmeyen kıymetli danışman hocam Dr. Öğr. Üyesi Ömer Faruk ERDEM'e, teşekkürlerimi sunuyorum. Ayrıca değerli Prof. Dr. Bayram DALKILIÇ ve Prof. Dr. Naim ŞAHİN hocalarım başta olmak üzere, eğitim hayatıma değerli katkılar sunan tüm hocalarıma, çalışmamı baştan sona okuyarak yönlendirmelerde bulunan dostlarım Ümit ESER ve Abdullah Usame KORKUT'a, çalışmamı tamamlayabilmemde manevî desteklerini hiç eksik etmeyerek motivasyon kaynağı olan tüm dostlarıma ve dualarını esirgemeyen kıymetli aileme ayrı ayrı teşekkür ederim. Çalışmak bizden başarı Allah'tandır.

İsmail KURT

ANKARA-2019

GİRİŞ
TRANSHÜMANİZM: KÖKENLERİ, FELSEFESİ VE DÜŞÜNÜRLERİ

Çalışmamızın içeriği, hümanizmin devamı veyahut onun farklı bir forma evrilmesinin geçiş dönemi olarak ifade edilen transhümanizm üzerine olacaktır. Transhümanizmi, din felsefesinin konusu olan Tanrı anlayışları ile ilişkisi açısından ve din anlayışının transhümanist hatta posthümanist bir gelecekte nasıl şekil alacağı üzerinde değerlendirmeler yapılacaktır. Hiç şüphesiz bu değerlendirmeler hümanizm mefhumu anlaşılmadan yapılamaz. Transhümanizmin kökeni niteliğinde olan hümanizm nedir? Hümanizm salt bir insancılık mıdır? Yoksa kökleri Antik Yunan'a dayanan seküler bir hareket midir? Hümanizm Tanrı'sız bir dünya mı nitelemektedir? Hümanizm'in temellerinde Hristiyanlığın doktrinleri mevcut mudur? Hümanizmi anlamadan Transhümanizm gibi güncel akımlar anlaşılamayacaktır.

1. Hümanizm

Hümanizm kavramının tarihsel gelişme sürecini incelediğimizde doğrusal bir gelişme değil, anakronik bir gelişme takip ettiğini görmekteyiz. Diğer bir ifadeyle hümanizm kavramı, kullanılageldiği kendi zaman diliminden geriye, kendinden daha önceki dönemlere atıflar yaparak kavramsal çerçevesini oluşturan bir kavramdır.[1] Ortaya konulduğu zaman diliminden çok önceleri o kavram kullanılmasa da içerdiği anlam, o dönemlerin felsefi düşüncesiyle örtüşme gösterir. Eski dönemlerin düşünsel faaliyetleriyle örtüşerek kavram kendi dönemindeki içeriğini o kesişimlerle pekiştirir. Bu durum ise hümanizmin tanımlanmasında zorluklara neden olmaktadır. Genel geçer bir tanımlamayla bir kalıba oturtulamayan Hümanizm'in tanımlama güçlüğü, ayrıca deskriptif ve normatif tanımlamayla da ilgilidir.

Deskriptif tanımlamalarla hümanizmin neliği üzerinde durulurken, normatif tanımlamalar hümanizmin ne olması gerektiğine yoğunlaşır. Hümanizm'e deskriptif bir tanımlama yapılacak olursa Antik Yunan düşüncesine yönelerek insana dair olanın ve beşeri bilimlerin tekrardan diriltilmesi yahut insan fıtratının sınırlarını ve onu bu sınırların da ötesine taşımayı konu edinen felsefi görüştür. Normatif tanımlama ise

---

[1] Engin Yurt, "Heidegger-Sartre Anlaşmazlığının Hümanizmin Güncel Terminoloji Sorununa Bir Çözüm Getirme Olasılığına Dair Bir Araştırma", **Felsefi Düşün Akademik Felsefe Dergisi**, Sayı: 9, 2017, s. 290.

hümanizmin, insanın ve onunla ilişkili tabiatın, kültürün nasıl tahlil edilmesi gerektiğine ve subjektif bir dünya görüşünün teorik ya da eylemsel olarak kabul edilmesine dair bir ideal yahut bir tavsiye niteliğinde tanımlanmasıdır.[2] Hümanizm bu normatif tanımlama yani tanımlayana göre değişiklik arz edip belli bir dünya görüşü kazandırma, bir gaye ve ideal sunma yaklaşımından kaynaklı olarak çeşitlenmeler göstermiştir.

Aynı zamanda Hümanizmin çeşitliliğini besleyen, kuşkusuz batı kültürünün çeşitliliğidir. Batının çeşitli coğrafi bölgelerinde farklı eğitim düzeyindeki insan kitlelerinin de getirdiği ve yaşanılan hızlı kültürel ve dini değişimlerle beraber ayrık sosyal ve siyasi durumların iç içe geçmiş biraradalığı, hümanizmin dallanmasına neden olmuş görünmektedir. Patristik, Skolastik, Rönesans ve Alman eğitimci hümanizmi olduğu gibi Marksist, Katolik, seküler ve Sartre’ın (1905-1980) egzistansiyalist hümanizmi gibi çeşitlenen hümanist anlayışlar vardır. Hatta İslami hümanizm ve fütüristik aşkın hümanizm anlayışları da mevcuttur.[3]

Bahse konu olan hümanizm türlerini, çalışmamızın çerçevesi kapsamında *teosentrik* ve *antroposentrik* şeklinde iki temel başlıkta toplamak mümkün. Teosentrik şeklindeki tasnif, hümanizm için çelişkili durabilir. Fakat teosentrik ibaresine dayalı sınıflandırma yapılmasının nedeni, insana ve değerlerine teolojik perspektiften yapılan özellikle de Hristiyan teolojisi perspektifinden yapılan bakış açısındandır. Antroposentrik tasnif ise Tanrı ve sair metafiziksel unsurlardan arınmış salt insan merkezli hümanist anlayışlar içindir. Modern seküler hümanizm, aydınlanmayla beraber ağırlık kazanmıştır. Metafiziksel, mistik alanı tamamen dışarıda bırakarak insan aklı ve bilimsel tecrübeyi kaçınılmaz esas alan ve değerleri bunlar üzerine inşa eden yaklaşımıyla modern seküler hümanist anlayış (antroposentrik) Rönesans hümanizminden (teosentrik bakışla karışık olan) ayrılır.[4] Aydınlanmadan sonra Nietzsche’nin (1844-1900) Tanrı’nın ölümünü ilanı, Darwin’in evrim teorisi, varoluşçuluğun sistemleşmesi gibi gelişmeler salt antroposentrik hümanist anlayışı

---

[2] Hakan Gündoğdu, “Hümanizm, Teosentrizm ve Jacques Maritain”, **Felsefi Düşün Akademik Felsefe Dergisi**, Sayı: 9, 2017, s. 106.
[3] Ahmet Dağ, **Transhümanizm: İnsanın ve Dünyanın Dönüşümü**, Elis Yayınları, 1. Baskı, Ankara, 2018, s. 66.
[4] Kasım Küçükalp ve Ahmet Cevizci, **Batı Düşüncesi Felsefi Temeller**, İSAM Yayınları, 3. Baskı, İstanbul, 2014, s. 154.

daha da belirginleştirmiştir. Buna karşın teosentrik Hümanizm'i savunanlar devam etmiştir. Bunlardan birisi olan Fransız filozof Jacques Maritain (1882-1973), metafizik yahut Tanrı merkezli anlayışı dışlamanın hümanizmin esaslarından olmadığı kanaatindedir. Çünkü ona göre Hümanizm, Antik Yunan referanslı olmasıyla beraber Katolik Hristiyanlığı da referans almaktadır.[5]

Katolik Ortaçağ'ın etkileri hala üzerinde devam etmekte olan ve bir geçiş dönemi sayılan Rönesans hümanizmi, başlarda böyle bir hümanizmdir. On üçüncü ve on dördüncü yüzyıllarda Kuzey İtalya'da ortaya çıkmış ve daha sonra kıta Avrupa'ya ve İngiltere'ye yayılmış olan sorgulama şeklidir. Hümanizm terimi, alternatif olarak insan âlemine merkezi vurgu yapan çeşitli Batı inançlarına, yöntemlerine ve felsefelerine uygulanır. Rönesans hümanizmi olarak bilinen bu tarihî program o kadar etkileyicidir ki, Rönesans'ın ayrı bir tarihsel dönem olarak görülmesinin temel nedenlerinden biri olmuştur.[6] Öyle ki Hümanizm ve Rönesans terimleri birbirlerinin yerine kullanılan ortak söylem olagelmişlerdir. İkisi arasındaki fark ise o dönem akımının fikrî yönü belirtilmek istendiğinde "Hümanizm" kavramı, dönemin genel sanat içeriği belirtilmek istendiğinde ise "Rönesans" kavramı ifade edilmektedir.[7]

Hümanizm, çıkış itibariyle eğitim sistemidir. Eğitim disiplininin bir konusu olarak, Alman Pedagog Friedrich Immanuel Niethammer (1766-1848) tarafından on dokuzuncu yüzyılların başlarında, Ortaçağ'dan o güne kadar antik Yunan ve Latin çalışmalarını, literatürlerini ve tarihini ve aynı zamanda bu dilleri konuşan insanların kültürlerini içeren lise, üniversite düzeyinde bir eğitim müfredatını ifade etmek için "humanitas" kavramı kullanılmıştır.[8] Hümanist anlayış, temelde iyi eğitimli bireyler yetiştirmek üzere ortaya çıkmıştır. Hümanizm'de bireylerin eğitimi önem arzetmektedir. Bunun bir sonucudur ki, Klasik Rönesans eserlerinin çoğu, iyi bir bireyin nasıl yetiştirileceğine dairdir.[9]

---

[5] Gündoğdu, "Hümanizm, Teosentrizm ve Jacques Maritain", ss. 110-111.
[6] Robert Grudin, "Humanism", https://www.britannica.com/topic/humanism#ref127870, (26.02.2019).
[7] M. Şükrü Akkaya, "Hümanizm'in Çıkışı Ve Yayılışı", **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih - Coğrafya Fakültesi Dergisi,** Cilt: 5, Sayı 2, 1947, s. 200.
[8] Tony Davies, **Humanism,** Routledge Publishing, First Edition, London, 1997, ss. 9-10.
[9] Dağ, **Transhümanizm; İnsanın ve Dünyanın Dönüşümü**, s. 62.

Hümanizmin bu misyonunun yayılmasında en önde gelen şahsiyetlerden biri şüphesiz İtalyan bilgini ve şairi Petrarca'dır (1304-1374). *Yalnız Yaşayış Üzerine* adlı eserinde bireyin yalnız kalıp kendi beni üzerine düşünmesini ister. Bu diğer insanlardan soyutlanma başkalarını hakir gördüğünden değil, bireyin kendisini geliştirmesinin bir ödev olmasından kaynaklıdır. Bireyin kendisini bir şekilde geliştirmesini ödev olarak gören Petrarca, benliğini yaşayan ilk modern insan olarak nitelendirilir.[10] Petrarca'ya göre birey, insanlığı gerçek anlamda yaşamış olan antik dönemin bilginleri gibi olmalıdır.[11] Petrarca gibi yazarlar vasıtasıyla Batı'ya, mevcut Hristiyan ahlakına ek olarak Stoa ve Epikürcü ahlak felsefeleri de yayılmaya başlamıştır.[12] Bunun sonucu olarak seküler bir ahlak anlayışı ortaya çıkmıştır. Hümanizm akımı son tahlilde, modern insanın yeni yaşam tarzını belirleyen, bu yaşam tarzında dine daha doğrusu ilahi unsurlara yer vermeyen, insan ve dünya merkezli bir anlayış halini alır.

Rönesans hümanizminin başarısı, benlik farkındalığı oluşmuş insanı ortaya çıkarmasıdır. Ortaçağ'da Tanrı'nın bireyden istediği, mevcut konumunu muhafaza etmesidir. Bu nedenle birey ben neyim ve ne olacağım? gibi sorular sormaz. Çünkü cevapları zaten muhafaza ettiği konumun kendisidir. Fakat Rönesans hümanizmi ise bireyi kendisine has renkleriyle ortaya çıkarmış, bütünün bir parçası olarak silikleşmesinin önüne geçmiştir. Bu nedenle bu çağ bireycilik (individualism) çağıdır. Toplulukların da bireyler gibi kendi olma durumlarını tetikleyen bu görüşler, ulusçuluğu da beraberinde getirmiştir.[13]

Rönesans hümanist düşüncesinde benliğini bulan, iyi eğitimli ve kültürlenmiş bireylerin her şeyi yapabilecekleri düşünülür. Örneğin, Francis Bacon (1561-1626), iyi eğitilen bir bireyin her şeyi yapabilecek güçte olacağı kanaatindedir.[14] Her şeyi yapabilme vasfı şüphesiz tanrısal bir vasıftır. Tanrısal vasfın insanda olabileceğine dair kanaatlerin oluşmasının ardında Hristiyanlığın *enkarnasyon* inancının etkisi de mevcuttur. Tanrı'nın İsa'nın bedeniyle bütünleşmesi aynı zamanda insanın

---

[10] Macit Gökberk, **Felsefe Tarihi**, Remzi Kitabevi, 21. Basım, İstanbul, 2011, s. 169.
[11] Akkaya, "Hümanizm'in Çıkışı ve Yayılışı", s. 214.
[12] Muhsin Kadıoğlu**, "**Hümanizm", **İstanbul Sosyoloji Konferansları Dergisi**, Sayı: 23, 1991, s. 159, https://dergipark.org.tr/iusoskon/issue/9545/119216, (04.01.2019).
[13] Gökberk, **Felsefe Tarihi**, ss. 167-168.
[14] Dağ, **Transhümanizm; İnsanın ve Dünyanın Dönüşümü**, s. 62-63.

tanrılaşabileceği yönünde de değerlendirilebilir. Tanrı insan oluyorsa tersinden insan tanrı da olabilecektir. Bu durum, Tanrı'nın değerinin düşürülmesi ve buna karşın insanın değerinin arttırılmasıdır.[15] İnsan değerinin yüceltilmesi Rönesans'tan sonra salt aklı ve bilimi temel alan Aydınlanma döneminde hız kazanarak Hümanizm'i tamamen seküler *antroposentrik* bir konuma taşır. İnsan, kendisini sınırlandıran bütün yapılardan sıyrılmış ve tam bir özgür olarak kendi kendinin değerlerini kurabilir ve kendi kendine yeterdir. İdeolojiler çağı olan ve sosyalizm, liberalizm, pozitivizm gibi akımları ortaya çıkaran on dokuzuncu yüzyılda Hümanizme yeni ögeler katılmıştır. Bu dönemde sosyalizm ve komünizm gibi akımlarla ilişkilendirilmeye çalışılmıştır.[16]

Sonuç olarak Hümanizm için günümüz Modern Batı düşüncesine biçimini kazandıran, adeta tüm kılcallarına kadar işleyen anlayış biçimi yahut bir ruh denilebilir kanaatindeyiz. Bu ruh, neyin ne olduğuna son kararın ancak insanın özgür iradesinin vereceğini başka hiçbir otoritenin buna sınırlandırma getiremeyeceğini vurgulamakla ve insan ve iradesini kutsamakla dinsel bir nitelik göstermektedir. Bu noktalardan Hümanizm için insanı ilahlaştıran bir öğreti ya da dindir denilebilir. "Hümanizm dini, insanlığa tapınarak; Budizm ve Taoizm'de[17] doğa kanunlarının, Hristiyanlık ve İslamiyet'teyse Tanrı'nın oynadığı rolü insana devretmek istiyor."[18] Hümanizm dininin Tanrısal ögesi insandır. Tanrının yahut mistik ögelerin yerine insanın özgür iradesi, duyguları, hisleri anlamı oluşturmaktadır.

Yirminci yüzyılda kullanılageldiği anlamından uzaklaşan ve modern hayatın problemlerinin zorlamasıyla bilimsel olarak yetkinleşmenin karşısında yer almaya başlayan Hümanizm,[19] yirmi birinci yüzyılda nasıl şekil alacaktır? Yirmi birinci yüzyıl, hızla gelişen teknolojinin baskın rol oynadığı bir zamandır. İlerleyen teknoloji, insanı her yönden geliştirmekte ve birçok arzusunu yerine getirmektedir. Böylelikle Hümanizm'in arzuladığı insanın her şeyi özgürce yaparak, hisleriyle kendi yaşam anlamını inşa ettiği Tanrısal pozisyona hizmet edecek ve hümanizmin ideallerini çok

---

[15] Dağ, **Transhümanizm; İnsanın ve Dünyanın Dönüşümü**, ss. 52-53.
[16] Kadıoğlu, "Hümanizm", s. 159.
[17] Ayrıntılı bilgi için bkz. Ahmet Cevizci, "Taoizm", **Paradigma Felsefe Sözlüğü**, Paradigma Yayınları, 3. Baskı, İstanbul, 1999, s. 824.
[18] Yuval Noah Harari, **Homo Deus Yarının Kısa Bir Tarihi**, Çev. Poyzan Nur Taneli, Kolektif Kitap Yayıncılık, 8. Baskı, İstanbul, 2017, s. 234.
[19] Giorgio de Santillana, **Seçme Metinlerle Rönesans Filozofları**, Dipnot Yayınları, 1. Baskı, Ankara, 2013, s. 7.

daha kolay gerçekleştirecek gibi görünmektedir. Fakat şöyle bir paradoks var ki; bir yandan gelişen teknolojiyle hümanist ideallerin gerçekleştirilmesinin kolaylaşmasına karşın, bu teknolojiyle Tanrı konumuna yerleştirilen insanın seçimleri ve hislerinin çokta bağımsız olmadığı ortaya konulursa ne olacaktır? Sözgelimi, insan iradesinin tercihleri ve duyguları, yarının geleceğinde insanüstü süper zekâlar vasıtasıyla algoritmalar cinsinden belirlenebilir ve hesaplanabilir olursa Hümanizm'in tanrılaştırdığı değerler, sarsılıp kendi içinde çelişkiye düşmeyecek midir? Hümanizm kendi bindiği dalı kesiyor görünüyor. Hiç şüphe yok ki yirmi birinci yüzyılın eksponansiyel (üstel) hızda artan tekniğinin insana olan müdahalesi, yeni bir hümanist söylem olan transhümanizm ve devamında posthümanizm anlayışlarını ortaya çıkarmaktadır. Şimdi burada şu soruları sormalıyız: Klasik Hümanizm'den farklı olacağı kaçınılmaz olan transhümanizm anlayışı nedir? Nerede ve nasıl başlamıştır? Kökenleri nedir? Transhümanizm, hümanizmde olduğu gibi kendi çağını etkisi altına alabilecek midir? Transhümanizm neyi savunmakta ve sunmaktadır? İnsanın tanrılaşmasını mı? Yoksa Modern Çağ hümanizminin Tanrı'yı öldürerek yitirdiği anlamı, ileri teknolojiyi kullanarak Tanrı'yı/Tanrı'ları inşa ederek mi kazanmak istemektedir? Bu soruların cevaplarını transhümanizmin kökenleri, felsefesi ve düşünürlerini inceleyerek elde edebiliriz.

2. Transhümanizm: Kökenleri, Felsefesi ve Düşünürleri

"*Transhümanizm*" teriminin ortaya çıkışına yani ilk kimin ne zaman kullandığına dair görüş ayrılıkları vardır. Çoğunluğun görüşüne göre "t*ranshümanizm*" terimi ilk kez, *Cesur Yeni Dünya*'nın yazarı Aldous Huxley'in kardeşi, evrim biyoloğu ve UNESCO'nun ilk Genel Müdürü Julian Huxley (1887-1975) tarafından kullanılmıştır.[20] Transhümanizm kavramını Huxley ilk kez 1957'de[21] şu ifadelerle kullanmıştır:

---

[20] Hava Tirosh-Samuelson, "A Critical Historical Perspective", **H± Transhumanısm And Its Crıtıcs** içinde, Ed. Gregory R. Hansell ve William Grassie, Metanexus Institute, USA, 2011, s. 10.
Ayrıca, Max More, "The Philosophy of Transhumanism", Ed. Max More, Natasha-Vita More, **The Transhumanist Reader: Classical And Contemporary Essays On The Science, Technology And Philosophy Of The Human Future** içinde, Wiley-Blacwell Publishing, West Sussex UK, 2013, s. 26.
[21] Bu tarih tartışmalıdır. Tarihe yapılan itirazlar hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Peter Harrıson, Joseph Wolyniak, "The History of Transhumanism", **Notes And Queries** içinde, Oxford University Press, Vol. 62, Issue: 3, September 2015, ss. 465-467. https://academic.oup.com/nq/article/62/3/465/1141551, (02.04.2019), Ayrıca bu makaleye karşı bir diğer itiraz makalesi için bkz. Olivier Dard, Alexandre

> Transhümanizme inanıyorum: Bir kere şunu içtenlikle söyleyebilecek yeterli insan var; insan türleri bizimkilerden farklı olarak, bizimkiler de Pekin adamından farklı olarak yeni bir varoluş türünün eşiğinde olacak. En sonunda gerçek kaderini bilinçli bir şekilde yerine getirecek.[22]

Huxley'in transhümanizm terimini insanlığın evrimi olarak kullandığı görülmektedir. Yeni bir ideoloji yahut fikirsel yeni bir sistem olarak da düşünmüş olabilir. Kavramın çıkışına dair bir diğer görüş ise epey eskilere, on dördüncü yüzyıl İtalya'sına kadar uzanır. Henry Francis Cary'nin (1772-1844) 1814'te İngilizce'ye çevirdiği Dante Alighieri'nin (1265-1321) *İlahi Komedya'*sının son kitabı olan *Paradiso*'da (Cennet) görülür. Dante *Cehennem*de başladığı yolculuğu *Araf*'tan geçerek *Cennet*te tamamlar. Orada insan bedeni bir değişime uğrar ve cennet dairesine yükseliverir. Buradaki insanın kavuştuğu yeni bedeninin doğası belirsizdir.[23] İtalyanca "*trasumanar*" kavramını kullanan Dante, bunu "*transhuman*"a yani insan ötesine geçiş anlamında kullanır.[24] Dante'nin bu kullanımı, eserin tamamındaki baskın Hristiyan doktrini göz önünde tutulduğunda, Hristiyan inancında mevcut olan insanoğlunun öldükten sonra ahiret âleminde sonsuz ve -ki eğer cennetlikse- genç bir yeni bedenle tekrar diriltilmesinin dramatizasyonu olabilir.

Transhümanizm teriminin bu ilk kullanımları insanın doğal evrim süreciyle ya da ahirette manevi olarak başkalaşmak ve dönüşmek yoluyla insan ötesi bir pozisyona taşınmasını betimleseler de günümüz transhümanist anlayışı, insanın gelişen bilim ve teknoloji ağırlıklı ve dünya merkezli olarak başkalaşmasını ifade etmektedir. Günümüz transhümanist felsefe 1990 yılında fütürist düşünür Max More tarafından resmen tanımlanmıştır. Bu tanımını *Transhümanist FAQ*'de (Sıkça Sorulan Sorular) şöyle ifade etmektedir:

> 1. Özellikle yaşlanmayı gidermek ve insan entelektüel, fiziksel ve psikolojik kapasitelerini büyük ölçüde arttırmak için yaygın olarak kullanılabilir teknolojiler geliştirerek ve uygulayarak, insani durumun temelde

---

Moatti, "The History of Transhumanism (cont.)", **Notes and Queries** içinde, Oxford University Press, Vol. 64, Issue: 1, March 2017, ss. 167–170.

[22] Julian Huxley, **New Bottles for New Wine** içinde, Chatto and Windus Publishing, London, 1957, s. 17.

[23] Meghan O'Gieblyn, "God In The Machine: My Strange Journey Into Transhumanism", https://www.theguardian.com/technology/2017/apr/18/god-in-the-machine-my-strange-journey-into-transhumanism, (02.04.2019).

[24] Dante Alighieri, **Paradiso,** http://danteworlds.laits.utexas.edu/textpopup/par0101.html, (02.04.2019).

iyileştirilmesi olasılığını ve arzu edilebilirliğini doğrulayan entelektüel ve kültürel harekettir.

Daha sonraları güncellenen tanıma şu ifadelerin de eklendiği görülür:

2. Temel insan sınırlamalarının üstesinden gelmemizi sağlayacak teknolojilerin, sonuçları, vaatleri, potansiyel tehlikeleri ile bu tür teknolojilerin geliştirilmesinde ve kullanılmasında yer alan etik konuların incelenmesi.[25]

Amaç niteliğindeki bu tanımda, transhümanizmin içeriğinden ziyade faaliyetine odaklandığı görülmektedir. Burada transhümanizm, insan yaşamının devam eden evrimini, bilim ve teknoloji yardımıyla mevcut insan formunun ötesinde arayan bir felsefe sınıfı olarak nitelendirilmektedir. Transhümanizm, teknolojinin ilerlemesi ile insan organizmasının geliştirilmesine dair açılan fırsatları değerlendirmek için disiplinlerarası bir yaklaşımı teşvik etmektedir.[26] Bu disiplinler genetik biliminden nörolojiye, yazılım biliminden bilgi ve haberleşme bilimine, robotik teknolojiden nanoteknolojiye kadar birçok disiplinle birlikte bu amacı gerçekleştirmeyi ummaktadır. "Uygulamada çoğu zaman yeni teknolojilere gerici bir tavır yansıtan diğer pek çok etik görüşün aksine, transhümanist bakış açısı, teknoloji politikasına daha proaktif bir yaklaşım benimseyen gelişen bir vizyon tarafından yönlendirilmektedir."[27]

Bu harekete gönül verenlere ise "*transhümanist"* denilmektedir. Transhümanistler, hareket kısıtlılığı, doğuştan veya sonradan engellilik, acı çekme, hastalık, yaşlanma ve istemsiz ölüm gibi insanlık durumlarını, gereksiz ve istenmeyen şeyler olarak görmektedirler. Transhümanistler bu istenmeyen ve gereksiz durumları ortadan kaldırma amaçlarını, biyoteknolojilere ve yukarıda bazıları sayılan diğer gelişen teknolojilerle giderme hedefindelerdir. Transhümanist hareket, bu teknolojilerin kazandırdığı avantajların yanı sıra ortaya çıkarabileceği tehlikeleri de endişe verici bulmaktadır. Ortaya çıkabilecek tehlikelere karşı önlemler almakta 1998

---

[25] Max More, "The Philosophy of Transhumanism", Ed. Max More, Natasha-Vita More, **The Transhumanist Reader: Classical And Contemporary Essays On The Science, Technology And Philosophy Of The Human Future** içinde, Wiley-Blacwell Publishing, West Sussex UK, 2013, s. 19.

[26] More, "The Philosophy of Transhumanism", s. 19.

[27] Nick Bostrom, "Transhumanist Values", **Ethical Issues for the 21st Century** içinde, Ed. Frederick Adams, Philosophical Documentation Center Press, 2003; reprinted **Review of Contemporary Philosophy** içinde, Vol. 4, 2005, ss. 3-14.

yılında uluslararası bir yazar grubu tarafından yayınlanan sekiz maddelik Transhümanist Deklarasyon'da ifade edilmektedir.[28]

Transhümanistler özerkliğe büyük önem vermektedirler. Bireylerin kendi yaşamlarını planlama ve seçme haklarının olduklarını ifade etmekle beraber bunu yapabilecek potansiyele de sahip olunduğunu savunmaktadırlar. Böylelikle insanın kendini gerçekleştirme özgürlüğüne vurgu yapmaktadırlar. Bu savlarıyla Sartrecı egzistansiyalist hümanizmi andırmaktadırlar. Zira Sartre, "varoluş özden önce gelir" teziyle insanın kendi özünü inşa etme yetkinliğinin kendisinde olduğunu imlemektedir. Transhümanistler, kimi insanların, herhangi bir nedenle, kendilerini geliştirmek için teknolojiyi kullanma fırsatından vazgeçmeyi seçmelerine ve gelişmemiş olmayı tercih etme durumlarına da saygı duyduklarını ifade etmektedirler.[29]

"Bu ortak ve genel görüşlerin ötesinde, transhümanistler varsayımlarına, değerlerine, beklentilerine, stratejilerine ve tutumlarına göre büyük farklılıklar göstermektedir."[30] Liberal transhümanizm, demokratik transhümanizm gibi ayrımları mevcutsa da biz çalışmamızın sınırlılığı nedeniyle o ayrımlara girmeyeceğiz. Kanaatimizce transhümanizm hareketinin düşüncesini daha koyu hatlarla anlayabilmemize yardımcı olacak önemli tartışmalara bakmalıyız.

Bir tanım yahut düşünce sistemi, ne olduğunun açıklanmasıyla birlikte ne olmadığının belirtilmesi yoluyla yahut eleştirilere verilen cevaplarla oluşturulan tartışmalarla da çerçevesini belirginleştirir. Bu minvalde, transhümanist harekete karşı olan ve biyo-muhafazakârlar olarak da adlandırılan insanın orjinalliğine hiçbir şekilde müdahale edilmesini istemeyen karşıtlar ile Transhümanist vizyonun diğer muhaliflerinin yönelttikleri eleştirilere, kimi öncü Transhümanistlerin verdikleri cevapları irdelemek yerinde olacaktır.

---

[28] Bkz. "Transhumanist Declaration", https://humanityplus.org/philosophy/transhumanist-declaration/, (10.04.2019).
[29] Nick Bostrom, "The Transhumanist FAQ: A General Introduction", **Transhumanism and The Body: The World Religions Speak**, Ed. Calvin Mercer and Derek F. Maher, Palgrave Macmıllan Publishing, First Edition, New York, 2014, s. 2.
[30] More, "The Philosophy of Transhumanism", s. 31.

Transhümanizmin öncülerinden olan Max More, transhümanizme yöneltilen eleştirilere üç temel iddia üzerinden açıklık getirmeye çalışır. İlki transhümanistlerin cennetsel bir ütopya hedefinde olduğudur. İkincisi spesifik bir hedefinin olduğu iddiasıdır. Üçüncü olarak da Transhümanistlerin biyolojik bedenlerden nefret ettiği iddiasıdır. More, bu iddiaların birer yanılgı olduğunu transhümanist düşüncenin içeriğini şöylece daha da açarak yapar. Ona göre transhümanist düşünce bir ütopya değil Extropyadır. Ütopya yahut Platonik bir idea, statik ve durağandır. Mükemmelde konumlanmış olan durgunluktur. Fakat More'un extropi[31] kavramı üzerinden türettiği ve ütopya kavramına tepki olsun diye ona alternatif olarak kullandığı Extropya ise durağan olmayıp hiç bitmeyen bir ilerleme ve sürekli bir hareketle gidişi ifade etmektedir.[32] İnsanın ve çevresinin devamlı hiç bitmeyecek bir şekilde iyiye doğru ilerlemesini, yaşam kalitesinin sürekli daha iyiye yükseltilmesini savunan transhümanizm, bu açıdan Melyorizm'le[33] de ilişkili olduğunu gösterir. Ayrıca transhümanist anlayışın bu yaklaşımı, Alfred North Whitehead (1861-1947)'in yaşam sanatını üç katman şeklinde; "yaşamak, iyi yaşamak ve daha iyi yaşamak" olarak formüle ettiği anlayışıyla da benzeşmektedir. Whitehead, yaşam sanatını ilk önce canlı olmak ikinci olarak tatmin edici bir şekilde hayatta olmak ve üçüncü olarak da memnuniyetin devamlı arttırılması olarak yorumlamaktadır.[34] Daima daha iyiye doğru yaşamın kalitesinin arttırılması anlayışıyla Whitehead, oldukça transhümanist düşünceye yakın görünmektedir. İyiye, hep daha mükemmele doğru gidiş, hiçbir şekilde kusurların, risklerin ve tehlikelerin olmayacağı anlamına da gelmemektedir. Bazı kimselerin transhümanizm hakkındaki tahmini söylemlerin ötesinde

---

[31] Extropi: Transhümanist bir felsefedir. Entropiye nazire olsun diye Max More tarafından mecazî olarak geliştirilmiştir. Entropi düzensizliktir. Evrenin toplamda entropisi yani düzensizliği sürekli artmaktadır. Bu, bir gün evrende enerjinin kalmayacağını ve hiçbir işin yapılamayacağı anlamına da gelir. More'un Extropi'si ise gelişmenin ve ilerlemenin bir fonksiyonudur, ölçüsüdür. Bkz. Max More, "The Extropian Principles 2.5", http://www.aleph.se/Trans/Cultural/Philosophy/princip.html, (09.04.2019).

[32] More, "The Philosophy of Transhumanism", s. 33.

[33] Melyorizm: Dünyanın daha iyiye gideceğini varsayan görüştür. Dünyadaki kötülüklere rağmen iyiliğin bir şekilde ona galip geleceğini savunan iyicilik anlayışıdır. Evrimin ilerleyişinin iyiliğe doğru olduğunu ve insanın da bu sürece katkı sunması gerektiğini ifade etmektedir. Evrimi benimseyen H. Spencer tarafından kabul görmüştür. Bu anlayış, şuurlu bir iyimserliği temsil etmektedir. Hayatta tek amaç, hayatta kalma mücadelesi olmamalıdır. Buna karşılık hayatı süresi ve derinliği açısından zenginleştirmenin yolları aranmalıdır. Bkz. Ahmet Cevizci, "Melyorizm", **Paradigma Felsefe Sözlüğü**, Paradigma Yayınları, 3. Baskı, İstanbul, 1999, s. 585.

[34] Alfred North Whitehead, **The Function of Reason**, Princeton University Press, New Jersey, 1929, s. 5.

transhümanizm için, genel beklentilere bağlı olarak devamlı teknolojik bir ilerlemeyle ilgili olduğunu söylemek makul olacaktır.[35]

İkinci iddiaya karşı transhümanizmin spesifik hedeflerinin bir dereceye kadar belirli olmasına (yaşlanmanın önüne geçmek, biyolojik olmaktan kurtulmak gibi) karşın bunları elde edecek araçların yahut programların farklılıklara açık olduğunu belirtir. Transhümanistlerin biyolojik bedenlerden nefret ettikleri yönündeki üçüncü iddiaya ise transhümanistlerin bedeni muhteşem fakat kusurlu bir mühendislik parçası olarak gördüklerini ifade etmektedir. Transhümanistlerin biyolojik bedenden nefret edip onu reddetmek yerine şeklini seçmek, kusurlarını gidererek onu geliştirmek, arttırılmış bedenler veya sanal bedenlere bürünerek farklı bedenlere sahip olmayı istediklerini belirtir.[36]

Francis Fukuyama, (Johns Hopkins İleri Uluslararası Araştırmalar Okulu'nda Uluslararası Politik Ekonomi Profesörü ve Başkanlık Biyoetik Konseyi üyesidir.) Foreign Policy dergisinin editörleri tarafından sekiz düşünüre yöneltilen dünyanın en tehlikeli fikri nedir? Sorusuna muhatap olmuş ve transhümanizmi dünyanın en tehlikeli fikri olarak gördüğünü ifade ederek cevap vermiştir.[37] Transhümanistlerin bir diğer öncülerinden olan Nick Bostrom'un, Fukuyama'nın bu ifadelerine karşı vermiş olduğu yanıtlar, Transhümanist paradigmayı bizlere daha da netleştirecektir.

Bostrom'a göre, Fukuyama, transhümanizm'in dünyanın en tehlikeli fikri olduğu iddiasını şu üç önermeye dayandırır. Biricik olan bir insan özü vardır. Ancak bu gizemli öze sahip olanlar gerçek bir değere sahip olabilir ve eşit hakları hakedebilir. transhümanizmin savunduğu gelişmeler ise insandaki bu özü ortadan kaldıracak ve böylelikle eşit hakların temelini tahrip edecektir. Fukuyama'nın vardığı bu sonuç transhümanizm'in, ahlak felsefesine ciddi bir hareketlilik katacağı ve tartışma konusu olacağının da bir göstergesidir. Bostrom'a göre ise, Fukuyama'nın daha ilk önermesi sağlam temellere dayanmıyor. Çünkü ona göre insanın gizemli bir öze sahip olup olmadığı uzun yıllardan beri tartışma konusu olmuş problemli bir anlayıştır. İnsanın evrimi ve gen havuzunun devamlı akış halinde olarak mevcut insan davranış

---

[35] More, "The Philosophy of Transhumanism", s. 33.
[36] More, "The Philosophy of Transhumanism", s. 33.
[37] Francis Fukuyama, "Transhumanism: The World's Most Dangerous Ideas", **Foreign Policy**, Sayı: 144, 2004, ss. 42-43.

biçimlerini de oluşturmuş olduğu biyologlar tarafından ortaya konulmuştur. Bu nedenle gizemli bir özden bahsetmek ona göre durumu zorlaştırmaktır.[38] Bostrom'un bu yaklaşımı transhümanizmin Darwinci temellerini ortaya çıkarmaktadır. Evrimsel ilerleme, transhümanist felsefenin temel direklerindendir ve ana gövdesini oluşturuyor denilebilir. Fakat süreci biyolojik evrime teslim etmiş bir şekilde değil, bizzat bu evrimi kontrol ederek hızlandırma yönünde bir hareket izler. Bu nedenle transhümanizm, "yönlendirilmiş evrim", "kontrollü veya rasyonel evrim" yahut "evrimsel mühendislik" olarak da yorumlanmaktadır. [39]

Bostrom, Fukuyama'nın ikinci önermesinde gerçek değerleri sadece insan özüne sahip bireylere has kılmasını da doğru bulmaz. Ona göre bu ahlakı tekelleştirme ve ahlakî dışlayıcılıktır. Bu durumu farklı bir öze sahip olmaları nedeniyle insanları cinsiyetlerine veya tenlerinin rengine dayanarak dışlamaya benzetir. Ayrıca bunun, hayvanların insan özüne sahip olmadıkları hakikati gerekçesiyle, gerçek bir değerleri olmayıp herhangi eşit hak sahibi olamayacaklarını iddia ederek onların önemsizleştirilmesi anlamına geleceğini belirtir. İnsanlığın uzun yıllardır ahlakî ayrımcılığı ortadan kaldırabilmek için çok çalışarak güçle kazandığı bu önemli dersi, biyolojik olarak değişime uğrayacak, belli özellikleri arttırılmış yahut biyolojik bedeninden sıyrılmış insanların çağına girerken unutmamamız gerektiğini de vurguluyor.[40]

Bostrom, genel hatlarıyla ahlakî ayrımcılığa yaptığı vurguda haklı olabilir. Fakat biyolojisiyle oynanmış veya biyolojisinden sıyrılarak artık biyolojik olmayacak bir insan, bir önceki önermeye verdiği cevabında bahsettiği, insana değerlerini kazandıran gen havuzuna sahip olmayacaktır. Bu durumda yeni model insan -ki ileride posthuman kavramı olarak göreceğiz- ahlakiliği, davranışlarını dayandırdığı değerlerini nereden hangi kaynaktan alacaktır? Böyle bir soruna Bostrom'un bu açıklamalarında yanıt bulmak güçtür.

---

[38] Nick Bostrom, "Transhumanism: The World's Most Dangerous Idea?", https://nickbostrom.com/papers/dangerous.html, (09.04.2019).
[39] Maxwell J. Mehlman, **Transhumanist Dreams and Dystopian Nightmares: The Promise and Peril of Genetic Engineering**, The Johns Hopkins University Press, First Edition, Baltimore, 2012, s. 5.
[40] Bostrom, "Transhumanism: The World's Most Dangerous Idea?", https://nickbostrom.com/papers/dangerous.html, (09.04.2019).

Transhümanizm savunusu yapmasıyla beraber Bostrom, bu akımın getireceği sosyal ve politik kaygıları da ifade eder. Yaftalanma, ayrımcılık olasılığı, sosyal adaletsizlik gibi tehlikelerden dolayı teknolojinin kullanımının mümkün olduğunca geniş halk kitlelerine yayılması ve uygun adımlarla kullanılması gerekliliğinin de altını çizer.[41] Bostrom ve başında bulunduğu Oxford Üniversitesi bünyesindeki İnsanlığın Geleceği Enstitüsü, bu yeni teknolojilerin yaygın olarak kullanılmasıyla ortaya çıkabilecek varoluşsal riskleri analiz etmek üzerine ciddi çalışmalar yapmaktadır.[42]

İnsan kapasitesini fiziksel ve zihinsel olarak arttırmak, yaşlanmayı önleyerek ölümsüz olunabilecek uzun bir ömre sahip olma gibi istekler iddialı gelebilir. Fakat transhümanist düşüncenin bu gibi arzuları yeni değildir. Burada transhümanist düşüncenin kısaca tarihsel köklerine değinmek yerinde olacaktır.

İnsanoğlu varolduğu günden bugüne daima ölümsüzlük arayışında olmuş ve yapmak istediği şeylere ulaşmasını engelleyen sınırlandırmalardan kurtulmak istemiştir. İnsan hep sonsuz, genç ve zinde bir hayat arzulamıştır. Fakat biyolojisinin realitesi olan hücre ölümlerine bağlı yaşlanma ve sonunda ölüm hakikati onu sınırlamıştır. Ölümü yenmenin, yaşlanmanın önüne geçmenin her türlü mücadelesini vermiş ve vermektedir.

Tarihsel serüven, ölümle mücadele etmenin örnekleriyle doludur. Antik Yunan'daki izlerini Prometheus mitinde görmek mümkündür. Prometheus bilindiği üzere Tanrıların insanlardan esirgediği ateşi insanlar için çalan bir titandır. Zeus'tan çaldığı ateşi insanlara vermesi nedeniyle cezaya çarptırılır. Bu anlatıda ateş Aydınlanma'da bilgi, akıl olarak yorumlanmıştır.[43] Güncelde ise, insanı sınırlandırılmalarından kurtaracak ve ona ölümsüzlüğünü kazandıracak tekniğin bilgisi olarak yorumlamak mümkündür. Ölümsüzlük arayışı Gılgamış efsanesinde de kendini gösterir. Antik dönemler "yaşam iksiri", "hayat suyu" "gençlik pınarı" gibi

---

[41] Bostrom, "Transhumanism: The World's Most Dangerous Idea?", https://nickbostrom.com/papers/dangerous.html, (09.04.2019).

[42] Michael S. Burdett, "The Religion of Technology: Transhumanism and the Myth of Progress", **Religion and Transhumanism: The Unknown Future of Human Enhancement** içinde, Ed. Calvin Mercer ve Tracy J. Trothen, Praeger ABC-CLIO, LLC, 1. Basım, California, 2015, s. 143.

[43] Bkz. Carl Kereny, **Prometheus: İnsan Varoluşunun Arketip İmgesi**, Çev. Tacıbaht Türel, Pinhan Yayıncılık, 1. Baskı, İstanbul, 2012.

ölümsüzlük kaynaklarına dair anlatılar, mitler barındırır.[44] Ortaçağ'da ise simyacıların maddeleri birbirine dönüştürme deneylerinde görülür. Rönesans'ta ise insan ve doğa, çalışmaların nesnesi haline gelir. Aydınlanma da artık insanın yaşam koşullarının iyileştirilmesi ve doğaya üstünlük sağlaması için bilim kullanılır.[45] Modern bilimin metodolojisini kuran ve modern bilimin başlatıcısı sayabileceğimiz Francis Bacon (1561-1626) bu fikri savunur.[46]

Bacon'ın 'bilgi güçtür' ve 'bilginin gayesi doğa üzerinde üstünlük kurmaktır' savları, aynı paralellikte yükselmekte olup eskisine nazaran değişen üretim araçları ve sanayileşmeyle karşılıklı bir ilişkiselliği de gösterir mahiyettedir.[47] Bu dönem de gelişen Hümanizm, transhümanizmin önemli kökenlerindendir. Sanayi devrimi ile beraber geliştirilen teknik ile ortaya çıkan makineler, insanın sınırsız arzularını daha çok yerine getirmiş ve insan daha fazlasına sahip olmaya başlamıştır. Hümanizm anlayışı her ne kadar insan özgürlüğüne ve liberalizme vurgu yapmakta olsa da, işleri kolaylaştırıp yardımcı olan araçların artmasıyla bireyin daha fazlasını istemesine neden olarak bünyesinde kapitalizmin genlerini geliştirmiştir. İnsana yardımcı olmak için var olan teknik/araç, artık insana hükmetmeye başlamış, insan tekniğin/aracın kölesi haline gelmiştir denilebilir. Bu paradoksal tehlike, Bostrom'un hümanist kökenlere sahip olduğunu ifade ettiği transhümanizm için de geçerli olmaktadır.

> Transhümanizm, kısmen türetildiği hümanizmin bir uzantısı olarak görülebilir. Hümanistler, insanların önemli olduğuna ve bireylerin önemli olduğuna inanır. Mükemmel olmayabiliriz, ancak rasyonel düşünceyi, özgürlüğü, hoşgörüyü, demokrasiyi ve insanoğluna olan ilgimizi teşvik ederek işleri daha iyi hale getirebiliriz. Tıpkı insan durumunu ve dış dünyayı iyileştirmek için rasyonel araçlar kullandığımız gibi, kendimizi, insan organizmasını da iyileştirmek için bu araçları kullanabiliriz. Bunu yaparken, eğitim ve kültürel gelişim gibi geleneksel insancıl yöntemlerle sınırlı değiliz. Sonunda, bazılarının "insan" olarak düşündüklerinin ötesine geçmemizi sağlayacak teknolojik araçları kullanabiliriz.[48]

---

[44] Bkz. Stephanie Dalley, **Myths from Mesopotamia: Creation, The Flood, Gilgamesh and Others**, Oxford University Press, Revised Edition, New York, 2008.
[45] Nick Bostrom, "A History of Transhumanist Thought", **Journal of Evolution and Technology**, Vol.14, Issue: 1, 2005, ss. 1-25. http://www.nickbostrom.com/papers/history.pdf,, (09.04.2019).
[46] Bkz. Francis Bacon, **Novum Organum**, Çev. Talip Kabadayı, Bilgesu Yayıncılık, 1. Baskı, İstanbul, 2015.
[47] Ömer Faik Anlı, "Sosyal Bir Fenomen Olarak Bilimsel Bilgi: Bilim Sosyolojisinden Bilimsel Bilginin Sosyolojisine", **FLSF Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi,** 2011, Sayı: 12, ss. 53-78.
[48] Bostrom, "The Transhumanist FAQ: A General Introduction", ss. 1-2.

Bostrom, transhümanizmin hümanist kökleri olduğunu ifade eder. Bununla beraber aralarındaki farkı ise; Hümanizm anlayışında insanın dönüşümünün ağırlıklı olarak eğitim ve kültürel iyileştirme ile gerçekleşmekte olduğunu, buna karşın transhümanizmde ise dış dünyanın dönüşümünde kullandığımız araçları insan organizmasının dönüşümünde kullanarak sağlanabileceğini ifade etmektedir. Teknolojiyi, doğrudan insanın temel biyolojik sınırlarını aşmak için organizmasını değiştirmek üzere kullanmayı teşvik etmesi ve buna bağlı teknolojiler geliştirilmesi bakımından Hümanizm'den radikal bir şekilde farklılaşmaktadır. [49] İnsanın kendi biyolojisine olan bu müdahalesi evrimsel ilerlemeyi doğrudan etkilemektedir.

Evrimsel ilerleme transhümanizmde önemli yer tutmakla birlikte doğanın elinde olan evrimin kontrolünü insan teknoloji aracılığıyla kendi eline almıştır. Daha önce değindiğimiz evrimsel mühendislik tabiri transhümanist ilerleme mantığına tam da uymaktadır. Üstel büyümenin katalizörlüğü, evrimin mühendisliğiyle yapılmaktadır. İnsana yapılan bu teknik müdahale insanı bir üst aşamaya "*posthuman*"a yani insan ötesine taşıyacaktır. Bu bağlamda transhümanizmin başka bir ilham kaynağı Friedrich Wilhelm Nietzsche (1844-1900)'dir. Nietzsche'nin felsefesindeki önemli bir kavram olan "*üstinsan*" (übermensch veya overhuman) kavramı, transhümanizm de "*posthuman*" kavramının inşasında etkendir.[50] Bu konuya bir sonraki bölümde ayrı bir başlıkla değineceğiz.

Yirminci yüzyıl başlarında transhümanist kültürün beslene geldiği bir kaynak da bilim-kurgu edebiyatı olmuştur. İngiliz genetikçi ve evrimsel biyolog J.B.S. Haldane (1892-1964), "*Daedalus; Bilim ve Gelecek*" (1923) makalesinde, bilimsel ve teknolojik verilerin toplumu nasıl etkileyebileceğini ve insanın varolan eksik pozisyonunu nasıl iyileştirebileceğini tartışmaktadır. Bununla beraber Bertrand Russell'ın (1872-1970) adeta Haldane'ın, Daedalus ile toplumun ve insanın dönüşümünde çizdiği iyimser tabloya bir nazire olarak yazmış olabileceği "*Icarus: Bilimin Geleceği*" (1924) makalesinde, bilim ve teknolojinin kullanımında insanlık

---

[49] Bostrom, "Transhumanist Values", ss. 3-14.

[50] Stefan Lorenz Sorgner, "Nietzsche, the Overhuman, and Transhumanism", **Journal of Evolution and Technology**, Vol. 20, Issue 1, 2009, ss. 29-42, http://jetpress.org/v20/sorgner.htm, (13.05.2019).

için daha kötümser bir tablo çizer.[51] Mitolojide de Daedalus bilimsel alet yapan mucit, Icarus ise "daha da" arzusunun esiri olan ve hüsrana uğrayan oğludur.

Aldous Huxley (1894-1963)'in "*Cesur Yeni Dünyası*" (1932)[52] ile George Orwell'ın (1903-1950) "*Bin Dokuz Yüz Seksen Dört*"(1949)[53] distopyalarında teknolojik gelişmelerin toplumları ve bireyleri nasıl dönüştürdüğünü anlatması bakımından geleceğin transhümanist anlayışının izleri okunabilmektedir. *Cesur Yeni Dünya*'da biyoteknoloji üzerinden, *Bin Dokuz Yüz Seksen Dört*'te bilgi ve haberleşme teknolojisi üzerinden transhümanist hatlar çizilmiştir.[54] Yukarıda bahsettiğimiz "*Daedalus: Bilim ve Gelecek*" makalesinde Haldane, bilimi, bireysel ve sosyal hastalıkları tedavi edecek bir çare olarak öngörmektedir. İnsanları ise eksik, kusurlu biyolojik icatlar olarak gören Haldane, nüfus genetiği bilimini kullanarak insanın daha yetkin hale dönüştürülebileceğini ifade etmektedir. Ona göre bu dönüşümü yapmanın bir yolu da toplumsal olarak öjeniyi[55] uygulamaktı. Haldane insan hayatının kalitesini artırmak için sentetik gıda ve kimyasal maddelerin kullanılmasını da destekler.[56] Haldane, transhümanizmin yirminci yüzyıl başındaki önemli temsilcilerindendir. Ayrıca Birinci Dünya Savaşı sonrası ortaya çıkan bu görüşler "daha da" hırsıyla 2. Dünya Savaşı'nı başlatacak ve çok daha feci kayıplarla sonuçlanmasına aracı olacaktır.

Totaliter rejimler "daha da" arzularıyla öjeniyi devlet politikası haline getirmiş, faşizmi bu uygulamalarıyla beslemişlerdir. Nazi Almanyası'nın üstün ırk çalışmaları için holokost uygulamaları, Stalin sosyalizminin ütopik üstün toplum oluşturma adına diktatörlüğe kazandırdığı meşruiyet gibi sonraları kınama alan politikalar izlenmiştir. Öjeni gibi çalışmaların gelecekte daha farklı olacağı kesindir. Toplu ve tepeden

[51] Bostrom, "A History of Transhumanist Thought", ss. 1-25.
[52] Bkz. Aldous Huxley, **Cesur Yeni Dünya**, Çev. Ümit Tosun, İthaki Yayınları, 28. Baskı, İstanbul, 2018.
[53] Bkz. George Orwell, **Bin Dokuz Yüz Seksen Dört**, Çev. Celal Üster, Can Sanat Yayınları, 61. Baskı, İstanbul, 2018.
[54] Francis Fukuyama, **İnsan Ötesi Geleceğimiz; Biyoteknoloji Devriminin Sonuçları**, Çev. Çiğdem Aksoy Fromm, ODTÜ Yayıncılık, 1. Basım Ankara, 2003, ss. 3-5.
[55] Öjenik: Kökleri Platon'a kadar geri giden, fakat esas Francis Galton'un çalışmalarıyla ortaya çıkan, insandaki kalıtsal özellikleri iyileştirme ya da geliştirme uygulaması; insan türünün genetik potansiyellerini korumayı ya da iyileştirmeyi amaçlayan uygulamalı bilim. Bkz. Cevizci**,** "Öjenik", **Paradigma Felsefe Sözlüğü**, s. 655.
[56] Dağ, **Transhümanizm; İnsanın ve Dünyanın Dönüşümü**, ss. 140, 141.

dayatmacı değil isteğe bağlı olacak gibi görülmektedir.[57] Tabii ileride öjeni ve benzeri biyoteknolojik yöntemlerle genetik olarak daha verimli bireyler elde etme çalışmalarına değineceğimizden bu konuyu burada bırakıp transhümanizmin tarihî kökenlerine geri dönüyoruz.

İkinci Dünya Savaşı sonrası bir buhran yaşayan dünya, geleceğe dair umudunu yitirmiş durumdaydı. Toplumsal yapıya, iyimser fütüristler tarafından geleceğe dair umutlar sunulmaya çalışılmıştır. Tıp, bilgisayar alanlarında yenilikler sunulmakla birlikte uzay yolculuğu gibi ileri teknoloji gerektiren çalışmalar da başlamıştır. Bu teknik gelişmelerle beraber dönemin bilim-kurgu edebiyatı da boş durmamıştır. Arthur C. Clarke (1917-2008), Isaac Asimov (1920-1992) gibi bilim-kurgunun üstatları sayılan yazarlar, dönemlerinin gelişmekte olan teknolojilerinin üzerine çıkarak gelecekte insanı ve çevresini ileri teknolojilerin nasıl dönüştüreceğine değindiler[58] ve transhümanizmin ilham kaynağı oldular.

Daha sonrasında yani günümüzde ise transhümanizmi besleyen teknolojik gelişmeler olan; biyoteknoloji, nanoteknoloji, yapay zekâ teknolojileri, robot siborg teknolojileri, sanal gerçeklik (VR) ve arttırılmış gerçeklik (AR) teknolojileri, gibi teknolojileri, bilim kurgu edebiyatındaki fütüristik söylemi yakalamakla kalmadı, çok daha ileri noktalara taşıdılar ve taşımaktadırlar. Transhümanizmi ve etkilerini anlayabilmemiz için onu besleyen bu gibi teknolojilere kısaca değinmek yerinde olacaktır. Peki, sayılan bu ve benzeri teknolojilerle insanoğlunun nasıl bir noktaya taşınması bekleniyor? Bilim adamlarının ve transhümanistlerin tahminleri nasıl ve hangi yönde? Gelişmeler bireysel ve toplumsal hayatı nasıl etkileyecek? Çalıştığımız konu açısından belki sorulması gereken en önemli soru da, transhümanizmi besleyen bu teknolojiler, global dünyada, mevcut din algısını nasıl etkileyeceği, diğer taraftansa dinlerin bu gelişmeler çerçevesinde anlayışlarını tekrar gözden geçirme gereksinimi duyacak olup olmayacaklarıdır.

[57] Fukuyama, **İnsan Ötesi Geleceğimiz; Biyoteknoloji Devriminin Sonuçları**, ss. 108-109.
[58] Bostrom, “A History of Transhumanist Thought”, ss. 1-25.

I. BÖLÜM

TRANSHÜMANİZMİ BESLEYEN TEKNOLOJİK GELİŞMELER VE TEKİLLİK

Çalışmamızın bu bölümünde transhümanizmi daha iyi anlamak için kurucu teknolojileri hükmünde olan ve kendisini besleyen teknolojik gelişmeleri kısaca ele alacağız. Bunu yaparken bağlamımız, transhümanizmin kendine esas aldığı insanın biyolojik, fiziksel ve zihinsel olarak değişimi ve posthuman denilen muhtemel insan sonrası bir türü elde etme çabası olacaktır. Bu noktada transhümanizmin posthuman kavramına ve evrimin bu teknolojilerle hızlandırılması yoluyla ileri gelecekte ulaşılması düşünülen tinsel bir aşkınlığı da ifade eden "*tekillik*" düşüncesine değinilecektir.

1. Transhümanizmi Besleyen Teknolojik Gelişmeler

Transhümanizmin kökenlerinde Darwin'in evrim anlayışının da olduğunu ifade etmiştik. Yalnız Darwin'den farklı olarak transhümanistler doğal evrime karşı belli bir tepkisellik taşımaktadırlar. Bu tepkisellik doğal evrimin çok yavaş ilerlemesi ve insanı belli bir biyolojiyle sınırlandırmış olması kaynaklıdır. More, adeta doğanın insanı unuttuğunu ifade ederek bu sınırlılıkları aşmak ve insanı bir sonraki muhtemel evrimsel aşaması olan "*posthuman*"a hızlı bir şekilde taşımak için insanın evrimi kendi kontrolü altına almasını sağlayacak kimi teknolojilerin kullanılmasını önermektedir. [59] İnsanın kendi evrimini kontrol etmesi ve kendini birçok yönden geliştirmesi için bilim ve teknolojileri kullanma anlayışı, transhümanistlerin hemen hemen hepsinin üzerinde ittifak ettikleri bir mevzudur. Günümüz ve geleceğe ait öngörülen kimi teknolojilerin transhümanist hedeflerle kesiştiğini ifade eden More'a göre bu teknolojiler; bilişim teknolojisi, bilgisayar bilimi ve mühendisliği, bilişsel bilim ve nöroloji, nöro-bilgisayar arayüz araştırmaları, malzeme bilimi, yapay zekâ, rejeneratif tıp[60] ve yaşam uzatma, genetik mühendisliği ve nanoteknolojide yer alan bilim ve teknolojilerdir.[61] Teknolojik tekillik üzerine fütüristik çalışmalarıyla bilinen Raymond Kurzweil,

---

[59] Dağ, **Transhümanizm; İnsanın ve Dünyanın Dönüşümü**, s. 210.
[60] Rejeneratif tıp, genellikle kök hücre tedavileri yoluyla hastalıklı dokuların yerine geçecek ve bu dokuları onaracak yeni, canlı dokuların geliştirildiği büyümekte olan bir alandır. Ayrıntılı bilgi için bkz. https://www.britishcouncil.org.tr/programmes/education/cubed/regenerative-medicine (12.05.2019).
[61] More, "The Philosophy of Transhumanism", s. 21.

evrenin *tekilliğinin* başlangıcına götürecek olan teknolojilerin, genetik bilimi, nanoteknoloji ve robotbilimi olduğunu belirtmektedir.[62] Transhümanizmin hedefleriyle örtüşmekte olan bu teknolojilerin bir kısmını incelemek yerinde olacaktır.

1.1. Biyoteknoloji

Biyoteknoloji, isminden de anlaşılacağı üzere biyoloji biliminin konuları üzerinde belli tekniklerin uygulanmasıyla ortaya çıkan bilim dalıdır. Bostrom, biyoteknolojinin araştırma alanlarını şöyle sıralamaktadır:

> Biyoteknoloji, insan insülini, interferon ve insan büyüme hormonu üretimi, tıbbi teşhis, hücre klonlama ve üreme klonlaması, mahsullerin genetik modifikasyonu, organik atıkların biyoenerjiye dönüştürülmesi ve genetiği değiştirilmiş bakterilerin petrol sızıntısı temizliğinde kullanımı, kök hücre araştırması gibi daha birçok gelişmekte olan çeşitli girişimleri kapsar.[63]

Çalışma alanlarından anlaşılacağı üzere genetik çalışmalar ve mühendisliği, biyoteknolojinin önemli alanlarındandır. Genetik tedaviler somatik ve germ-hattı olmak üzere iki temele ayrılmaktadır. Bu iki uygulama genlere aktarılan özelliğin kalıtsal olup olmamasını da netice vermektedir. Somatik gen terapisinde bir virüs aracılığıyla genetik materyal vücuttaki hücrelere aktarılmak için vektör olarak kullanılmaktadır. Bu uygulama kalıtsal değildir. Yani özellik, gelecek nesillere aktarılmaz. Fakat germ-hattı gen terapisi sperm, yumurtalık ya da erken zigot üzerinde yapılmaktadır ve bu nedenle nesilden nesile aktarılabilir.[64] Bu iki uygulamadan özellikle germ-hattı mühendisliğine dikkat çekilmektedir. Fukuyama, biyoteknoloji alanında kaçınılmaz olarak ileride karşılaşacağımız ciddi gelişmelerin olacağını öngörmektedir. Bunlardan bazıları, önimplantasyon tanı ve görüntüleme, germ-hattı mühendisliği, insan genlerinin kullanımı yoluyla üretilen hibritler ve yeni psikoterapik ilaçlardır.[65] Bunlar geleceğin bambaşka olabilmesinin önünü açacak olan gelişmelerdir. Önimplantasyon tanı ve görüntülemenin geleceği, tasarlanmış bebeklerdir. Yani ebeveynler, bu tanı ve görüntüleme sayesinde çocuklarının cinsiyetinden görünüşüne, zekâsından saç ve göz rengine kadar birçok özelliklerini istedikleri şekilde seçebileceklerdir. Günümüzde çocukların genetik hastalık

---

[62] Raymond Kurzweil, **İnsanlık 2.0: Tekilliğe Doğru Biyolojisini Aşan İnsan**, Çev. Mine Şengel, Alfa Yayıncılık, 2. Baskı, İstanbul, 2017, s. 295.
[63] Bostrom, "The Transhumanist FAQ: A General Introduction", s. 5.
[64] Bostrom, "The Transhumanist FAQ: A General Introduction", ss. 5-6.
[65] Fukuyama, **İnsan Ötesi Geleceğimiz; Biyoteknoloji Devriminin Sonuçları**, ss. 256-257.

taşımamaları için zaten kullanılan bu yöntem ileride modern genetik teknolojinin elde edeceği en büyük ödül olan "tasarım harikası bebekleri" ortaya çıkaracaktır. Germ-hattı mühendisliği ise bu teknolojiyi daha da ileriye taşıyacaktır. Başka canlılardan insana gen aktarımı doğru bir şekilde yapılabilecektir.[66]

Kuşkusuz bu gelişmeler, birçok ahlaksal problem ve tartışmayı da beraberinde getirmektedir. Öjeni uygulamasından kısmen bahsetmiştik. İnsandaki kalıtsal özelliklerin iyileştirilmesi ya da geliştirilmesi uygulamaları olan öjeni için genetik biliminin tam merkezinde konumlanmaktadır denilebilir. Totaliter devlet politikalarında kişilerin iradesi dışında zorla ve baskıyla kullanılmış olması, bu uygulamaya iyi niyetle bakılamamasını netice vermiştir. Fakat Fukuyama, ebeveynlerin tamamen kendilerine bırakılarak bebeklerini tasarlamalarına imkân veren öjeni uygulamalarının daha yumuşak ve daha sevecen bir öjeni olduğunu ifade etmektedir.[67] Bu durumda şu soru akla gelmektedir, anne babanın bebeğin tasarımına ilişkin seçiminin, devletlerin seçimine göre daha masum olduğunu söyleyebilir miyiz? Demek istediğimiz geleneksel dinlere göre çocuk yani birey/insan, anne babaya değil Tanrı'ya aittir. Tanrı, kendine ait olan üzerinde dilediği gibi tasarrufta bulunarak seçmektedir. Bu durumda dinlerin mutlak tasarruf sahibi olarak gördükleri Tanrı'nın yerine O'na ait olan üzerinde tasarruf hakkı anne-babaya bırakılmış olmaktadır. Böylelikle bebek tasarımının anne ve baba tarafından belirlenmesi hukuksal, etiksel ve dinsel açıdan farklı tartışmalara açık görünmektedir. Bebek tasarımı gibi uygulamalar sınırlılıklarıyla da olsa günümüzde uygulamaya başlamıştır. 2017'deki ABD Ulusal Bilimler Akademisi, genomları CRISPR[68] ile düzenlenmiş insan bebeklerine izin vermiştir. Yalnız uygulamanın getirdiği ifade ettiğimiz belli

---

[66] Fukuyama, **İnsan Ötesi Geleceğimiz; Biyoteknoloji Devriminin Sonuçları**, ss. 96, 256, 259.
[67] Fukuyama, **İnsan Ötesi Geleceğimiz; Biyoteknoloji Devriminin Sonuçları**, s. 109.
[68] CRISPR: Son yıllarda yapılan çalışmalarda, bakterilerin, karşılaştıkları patojenlere karşı kazanılmış bağışıklık sistemi geliştirebildikleri gösterildi. Günümüzde CRISPRCas olarak adlandırılan bu sistem; prokaryot canlılarda "düzenli aralıklarla bölünmüş kısa palindromik tekrar kümeleri" (CRISPR: clustered regularly interspaced short palindromic repeats) adı verilen DNA bölgeleridir. Kazanılmış bağışıklık sisteminin temelini oluşturmaktadır. Ayrıntılı bilgi için bkz: Vildan Bozok Çetintaş, Mustafa Kotmakçı, Burçin Tezcanlı Kaymaz, "Bağışıklık Yanıtından Genom Tasarımına; CRISPR-Cas9 Sistemi", **Türkiye Klinikleri J. Med. Sci. Dergisi**, Sayı: 37, c. 1, 2017, ss. 27-42.

endişelerden dolayı ancak kesin bir izlem altında ve sadece başka tıbbi seçeneğin olmadığı durumlarda kullanılmasına yönelik kriterler konmuştur. [69]

Buna benzer bir tartışma da insanın kendi bedeni üzerinde değişiklik yapma hakkına sahip olup olmamasına dairdir. Transhümanist Andres Sandberg, bu konuya dikkat çekmekte ve insanın morfolojik özgürlüğünü savunmaktadır. Yani bireyin kendi bedeninde dilediği gibi tasarrufta bulunabilme hakkıdır. Bu açıdan ona göre, ne bir devlet kanunu ne de bir ahlaki yasa bu durumu sınırlandıramaz. Sandberg, kimi biyo-etikçilerin, insanlar üzerindeki manipülasyonun dünyayı Huxley'in Cesur Yeni Dünyası'na çevirip tüm insanlığı tehdit ettiğine dair endişeler taşıdığını fakat kendisinin insanın morfolojik özgürlüğünün insanı daha gerçek insan olmaya taşıyacağını iddia etmektedir.[70] Aksine biyo-muhafazakâr görüşlere sahip olan Fukuyama için tıbbi teknolojinin sağladığı fayda, insanda mevcut kimi pozitif vasıfların kaybedilmesiyle gelen bir faydadır. Ona göre, insanlar üzerinde kimyasallar yahut farklı uygulamalarla yapılacak olan değişiklikler, insanları ruhtan yoksun bırakacaktır. Tıbbi teknolojinin kazandırdığı ile insanın kendinden bir şeyleri ona sunduğu ilişkiyi şeytani bir anlaşma olarak ifade etmektedir.[71]

Transhümanizmin genetik teknolojiler yoluyla yaşlanmayı ve buna bağlı hastalıkları ortadan kaldırmak hedefleri arasındadır. İnsanlığa bu yolla uzun bir ömür belki de hiç yaşlanmamayı vaat etmektedir. Bunun en güçlü temsilcilerinden biri biyomedikal gerontolog olan Aubrey de Grey'dir. Grey yaşlanmanın bir şekilde durdurulacağını insanların 1000 yıla kadar hatta daha da fazla yıl yaşayabileceğini iddia etmektedir. Bununla beraber Grey, yaşlanma karşıtı süreç (anti-aging process)

---

[69] Alice Park, **They Will Be Studied for the Rest of Their Lives.' How China's Gene-Edited Twins Could Be Forever Changed By Controversial CRISPR Work**, http://time.com/5466967/crispr-twins-lives/ (14.03.2019).
[70] Anders Sandberg, "Morphological Freedom: Why We Not; Just Want It, but Need It", Ed. Max More, Natasha-Vita More, **The Transhumanist Reader: Classical And Contemporary Essays On The Science, Technology, And Philosophy Of The Human Future** içinde, Wiley-Blacwell Publishing, West Sussex UK, 2013, s. 80.
[71] Fukuyama, **İnsan Ötesi Geleceğimiz; Biyoteknoloji Devriminin Sonuçları**, s. 9.

gibi projeleri takip etmektedir.[72] Grey amacını, "yaşlanma etkilerinin azaltılmasına yönelik mühendislik uygulamaları" şeklinde belirtmektedir.[73]

Transhumanistlerin, ömrü uzatmak için kullanmayı düşündükleri bir uygulama da kök hücre araştırmalarıdır. Kök hücre araştırmaları başlı başına bir sınır bilimidir ve rejeneratif tıp alanında büyük umutlar vaat etmektedir. Kök hücreler kendilerini yenileyebilen daha uzmanlaşmamış ya da farklılaşmamış hücrelerdir. Bostrom, bu tip hücrelerin, farklı kültür ortamlarında yetiştirilerek ya da vücuttaki fonksiyonları yönlendirilerek günümüz bir takım önemli hastalıkların (Parkinson, Alzheimer, diyabet ve kalp hastalıkları gibi dejeneratif olan hastalıkların) tedavileri için yeni dokular üretmenin mümkün olduğunu ileri sürmektedirler. Organların tamamının da aynı şekilde kök hücrelerden yetiştirilip nakilde kullanılmasının mümkün olacağını söylemektedir.[74] Fukuyama, bir iki kuşak sonra gerçekleşebilecek birkaç senaryo çizmektedir. Onlardan biri de kök hücre uygulamalarıdır. Bu durumda insanın 100 yaşının çok daha üstlerine çıkabileceğini ifade etmektedir. Bu yöntemlerle herhangi bir hastalıklı organımızın yerine (kalp, pankreas vs.) aynısı, farklı bir kültür ortamında örneğin bir ineğin karın boşluğunda üretilebilecektir. İkinci senaryosu, ise zenginlerin kendi tasarladıkları üst düzey özelliklere sahip bebekler edinmeleridir ki önimplantasyon ve gen-hattı terapileriyle bunun mümkünlüğünden bahsetmiştik. [75] Geniş uygulama çeşitliliği içeren biyoteknoloji ve genetik biliminin, çalışmamızın disiplini açısından burada sayamadığımız ve ayrıntısıyla belirtemediğimiz daha birçok uygulamaları geleceğin şekillenmesinde etkin olmaktadır. Biyolojisiyle sınırlandırılmışlığı kabul etmeyen transhümanizm hareketi ise sınırlamalardan kurtulmuş gelecek insanının inşasında bu gibi teknolojilerden olabildiğince yararlanıyor görünmektedir.

---

[72] Ayrıntılı bilgi için bkz. Aubrey de Grey, Michael Rae, **Ending Aging: The Rejuvenation Breakthroughs That Could Reverse Human Aging in Our Lifetime**, St. Martin's Press, Firs Edition, New York, 2007.
[73] Kurzweil, **İnsanlık 2.0: Tekilliğe Doğru Biyolojisini Aşan İnsan**, s. 306.
[74] Bostrom, "The Transhumanist FAQ: A General Introduction", s. 6.
[75] Fukuyama, **İnsan Ötesi Geleceğimiz; Biyoteknoloji Devriminin Sonuçları**, ss. 10-11.

1.2. Nanoteknoloji

Nanobilimi ve nanoteknoloji de transhümanizmin üzerinde önemle durduğu ve ümitlerini bağladığı geleceğin teknolojilerinden biridir. Yunanca *cüce* anlamına gelen *nano* sözcüğü, 1 metrenin milyarda birini ifade eden ölçü birimi olarak kullanılır.[76] 1 nanometre uzunluk, yaklaşık 10 hidrojen atomunun yan yana dizilmesiyle elde edilen uzunluğa denktir.[77] Dolayısıyla nanobilim ve nanoteknoloji, atomsal ölçekte yasaların işleyişini araştıran ve bunların fonksiyonelliğinin arttırılmasıyla belli amaçlarda kullanıma uygun tasarlanmasını irdeleyen alanlar olarak tanımlanabilir.[78] Her ne kadar nanoteknoloji son zamanların popüler konusu olsa da, bu fenomen, dünya varolduğundan beri doğal oluşumlarda görünmekte ve antik çağlardan beri insanoğlunun ürettiği çeşitli yapılarda bilinçli olmasa da kullanıldığına şahit olunmaktadır (Örn. Lycurgus kupası).[79] Günümüz nanobilim ve nanoteknolojisinin ilerlemesinin mihenk taşı olarak ünlü Nobel ödüllü fizikçi Richard Feynman'ın Amerikan Fizik Topluluğunda 1959'da yapmış olduğu "*Dipte Çok Yer Var*" (There is Plenty of Room at the Bottom) başlıklı konuşması kabul edilmektedir. Bu konuşmasında Richard Feynman, atomların tek tek ve yeni baştan düzenlenerek daha düşük ölçekte daha fonksiyonel sistemlerin üretilebileceğini öngörmüştür.[80] Feynman'ın öngörüsünden sonra bu konu birçok araştırmacının ilgi odağı olmuştur. Böylelikle günümüzde nanoteknoloji, temel bilimlerden mühendisliğe, sağlıktan enerjiye kadar birçok alanda ilgi duyulan ve araştırılan bir disiplin haline gelmiştir.

Nanoteknolojinin ilişkin olduğu önemli alanlardan birisi de tıp sektörüdür. Geliştirilebilecek nanosistemlerin yardımıyla insan vücudundaki problemlere kesin ve doğrudan çözümler üretilmesi mümkün hale gelmektedir. Örneğin, kanser tedavisinde uygulanan kemoterapi sürecinde hastanın kanserli deforme olmuş hücreleri yok

---

[76] Chris Binns, **Introduction to Nanoscience and Nanotechnology**, John Wiley and Sons Publishing, 2010, s. 11.
[77] Donglu Shi, Zizheng Guo ve Nicholas Bedford, **Nanomaterials and Devices**, Tsinghua University Press, Waltham-USA, 2015, s. 2.
[78] Daniel L. Schodek, Paula Ferreira ve Michael F. Ashby, **Nanomaterials, nanotechnologies and Design: An Introduction for Engineers and Architects**, Butterworth-Heinemann Publishing, 1st Edition, Burlington-USA, 2009, s. 1.
[79] Charles P. Poole Jr. ve Frank J. Owens, **Introduction to Nanotechnology**, John Wiley and Sons Publishing, New Jersey, 2003, s. 1-2.
[80] Michio Kaku, **Geleceğin Fiziği**, Çev. Yasemin Saraç Oymak ve Hüseyin Oymak, ODTÜ Yayıncılık, 5. Basım, Ankara, 2016, s.235.

edilirken aynı zamanda bu hücrenin etrafındaki sağlıklı hücreler de zarar görmektedir. Dolayısıyla tedavi bir yandan fayda sağlarken öbür yandan diğer yapıların zarar görmesine hatta sistemin tümünün çökmesine neden olabilmektedir. Ancak çeşitli fonksiyonel grupları ihtiva eden (kesici, delici, parçalayıcı, tutucu vb.) nano boyutlarında üretilen robotların doğrudan kanserli hücreleri hedef alabilecek şekilde yönlendirilmesiyle diğer yapılara ya da ana sisteme zarar vermeden sadece zararlı yapıları onararak insan sağlığı için çok daha faydalı bir çözüme ulaştırabilmektedir.[81]

Nanoteknolojinin önemi, herhangi bir şeyi, moleküler düzeyde değişiklikler yaparak o şeyi yeni baştan oluşturmamıza veyahut dilediğimiz kıvama getirmemize olanak tanımasıdır. Feynman, fiziğin ilkelerinde atomların tek tek düzenlenememesini salık verecek bir fizik kanunun olmadığını, böylelikle bir kimyasal maddenin, atomlara yapılacak olan bir manipülasyonla yapay olarak oluşturulabileceğini ve bunun bir gün kaçınılmaz olarak gerçekleşeceğini ifade etmiştir.[82] Nanoteknolojide moleküler denetimin yapılabilmesi için milyarlarca belki trilyolarca "*nanobot*" denilen insanın bir kan hücresi belki ondan daha küçük boyutlardaki robotların kullanılması düşünülmektedir. Nanobotların, insan beyninin tamamen taranmasından, vücudundaki birçok hastalık ve kusurların tanılarında ve onarılmalarında kullanılması düşünülmektedir. Kurzweil, nanoteknoloji araştırmaları neticesinde Robert A. Freitas'ın biyolojik kan hücrelerinden binlerce kat daha aktif olan robot kan hücreleri tasarladığını ve bu sayede bir olimpiyat koşucusunun on beş dakika hiç nefes almadan hızla koşmasının mümkün olduğunu aktarmaktadır. Buna ek olarak nanobotların, bakteri, virüs, kanser hücresi gibi patojenleri yok edeceği, bağışıklık sistemini tehdit eden kimi tuzaklardan etkilenmeyeceklerini ve tüm bunların yanında nanobotları insanın kendisinin dilediği gibi yönlendirebileceğini iddia etmektedir.[83] Nanobotların moleküler düzeyde üretilmesinin yahut o boyutlarda atomlar üzerinde çalışılmasının mümkün olup olmaması konusunda bilim adamları arasında tartışmalar mevcuttur. Kimisi bu durumu imkânsız görürken kimisi olabileceğini savunmaktadır.[84]

---

[81] Suping. Li ve diğerleri, "A DNA Nanorobot Functions as a Cancer Therapeutic in Response to a Molecular Trigger in Vivo", **Nature Biotechnology**, Vol. 36, Issue: 3, s. 258.
[82] Kurzweil, **İnsanlık 2.0: Tekilliğe Doğru Biyolojisini Aşan İnsan**, s. 333.
[83] Kurzweil, **İnsanlık 2.0: Tekilliğe Doğru Biyolojisini Aşan İnsan**, ss. 377-378.
[84] Nobel Ödüllü Richard Smalley ile nanoteknolojinin öncülerinden Eric Drexler arasında gerçekleşen bu tartışma için bkz. Kaku, **Geleceğin Fiziği**, s. 272.

N. Bostrom, moleküler nanoteknolojinin yeterince geliştirilebilmesiyle çok önemli sonuçlar getireceğini ifade etmektedir. Ona göre bu teknoloji, kömürü elmasa, kumları süper bilgisayarlara dönüştürebilecek, havada ya da tümörlerde varolan kirliliği, sağlıklı dokularla temizlememize olanak tanıyacaktır. Eğer yeterince ilerleme kaydedilirse, çoğu hastalıkla beraber yaşlanmayı da ortadan kaldırmamıza ve uzun yıllar genç ve zinde bir hayat sürmemize yol açabilecektir.[85] Kurzweil'in ve Bostrom'un kimi ifadeleri fütüristik gibi gelse de, bu teknoloji üzerine ciddi çalışmaların ve uygulamaların zamanımızda mevcut ve yapılıyor olması, iddiaların bilimsel birer kurgu olmadığını gösterir kanaatindeyiz. Amerika Birleşik Devletleri Hükümeti'ne ait Ulusal Bilim Kurumu'nun hazırladığı Nanoteknoloji Raporu'nda nanoteknolojinin sahip olduğu potansiyeller ifade edilmiştir. Bunlar arasında, malzemelerin ve gıdaların geliştirilmelerinin yanı sıra insan kapasitesinin iyileştirilmesi ve hastalıklara karşı mücadele gibi çalışmalar mevcuttur.[86] Çok uzun olmayan bir zaman sonra kritik ilerlemeler alınacağında birçok bilim adamı hemfikirdirler. Hatta teknoloji eliyle insana müdahale edilmesine karşı duran biyo-muhafazakârlar da bu gelişmelerin bir gün gerçekleşeceğine dair kaygılar taşımaktadırlar. Bu nedenle insan ve çevre sağlığına tehdit olabilecek durumların tespitlerini yapıp savunmalarda bulunmaktadırlar.

Nanobotların insan beynindeki sinirsel ağlarla olan ilişkisinden bahseden Kurzweil, dış dünyayı algı biçimimizin beynimizdeki elektrik sinyallerine bağlı olmasına dayanarak, bu nanobotların nöronlara gerekli sinyalleri vermesiyle kendimizi bambaşka bir sanal gerçeklik dünyasında bulabileceğimizi iddia etmektedir.[87] Şaşırtıcı derece de ilginç olan bu iddianın fiziksel yasalarla mümkün olup olamayacağını bilemeyeceğiz fakat geleceğin bu teknolojileri gerçeklik algılarımıza dair felsefi tartışmaları yeni baştan tasarlayacak gibi görünmektedir. Nanoteknolojinin geleceğine dair çizilen bu ufuklar bizleri, gerçeklik algılarımızı altüst edecek sanallığın ya da siberuzay alemlerinin eşiğine taşımaktadır.

---

[85] Nick Bostrom, "A History of Transhumanist Thought", ss. 1-25.
[86] Kaku, **Geleceğin Fiziği**, s.235.
[87] Kurzweil, **İnsanlık 2.0: Tekilliğe Doğru Biyolojisini Aşan İnsan**, s. 469.

1.3. Sanal Gerçeklik (VR) Teknolojileri

Sanal âlemin inşasında kritik öneme sahip olan sanal gerçeklik teknolojileri, mevcut reel dünyayı tamamen sanal ortama aktarabilmekte ve gitgide gerçeğine benzemektedir. Zamanla gerçek (actual) ile sanal (virtual) ayrımının kaybolmasına sebep olabilecek bu teknolojiler, transhümanizmin hedef ve vaatlerinden birisi olan cennetsel mekânların oluşturulmasında kilit rol oynamaktadır. Sanallık, gerçekliğin kopyasıdır. Sanal kavramı gerçek olmayan anlamına gelmektedir.[88] Fakat günümüz teknolojileri siberuzay (cyberspace) olarak adlandırılan sanal dünyaları, gerçeklerine yakın bir şekilde simüle etmeye doğru ilerlemektedir. Gerçek olana benzerliğinin gittikçe geliştirildiği bu sanal dünyalar, transhümanistlerce zamanla biyolojik olanından ayırt edilemez hale gelecek ve gerçek ile sanal ayrımını ortadan kaldıracaktır.[89] Sanal âlemleri, günümüzde sanal gerçeklik gözlükleri denilen ara elemanlarla deneyimlemekteyiz. Belki zamanla bu gözlükler sadece lens boyutlarına kadar ineceklerdir. Fakat transhümanistlerin iddialarındaki sanal cennetleri, bunlardan çok daha gerçek deneyimlere dayalı olacaktır.

Sanal ile gerçekliğin sınırlarının kalktığı gelecek sanal gerçekliğin, (ya da biyolojik olmayan gerçeklik de denebilir) farklı bir versiyonunun oluşturulmasında daha önce değindiğimiz nanobotların rolü vardır. Farklı versiyon dememizin nedeni, nanobotlar kullanılarak oluşturulan sanal dünyalar, sanal gerçeklik gözlükleri gibi araçlar olmaksızın kişinin doğrudan deneyimlediği gerçek biyolojik hayattan farksız olacağından dolayıdır. Kurzweil, böyle bir hayatın, insan beynine yerleştirilen birçok nanobot sayesinde olası olduğunu iddia etmektedir. Biyolojik gerçekliğin yaşanması esnasında nanobotlar işlevlerini yapmayıp damarlarda hazır beklemekte olacaklardır. Birey, ne zaman sanal âlemlere geçmek isterse, nanobotlara vereceği bir talimatla beynin duyulara dair kısımlarına göndereceği sinyallerle, bütün bir çevresini anında dilediği bir dünyaya çevirebilecektir. Beynin bu sinyalleri, nasıl biyolojik dünyadan gelen sinyalleri algılıyorsa (acı, tatlı, renkli, sıcak… gibi) aynen öyle algılayacağı iddia edilmektedir.[90] Böyle bir durum siberuzay cenneti anlamına gelmektedir. Biyolojik

---

[88] Deniz Yengin ve Tamer Bayrak, **Yeni Medya ve Sanal Gerçeklik**, İstanbul Aydın Üniversitesi Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 2018, s. 37.
[89] Kurzweil, **İnsanlık 2.0: Tekilliğe Doğru Biyolojisini Aşan İnsan**, s. 470.
[90] Kurzweil, **İnsanlık 2.0: Tekilliğe Doğru Biyolojisini Aşan İnsan**, s. 469-470.

dünyanın sıkıntılarından kaçıp sığınılacak yalancı bir liman şekline dönüşebileceği kaçınılmaz olan siberuzay cennetleri, birçok etik, hukukî ve dinsel soru ve sorunları beraberinde getirecektir.

Sanal gerçeklik teknolojilerine dair bir başka iddia ise bireye farklı kimlikler kazandırabilir olmasıdır. Bütün bir bedenin değiştirilip bir başkasının bedenine bürünülebileceği gibi, kişilerin kendi bedenlerinde sınırsız fiziksel değişiklikler yapmasına da imkan sağlamasıdır.[91] Böylece transhümanist bir gelecekte cinsiyetlerinde sınırlarının bulanıklaşacağını söyleyebiliriz kanaatindeyiz. Cinsiyetler arasında geçişler yaşanabileceği gibi aynı zamanda cinsiyet üstü bir (belki bir mekanik beden ya da siborg) kişilik inşa edilmesi olası durmaktadır. Bu konuyu Donna Haraway, 1985'te "*A Cyborg Manifesto*" (Bir Siborg Manifestosu) adıyla yayınlanan makalesinde feminist çerçeveyle ele almaktadır. Haraway, bu makalesinde gelecekte bireylerin belli cinsiyetlere zorlanamayacağını siborg anlayışı üzerinden oluşturmaktadır. Adeta siborg olmayı cinsiyetleri aşmışlık olarak yorumlamakta ve gelecekte siborg olmayı tanrıça olmaya tercih ettiğini belirtmektedir.[92] Çünkü tanrıçalıkta dahi hala kendisinden kurtulunamamış "cinsiyet" faktörü vardır. Cinsiyet faktöründen kurtulmak isteyen Haraway, inşa ettiği siborg anlayışıyla cinsiyetler üstü pozisyonu elde etmektedir. Bu yaklaşımlar cinsiyet üzerine hukukları bina eden modern dünya hukuk sistemleriyle beraber dinsel hukuk sistemlerini ve dinin cinsiyete dayalı kimi yargılarını kaçınılmaz olarak etkileyecektir.

Bunlarla birlikte sanal ortamlar dünyanın aynısının kopyası ya da tamamen kendisine ait fizik kanunları olan hayal ürünü fantastik mekanlar olabilecektir. Sanal alemler çok farklı şekillerde tasarlanabilirdir. Sanal dünyalar çevrimiçi olarak yani başka birçok insanın dahil olduğu ortak yaşam alanları şeklinde kullanılabileceği gibi aynı zamanda bireysel olarak sadece kişinin kendisinin olduğu bir dünya da olabilmektedir.[93]

---

[91] Kurzweil, **İnsanlık 2.0: Tekilliğe Doğru Biyolojisini Aşan İnsan**, s. 470-471.
[92] Donna Haraway, **A Cyborg Manifesto**, http://people.oregonstate.edu/~vanlondp/wgss320/articles/haraway-cyborg-manifesto.pdf, (29.04.2019).
[93] Kurzweil, **İnsanlık 2.0: Tekilliğe Doğru Biyolojisini Aşan İnsan**, s. 470.

Transhümanistlerin çoğuna göre, insan bilinci, bilgisayar verilerine dönüştürülerek *yükleme* (uploading) yoluyla siberuzay ortamlarına aktarılabilirdir. Bu sanal ölümsüzlüğe giden bir adımdır.[94] Günümüzde insan beyni ile bilgisayarlar arasında arayüzler geliştiren şirketlerin kurulduğu bir gerçektir.[95] Bu kuruluşlar şimdilik insanlar ile bilgisayarlar arasındaki engelleri ve sınırları kaldırmaya çalışmaktadır. Böylelikle zamanla insan zihni bilgisayarlara yüklenebilecek hale gelecektir. Teorik fizikçi ve fütürist olan Michio Kaku, kişiliklerimizin kodlara dönüştürülerek bilgisayarlara aktarıldığında ölümsüz olunacağını ifade etmektedir. Yalnız bu ölümsüzlüğün siberuzaya sıkışmış bir ölümsüzlük olduğunu ve bedenlerin yitip gittiği sadece bilgisayar içindeki elektronlara dönüşen bir bilincin kaldığını söylemektedir. Böyle bir hayatta kendimizin bir bilgisayar verisi olduğumuzu farketmeksizin yaşayacağımızı iddia etmektedir.[96] Tabi böylesi bir olası yaşam formu, şu soruyu da sordurmaktadır: Peki şuanki biyolojik olarak ifade ettiğimiz hayatımız, farkına varmadığımız bir bilgisayar simülasyonu olamaz mı?

N. Bostrom böyle bir soruyu sormakta ve "*Are You Living in Computer Simulation?*" (Bir Bilgisayar Simülasyonunda mı Yaşıyoruz?) adlı makalesinde, bir simülasyon argümanından bahsetmektedir.[97] Bu argüman, yaşadığımız biyolojik dünya hayatının bir bilgisayar simülasyonu yani birileri tarafından kurgulanıp, tasarlanmış bir sanal dünya olabilirliğini tartışmaktadır. Bostrom simülasyon argümanını, her ne kadar makalesinde Tanrı'nın varlığı ya da yokluğuna dair bir değerlendirme şeklinde ele almasa da kanaatimizce bu argüman, Tanrı'nın varlığına dair tartışmalarda her iki cephenin elinde koz olarak kullanılmaya uygun görünmektedir. Simülasyon argümanının bir diğer ucunda süperzekâya dönüşmüş yapay zekâ vardır. Birçok transhümaniste göre bu simülasyonu gelecekteki süperzeki

---

[94] Brent Waters, "Flesh Made Data: The Posthuman Project in Light of the Incarnation", **Religion and Transhumanism: The Unknown Future of Human Enhancement** içinde, Ed. Calvin Mercer ve Tracy J. Trothen, Praeger ABC-CLIO, LLC, 1. Basım, California, 2015, s. 292.
[95] Örneğin, Neuralink, Elon Musk tarafından kurulan bir Amerikan nöroteknoloji şirketidir. Kurucuları, şirketin amacının beyin-bilgisayar arayüzleri geliştirmek olduğunu açıklamışlardır. Ayrıntılı bilgi için bkz. https://www.neuralink.com/, (13.05.2019).
[96] Kaku, **Geleceğin Fiziği**, s. 150.
[97] Nick Bostrom, "Are You Living in A Computer Simulation?", **Philosophical Quarterly**, Vol. 53, No. 211, 2003, ss. 243-255., https://www.simulation-argument.com/simulation.pdf, (08.05.2019).

yapay zekâ oluşturmuştur. Bu açıdan transhümanizmin önemli teknolojik etkenlerinden birisi de yapay zekâ teknolojisidir.

1.4. Yapay Zekâ, Robotik ve Siborg Teknolojileri

Transhümanizmin amaçlarının gerçekleşmesini sağlayabileceği düşünülen önemli teknolojilerden birisi de robotik teknolojiler ve yapay zekâdır. İnsanın fiziksel ve zihinsel kapasitesinin arttırılmasını amaçlayan transhümanizm için robotik teknolojiler ve yapay zekâ gibi temelde bilgisayar bilimlerine özgü algoritmik programlamalar önem arzetmektedir. Bu programlamalar ile insan zekâsını arttırmayı düşünen transhümanistler aynı zamanda robotik teknolojilerle de fiziksel olarak insanı iyileştirmeyi de arzu etmektedir.

Robotlar çok uzun zamanlardan beri insanların işlerini kolaylaştıran teknik aletler olagelmişlerdir. Robot kavramının ilk kullanımı ise 1921'de Çek yazar Karel Capek tarafından bir tiyatro eserinde görülmektedir. Çekce'de hizmetkârlık ve angarya gibi manalara gelen *köle* anlamında *rab* kelimesinden türetilmiştir.[98] Robotların insanın angarya işlerini görmesi onun köle olarak adlandırılmasına neden olmuş ve Aristoteles'in de işaret ettiği gibi kendi kendine işler gören mekaniklik ortaya çıkınca insan kölelere ihtiyaç kalmamıştır.[99] Robotlara dair en önemli tartışma konusu ise onların bir gün düşünüp düşünemeyeceği ve buna bağlı olarak insanlığa karşı isyan edip edemeyecekleridir? Bu tartışmalar, kimi edebiyat ve film sektörlerinin de etkisiyle toplumda popülerlilik kazanmış ve en önemli etken de son dönem yapay zekâ gelişmeleri olmuştur.

Yapay zekâ kavramı da ilk kez böyle bir soru üzerine kurgulanmıştır. Alan Turing'in "Makineler düşünebilir mi?" şeklindeki sorusuna karşı cevaplar bulmak için organize edilen 1956'daki Darthmouth Konferansın'da John McCharty tarafından *yapay zekâ* kelimesi kullanılmıştır.[100] Yapay zekâ temel anlamda insan zekâsının belirlenebildiği derece de bilgisayar ortamında taklit edilmesidir.[101] Yapay zekâ ile

---

[98] Çağlar Ersoy, **Robotlar, Yapay Zeka ve Hukuk**, Onikilevha Yayıncılık, 2. Baskı, İstanbul, 2017, s. 5.
[99] Ersoy, **Robotlar, Yapay Zeka ve Hukuk**, s. 9.
[100] Ali Orhan Aydın, **Yapay Zeka: Bütünleşik Bilişe Doğru**, İstanbul Gelişim Üniversitesi Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 2013. s. 9.
[101] Ahmet Eyim, "Yapay Zeka: Makineler Düşünebilir Mi?", **Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Sayı: 30, 2016, s. 58.

nesneler akıllı hale getirilmekte ve insanın sahip olduğu birçok özelliği (görme, konuşma, dinleme, yorumlama vb.) taklit edilmektedir. Bu noktada bilgisayar bilimleriyle sınırlı kalmayan yapay zekâ teknolojileri, multidisipliner bir alan olmaktadır. Böyle olunca yapay zekânın evrensel kesin bir tanımı belirlenememiş ve bu durum yapay zekâ alanının da hızla gelişip büyümesine neden olmuştur. Her ne kadar evrensel bir tanımlaması olmasa da yapay zekâ kısaca, makineleri akıllı hale getirmeye yönelik bir faaliyet olarak tanımlanmaktadır. Bu süreçte insan zihni bir bilgisayar gibi düşünülüp bilgisayar ortamında taklit edilmektedir. Örneğin, biyolojik nöronlardaki bilgi akışından esinlenilerek, yapay sinir ağları oluşturulmuştur.[102] Tabi insan zihni, bilinci ve bunların beyin ve zekâ ile ilişkilerine dair belirlenemeyen zorlukların varlığı bu taklit etme girişiminin sınırlılıklarındandır.

Dünya pazarında da hızla yerini alan yapay zekâ, özellikle yirmi birinci yüzyılın ilk yıllarından itibaren şirketlerle beraber devletlerin ve uluslararası kuruluşların da gündemi olmakta ve bu teknolojinin bireysel ve toplumsal hayatı derinden etkileyeceği kabul edilmektedir. Robotik ve yapay zekâ teknolojilerinin ahlaksal, hukuksal ve ekonomik mevzularda birçok rapor ve mevzuat çalışmaları yapılmaktadır. Bunlardan birisi de Avrupa Konseyi'nin 2019'un başında Helsinki'de gerçekleştirdiği YZ'nın gelişimine dair konferansıdır. Konferansın sonuç bildirgesinde, YZ'nın iletişim, eğitim, eğlence gibi günlük hayatın birçok kısmına etki ettiği ve insanların YZ'nın bu etkilerini kabullendikleri aktarılmıştır. Böylelikle YZ'nın toplumları dönüştürdüğü ve insani gelişmeyi arttırabileceği ve insan yaşamının bütün yönlerini küresel olarak etkileyeceği sonucuna varılmıştır.[103]

İnsan yaşamında önemli etkileri olan yapay zekâ teknolojileri transhümanistlerin öngörülerine göre çok daha ileri boyutlara ulaşacaktır. Bostrom ve Kurzweil gibi transhümanist düşünürler yapay zekânın daha ileri aşama olan süper zekâya evrileceğini düşünmektedirler.[104] Bostrom süper zekâyı üç biçimde ifade etmektedir. İlki hızlı süper zekâdır. Bu süper zekâ biçimi, bir insan zekâsı neler

---

[102] "Artificial Intelligence And Life In 2030: One Hundred Year Study On Artificial Intelligence Report Of The 2015 Study Panel", https://ai100.stanford.edu/2016-report, (13.05.2019).
[103] Council of Europa, "Governing The Game Changer-Impacts Of Artificial Intelligence Development on Human Rights, Democracy and The Rule of Law", https://rm.coe.int/conclusions-from-the-conference/168093368c, (14.03.2019).
[104] Kurzweil, **İnsanlık 2.0: Tekilliğe Doğru Biyolojisini Aşan İnsan**, s. 383.

yapabiliyorsa onun aynısını daha hızlı bir şekilde yapan sistemdir. İkincisi, kolektif süper zekâdır. Bu sistem, birçok küçük zekânın bir araya gelmesinden oluşmaktadır. Böylelikle mevcut zekâ sistemlerinden çok daha zeki olabilecektir. Üçüncü süper zekâ biçimi ise nitelikli süper zekâdır. Nitelikli süper zekânın hızı en az insan zihni kadar ve niteliği ise diğer süper zekâlardan dahi çok daha üstündür.[105] Süperzekâ ile ifade edilen şeyin, insan zekâ kapasitesinin üzerine çıkılmasıyla gerçekleşen biyolojik olmayan zekâ olduğu anlaşılmaktadır. İnsan zekâsıyla yarışan ve onu aşan yapay zekâyı Nils J. Nilsson, "güçlü yapay zekâ" olarak, insan zekâsına destek olan mevcut yapay zekâyı ise "zayıf yapay zekâ" olarak tanımlamıştır.[106] Yapay zekânın, güçlü yapay zekâ ya da süperzekâ seviyesine ulaşması şuan için mümkün görünmese de Bostrom, bir zaman sonra bu duruma gelineceğini savunmaktadır.

Transhümanistler, yapay zekânın bir gün insan zekâsını geçeceği öngörüsünü, evrimsel sürece dayanarak ileri sürmektedirler. Bostrom, insan mühendisliğinin evrim mühendisliğini kimi alanlarda geçtiğini iddia ederek, doğal evrimsel süreç, bir şekilde insan zekâsını nasıl ortaya çıkardıysa insan mühendisliğinin diğer alanlarda olduğu gibi bu alanda da doğal evrimsel sürece üstün geleceğini ve kendi zekâsından daha üstün bir zekâyı ortaya çıkarabileceğini ileri sürmektedir. Bir diğer dayanakları ise hızlı süper bilgisayarlarda genetik algoritmalar kullanmak yoluyla biyolojik evrimin sonuçlarına yaklaşma düşüncesidir.[107]

Kurzweil de benzer görüşlere sahiptir. Süper zekânın gerçekleşeceğine dair onun dayanaklarından birisi ise yapay zekâ sahibi bilgisayarların insanlardan farklı olarak birbirleriyle bilgi örüntülerini paylaşabilmeleri ve bunları bir havuzda toplayabiliyor olmalarıdır.[108] Bununla beraber Kurzweil insan bilgi örüntülerinin bilgisayara aktarılmasından da bahsetmektedir. Bu daha önce değindiğimiz yüklemenin (uploading) ilk basamaklarındandır. İnsan-bilgisayar etkileşiminin aktifleşmesidir. İnsanın bilgi örüntüleri, ona göre değişmeyen öz ve gerçekliktir.[109] Bu örüntülerin ortaya çıkarılması, insan beyninin tamamının modellenmesiyle

---

[105] Nick Bostrom, **Süper Zeka: Yapay Zeka Uygulamaları, Tehlikeler ve Stratejiler**, Çev. Ferit Burak Aydar, Koç Üniversitesi Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 2018, ss. 71-77.
[106] Bostrom, **Süper Zeka: Yapay Zeka Uygulamaları, Tehlikeler ve Stratejiler**, ss. 34, 71.
[107] Bostrom, **Süper Zeka: Yapay Zeka Uygulamaları, Tehlikeler ve Stratejiler**, ss. 40-41.
[108] Kurzweil, **İnsanlık 2.0: Tekilliğe Doğru Biyolojisini Aşan İnsan**, s. 385.
[109] Kurzweil, **İnsanlık 2.0: Tekilliğe Doğru Biyolojisini Aşan İnsan,** ss. 17-18.

mümkün olacaktır. Bu durumun kolay bir iş olmadığını vurgulayan M. Kaku, yıllarca sürecek bir çalışmayı icap edecek olan şu iki yöntemle ancak mümkün olabileceğini söylemektedir. İlki, beyindeki milyarlarca nöronun -ki her biri binlerce diğer nöronlarla ilintilidir- davranışlarını süper bilgisayarlarla simüle etmektir. Diğer yöntem ise mevcut her bir nöronun beyindeki konumunu bir bir tespit etmekten geçmektedir.[110] İşin zorluğunu dile getirmekle birlikte kendisi de bu olayın bir gün gerçekleşeceğini düşünmektedir.

İnsan beyninin bilgisayar ortamlarına yüklenmesiyle biyolojik olmayan bir zekâyla birleşilmiş olunacaktır. Bu durumda eğitim mantığının da tümden değişeceğini vurgulayan Kurzweil, bu durumda arzu edilen bilgi ya da yeteneklerin insanın biyolojik olmayan zekâsına yani bilgisayardaki zekâsına indirilerek biyolojik bedende o bilgi ve yeteneklere sahip olunabileceğini ve bu bilgileri gün gün insanların yedekleyip güncellemeler yapacağını öne sürmektedir.[111] Transhümanistlerin yükleme (uploading) öngörüsü, çalışmamızın bir önceki başlığında değindiğimiz sanal âlemlerde ebedi yaşamın önünü açan bir ileri uygulamadır. Elbette şimdiden bunu söylemek güçtür. Fakat gelişmelerin üstel ilerlediğini ve her bir geliştirilen yapay zekânın bir sonraki daha gelişmiş yapay zekâları çok daha az bir zamanda hızlı olarak ortaya çıkardığını göz önüne aldığımızda, fütüristik gibi görünen bu gibi düşüncelerin uzak bir gelecekte dahi olsa gerçekleşmeyeceği, bu açıdan iddia edilemez gibi durmaktadır. Yalnız bilincin ya da ruh denilen şeyin transhümanistler tarafından bilgi örüntüsü durumuna, başka bir anlamda algoritmalara indirgenmesi oldukça tartışmaya açık görünmektedir. Din ve bilim alanında ilahiyatçı olan Noreen Herzfeld, bu anlayışın indirgemeci bir materyalizme dayandığını ifade etmektedir.[112] Tabi burada insan benliğinin, bilincin ve ruhun metafiziğine dair tartışmalara girecek değiliz. Fakat kanaatimizce, geleneksel dinlerin ruh olarak ifade ettiği insanın değişmez özünün, bilgisayar ortamlarına aktarılabileceği fikri, teolojik açıdan üzerinde çalışılması gereken bir konudur. Eğer ileride yüklemenin olabileceğine dair argümanlar çoğalacak

---

[110] Kaku, **Geleceğin Fiziği**, s. 117.
[111] Kurzweil, **İnsanlık 2.0: Tekilliğe Doğru Biyolojisini Aşan İnsan,** s. 501.
[112] Stephen Robert Garner, **Transhumanism and The Imago Dei Narratives of Apprehension and Hope**, A Thesis Submitted In Fulfilment of The Requirements For The Degree of Doctor of Philosophy In Theology, The University Of Auckland, 2006, s. 65.

olursa bu durum özellikle semavi dinlerin ahiret anlayışları başta olmak üzere fanilik, geçici dünya hayatı gibi kimi konularını tekrar irdelemelerini gerektirebilir.

Bunlarla beraber kimi Hristiyan ilahiyatçıları tarafından, insanoğlunun, kendi gibi duygu ve düşünceleri olan bir yapay zekâyı ısrarla inşa etme girişimi, farklı bir teolojik yaklaşıma taşınmıştır. Bu ilahiyatçılardan biri olan Herzfeld, yapay zekânın yaratılma amacının, insanın kendi suretinde (in own image) bir "öteki" yaratma arzusu olduğunu belirtmektedir. Bu durum Hristiyan inancındaki *imago Dei* anlayışına yani insanın Tanrı suretinde yaratılmış olmasına dayandırılmaktadır. Herzfeld şu soruyu sorar; Tanrı'nın insan ile paylaştığı bu imajı, insanın yapay zekâ ile paylaşmak istediği imajıyla mı ilgilidir?[113] Böylesi yorumlamalara bir sonraki Dinin Geleceği bölümünde değineceğimizden burada bu kadarla yetiniyoruz.

Yapay zekâ ve robotik teknolojilerin giderek gelişmesi, insanların makinelerle etkileşime girmesinin ve onlarla adeta bir bütün olmasının yolunu açmaktadır. İnsan-makine etkileşimini en iyi ifade eden kavramlardan birisi de *siborg* (cyborg) kavramıdır. Siborg kelimesi, sibernetik[114] ile organizma kelimelerinin birleşiminden meydana getirilmiştir. Kavram ilk kez 1960'lı yıllarda Manfred Clynes ve Nathan Kline tarafından uzay programları için astronotların teknolojiyle desteklenerek güçlendirilmelerini önermeleri üzerine kullanılmıştır. Sonraları insan-makine silah sistemleri için kullanılmış ve günümüzde ise insan ile birçok bilgisayarlı sistemlerin birbirlerine geri bildirim sinyalleri gönderebildiği etkileşimli sistemler için kullanılmaktadır.[115] Aynı zamanda biyolojik siborg, fiziksel vücuduna eklenen teknolojik araçlara (kalp pilleri, çeşitli protez ve implantlar gibi) sahip insan organizmasını da tanımlamaktadır. Bu gibi insan vücuduna monte edilen teknolojiler hızla artmaktadır. İnsan zihninin, teknolojik aygıtlarla fiziksel etkileşime uygun olmasından yola çıkan bilim adamı Andy Clark, insanı "doğuştan siborg" olarak tanımlamaktadır. Aklın teknolojik araçlara sızarak onlarla bütünleşebildiğini ifade

---

[113] Noreen L. Herzfeld, "Creating in Our Own Image: Artificial Intelligence and the Image of God", https://digitalcommons.csbsju.edu/theology_pubs, (29.03.2019).

[114] Sibernetik, karmaşık sistemlere uygulanan kontrol teorisidir. Mantık ve zekanın makineleştirilmesi ve makinelerin öğrenmeleri gibi karmaşık sistemlerin denetlenip düzenlenmesine dayalı bilgisayar bilim dalıdır. Ayrıntılı bilgi için bkz. "Cybernetics", https://www.britannica.com/science/cybernetics.

[115] Hava Tirosh-Samuelson, "A Critical Historical Perspective", **H± Transhumanısm And Its Crıtıcs** içinde, Ed. Gregory R. Hansell ve William Grassie, Metanexus Institute, USA, 2011, s. 22. Ayrıca Bkz. Garner, "Transhumanism and The Imago Dei Narratives of Apprehension and Hope", s. 64.

etmektedir. [116] Bu gibi yaklaşımlar teknolojiyi kullanarak insanı fiziksel olarak geliştirmeyi düşünen ve böylelikle insan-makine bütünleşikliğini savunan transhümanizmi desteklemektedir. Yapılan tanımlara göre günümüz insanları çoktan siborglaşmış görünmektedir. Siborglaşmanın geleceği ise insan beyninin biyolojik olmayan yapay zekâya dönüştürülmesi de hesaba katıldığında fiziksel olarak robotik vücutlara sahip olmaya doğru ilerlemektedir.

Stephen Garner, siborg kavramının akademik camiada mevcut kullanılan kategorilerin yerine yeniden yapılandırılmış kategorilerin yer aldığı hibrit bir figür olarak kullanıldığını aktarmaktadır. Başka bir ifadeyle tekno-kültürel bir dünyayı keşfetmenin metaforu olarak kullanıldığını ifade etmektedir.[117] Bu açıdan melez bir anlayışın habercisi olan siborglaşma ve robotik teknolojilerle beraber insan-bilgisayar etkileşimini derinleştiren ve insan zekâsını çok üst seviyelere çıkaracağı öngörülen yapay zekâ teknolojileri gelecek insanının –ki insan kalabilirse- günümüz insanından bambaşka olacağının habercisi olmaktadır. İnsanın bu geleceği transhümanist literatürde posthumandır.

2. Posthuman Kavramı

Gelişen teknolojiler transhümanizme ilham kaynağı olmakta ve hedeflerini gerçekleştirme sürecinde önemli bir araç olmaktadır. Değinmeye çalıştığımız birçok farklı disiplin, transhümanizmin insanı dönüştürme, bir üst versiyona[118] yükseltme ve "*posthuman*" olarak tabir ettikleri duruma taşıma amaçlarına hizmet etmektedir. Transhümanizmin posthuman kavramı birçok araştırmacı tarafından değerlendirilmelere tabi tutulmuştur. "Post" öneki "sonra" anlamında kullanılarak insan sonrası bir türe işaret edilmiştir. Bu insan sonrası yani insanın halefleri olan varlıkların durumunu Bostrom, günümüz insanının mevcut kapasitesini, kendisine insan denemeyecek kadar radikal bir şekilde aşan olası varlıklar olarak tanımlamaktadır.[119] Transhümanistler, ileri teknolojilerle evrimi kontrol edip

---

[116] Stephen Garner, "The Hopeful Cyborg", **Transhumanism And Transcendence: Christian Hope In An Age of Technological Enhancement** içinde, Ed. Ronald Cole-Turner, Georgetown University Press, Washington DC, 2011, ss. 88-89.
[117] Garner, "The Hopeful Cyborg", s. 87.
[118] Kurzweil, bu üst versiyonu insanlığın 3.0 sürümü olarak nitelendirmektedir. Bkz. Kurzweil, **İnsanlık 2.0: Tekilliğe Doğru Biyolojisini Aşan İnsan**, s. 464.
[119] Bostrom, "The Transhumanist FAQ: A General Introduction", s. 3.

hızlandırarak, insanın evrimsel halefi posthumanı inşa etmeye girişmişlerdir. Bu Transhümanistlerden biri olan More, posthuman olası varlıkların özellikleri hakkında şunları söylemektedir:

> Posthuman olmak, "insan durumunun" daha az arzulanan yönlerini tanımlayan sınırlamaları aşmak anlamına gelir. Posthuman varlıklar artık hastalık, yaşlanma ve kaçınılmaz ölümden mustarip olmaz (ancak diğer zorluklarla karşılaşmaları muhtemeldir). Genellikle "daha fazla morfolojik özgürlük" olarak adlandırılan fiziksel yetenek ve form özgürlüğüne sahiplerdir. Posthumanlar ayrıca daha büyük bilişsel yeteneklere ve daha rafine duygulara (daha fazla neşe, daha az öfke veya her bireyin tercih ettiği şeyleri değiştirecek imkâna) sahip olacaktır.[120]

Posthumanların sayılan özelliklerine bakılacak olursa, onların normal insanın sahip olduğu zaaflardan arındırılmış ve elde etmek istediği kimi özelliklerin kendi kontrolüne verildiği bedensel sınırlamalardan kurtarılmış özgür bir insan profili çıkmaktadır. Posthumanlar için morfolojik yani biyolojik bedenle ilgili olan özgürlükten bahsedilmesi, bedenler üzerinde dilenildiği gibi müdahalelerin yapılması ve tüm zaaflarından arındırılması gibi transhümanist yaklaşımlar insan olmanın anlamını da tehdit ediyor görünmektedir. Posthuman gibi kavramların türetilmesinin ve gerçekleşmesine yönelik çabanın arkasındaki etken, "insan" kavramının yaşadığı dönüşümdür denilebilir. Hümanizmin dayandığı insan olgusu, yeni gelişmekte olan teknolojiyle değişime maruz kalarak başkalaşmakta ve trans/posthümanist gelecekte ise hepten insan olmanın ötesinde posthumanları ortaya çıkaracak gibi görünmektedir. Bu durum hümanizmin esaslarını dayandırdığı bir insan tanımının ortadan kalkması demektir. Transhümanizmin posthuman gibi insan sonrası bir varlığa dair tanımlamalar içerisine girmesinin bir bakıma nedeni, insan doğası, insanın anlamı, insanın özü gibi olguların yirmi birinci yüzyılda değişime maruz kalması belki de sınırlarının iyice silikleşmesi kaynaklıdır.[121] Fukuyama teknolojinin insanı posthumanlara dönüştürme gücünü tehdit olarak algılamakta ve şöyle söylemektedir: "Günümüz biyoteknolojisinin yarattığı en önemli tehdit, insan doğasını değiştirebilme ve böylelikle bizi posthuman bir tarihsel döneme taşıyabilme olanağının mevcudiyetidir."[122]

---

[120] More, "The Philosophy of Transhumanism", s. 20.
[121] Yurt, "Heidegger-Sartre Anlaşmazlığının Hümanizmin Güncel Terminoloji Sorununa Bir Çözüm Getirme Olasılığına Dair Bir Araştırma", s. 314.
[122] Fukuyama, **İnsan Ötesi Geleceğimiz; Biyoteknoloji Devriminin Sonuçları**, ss. 7-8.

İnsan doğasının dönüşümüne işaret eden posthumanların farklı formlarda olma ihtimalleri vardır. Örneğin; tamamen sentetik yapay zekâ, gelişmiş bilgisayarlara yüklenmiş (uploading) bilinçler ya da arttırılmış ve iyileştirilmiş biyolojik bedenlere sahip insanlar gibi formlarda olabilirler. Bostrom, arttırılmış özelliklere sahip biyolojik bedenlere sahip olma durumunun, muhtemelen nanoteknoloji ile insan organizmasının yeniden tasarlanması yolu ile ya da genetik mühendisliği ile doğrudan genlerinde yapılacak müdahalelerle yapılacağını ifade etmektedir. Bunlarla beraber yaşlanmaya karşı olan tedavi yolları, psikofarmokolojik ilaçlar, giyilebilir bilgisayar ve teknolojiler gibi kimi tekniklerle insan posthumana dönüştürülebilir olacaktır.[123] Bu teknolojilere yüzeysel olarak değinerek daha birçok yeni gelişmelerin ve ileride bulunacak yeni teknolojilerin posthumana olan geçişi hızlandıracağını ifade etmiştik.

Posthumanlardan bir kısmı da biyolojik bedeninin özelliklerini arttırmayı değil o bedenden tamamen kurtulmayı tercih edebilecektir. Bunlar bilinçlerini transhümanistlerin yükleme (uploading) dedikleri teknolojiyle süper bilgisayar ağlarına aktararak sanal ortamlarda yaşayabileceklerdir. Posthumanlar sahip oldukları arttırılmış zihinlerle, anılarını, yaşadıkları tecrübeleri anında başka posthumanlarla paylaşabileceklerdir. Bu durum insan sonrası bu dönemin iletişim kalitesinin üst seviyede olacağını göstermekle beraber posthumanların zihinlerinin sınırlarının silikleşebileceğini belki de ortak bir zihin ağına dönüşebileceğini de hissettirmektedir.[124] Bu biyolojik olmaktan ziyade sibernetik bir varlık olmak demektir.[125] Böyle bir yaşam tarzı beraberinde birçok ahlaksal, dinsel ve hukuksal problemi de getirmektedir. Biyo-muhafazakarların endişelerinin yersiz olmadığı anlaşılmakla beraber yeni posthuman halinin kabul edilebilirliğinin de tartışılması belki de kaçınılmazlığının kabullenilmesi gerekmektedir.

Posthumanlar, normal insanlara göre çok daha fazla ayrıcalıklara sahip olacaklardır. Zihinsel, fiziksel ve biyolojik olarak hatta sibernetik olarak çok daha donanımlı ve üst seviyede vasıflara sahip olması bakımından normal insanlara kıyasen üstün bir varlık olarak kabul edilebilir.[126] Tabii bu üstün olma durumu posthumanları

[123] Bostrom, "The Transhumanist FAQ: A General Introduction", s. 3.
[124] Bostrom, "The Transhumanist FAQ: A General Introduction", s. 4.
[125] Dağ, **Transhümanizm; İnsanın ve Dünyanın Dönüşümü**, s. 210.
[126] Dağ, **Transhümanizm; İnsanın ve Dünyanın Dönüşümü**, s. 184.

normal insanlara karşı bakışını şekillendirecek ve onlara daha aşağı seviye bir tür olarak bakmasını salık verecektir. Üstün tür ya da üstün insan tabirleri posthuman ile ortaya çıkmış değildir. İleri bir transhümanist olan Ted Chu, daha önce vurgulanan posthuman idealinin farklı görünümlerinin kimi düşünürlerde kendini gösterdiğini ifade etmekte ve şöyle saymaktadır: "Nietzsche'nin "*üstinsan"*ı (übermensch/overhuman), Joseph Fletcher'ın "*homo autofabricus*"u, Hans Moravec'in "*ex-humans*"ı, William Day'in "*omega man*"i, ve Nigel Cameron'nun "*techno sapiens*"idir".[127] Bunlar arasında özellikle Nietzsche'nin "*üstinsan*" kavramı ile transhümanizmin "*posthuman*" kavramı arasında paralellikler, hatta doğrudan etkilenmeler olduğu iddia edilmiş ve tartışılmıştır.

More, transhümanizm felsefesinin, Nietzsche'nin fikirlerinden ilham aldığını kabul etmektedir. Hatta Nietzsche'nin yaşam felsefesinin transhümanizmle sadece uyumlu olduğunu değil onun üzerinde doğrudan bir etkiye sahip olduğunu iddia etmektedir. Yalnız Nietzsche'nin "sonsuz döngü" kavramının transhümanizme uygun olmadığını da vurgulamaktadır. Nietzsche konusunda araştırmaları olan felsefeci Stefan L. Sorgner, Nietzsche'nin "sonsuz döngü" kavramının Hristiyanlığın sonraki yaşam inancına alternatif olarak sunduğu bir dünyasal kurtuluş (worldly salvation) fikri olduğunu ifade etmektedir.[128] Sorgner, transhümanizmin genel olarak Niezsche'nin fikirleriyle birçok konuda uyuştuğunu kabul etmekle beraber posthuman kavramının ancak insan türü içerisinde kalan yorumlarının üstinsan kavramıyla bağdaştırılabileceğini vurgulamaktadır. Sorgner, Nietzsche'nin üstinsan fikriyle insan türünün çerçevesini koruduğunu bu nedenle posthuman kavramının, insan türünü aşan kapasitelere sahip olası farklı bir türe dair yorumlamalarıyla bağdaşmayacağını ifade etmektedir.[129] Nietzsche'nin üstinsanı, siborg benzeri ya da biyolojisinden sıyrılmış sanal ortamlarda yaşayan bir varlık değil, güçlü bir irade sahibi, yürekli ve acıyı kabullenmiş bir insandır.[130]

---

[127] Ted Chu, **Human Purpose and Transhuman Potential: A Cosmic Vision for Our Future Evolution**, Origin Press, USA, 2013, s. 15.
[128] Sorgner, "Nietzsche, the Overhuman, and Transhumanism", http://jetpress.org/v20/sorgner.htm, (13.05.2019).
[129] Sorgner, "Nietzsche, the Overhuman, and Transhumanism", http://jetpress.org/v20/sorgner.htm, (13.05.2019).
[130] Ahmet Dağ, "Nietzsche ve Transhümanizm Bağlantısı Üzerine Bir Değerlendirme", **FLSF Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı: 25, 2018, s. 210.

Posthumanlar, insan olmanın anlamının yitirilmesine dair endişeleri beraberinde getirdiği gibi sair hayvanların ya da canlıların da hiçe sayılacağı insan ötesi bir varlık merkezli belki de bir küresel yapay zekâ ağ merkezli bir anlayışı da beraberinde getirmektedir. İnsan sonrası dönemin getirebileceği tehlikelere değinen Rosi Braidotti, aynı zamanda bunlara çözüm olarak bir posthuman kuramı geliştirir.

Posthuman, öznenin yitimi tehlikesini barındırmaktadır. Bu noktada Braidotti, insanı mutlak bir biçimde özne olarak merkeze alan anlayışa karşı olduğu kadar gelecekte posthuman durumunda özne ihtiyacına gerek duyulmadığını belirten bilimci trans-posthümanist biçimlere de karşı olduğunu belirtmektedir. Bu açıdan insan sonrasında dahi bireylerin özneye ihtiyaçları olduğunu fakat bunun illa da insan-merkezli olması gerekmediğini savunan Braidotti, özneyi, geliştirdiği posthuman kuramında *zoe*-eşitlikçi bir anlayışa taşımaktadır.“*Zoe*-eşitlikçiliğin bizzat yaşamın maddi ve yaşamsal kuvvetini ifade ettiğini *zoe*nin bütün türler arasındaki üretken güç olduğunu öne sürmektedir”.[131] Braidotti’nin *zoe* ile kastettiği anladığımız kadarıyla sadece hayvanlar âlemi değil yaşam sahibi ötekilerin hepsidir. Yani insanın da dahil olduğu tüm diğer virüs, mantar, bitki, hayvan gibi varlıklar, yeryüzünün, ekolojik ve jeolojik tüm çevrenin dahil olduğu kolektif yapıdır. Braidotti posthumanı, bu kolektif yapıya dahil ederek kavrama, bir özne kazandırmaya çalışmaktadır. Bu özne, ne hükmeden ne de sahip olan bir öznedir, daha çok kolektif yapıyla beraber olan, sürüyle, kitle ile beraber ortak yaşam alanında olan bir öznedir. Böylelikle Braidotti’de “insan sonrası kuram içi özne, insan olmayan (hayvan, bitki, virüs) ağına tamamen karışmış, ona içkin transversal bir teşekküldür.”[132]

Braidotti posthuman durumuna etiksel ve hukuksal çözümler getirme hassasiyeti ile hareket ederek sonunda gezegendeki tüm yaşamsal alanla birlikteliğimizi ve onlarla aynı olduğumuzu hissettirecek bir aşkınlık durumunu ifadeye kadar gitmiş görünmektedir. Kendisi bunun dikey bir aşkınlık olmadığını söylemekte fakat yatayda transversal bir tarzdaki bütünsellikten bahsetmektedir.[133] Posthuman öznesini insan ya da insandan farklı başka bir merkezli anlayıştan

---

[131] Rosi Braidotti, **İnsan Sonrası**, Çev. Öznur Karakaş, Kolektif Kitap Yayıncılık, 1. Baskı, İstanbul, 2014, s. 115.
[132] Braidotti, **İnsan Sonrası**, s. 210.
[133] Braidotti, **İnsan Sonrası**, s. 210.

kurtarmayı denerken tüm bir yaşam merkezli ya da ortak yaşam ağı merkezli bir yapıya kayarak öznenin ya da benliğin tüm bir ekolojiyle eşdeğerliğinde kendini dışavurduğunu ifade etmiş olmaktadır. Posthumanın varacağı son nokta, sadece yaşam sahibi olanlar arasındaki bir ilişki boyutunda yani enine bir düzlemde mi kalacak yoksa yaşam sahibi olanları da aşan tüm bir evrene ilişkin olarak dikey bir aşkınlığa mı ulaşacaktır? Bu durum bizi transhümanizm anlayışının bir diğer önemli unsuru olan *tekillik* kavramını ve dolayladığı aşkınlığı incelemeye götürmektedir.

3. Tekillik

Tekillik, bilimin farklı disiplinlerinde (matematik, fizik gibi) kullanılagelen bir kavramdır. Örneğin fizikte karadeliklerin sahip olduğu, ışığın dahi kendisinden kaçamadığı sonsuz çekim kuvvetinin bulunduğu merkez noktasına tekillik denir. Karadeliğin burası, ışığın kaçamadığı, yoğunluk ve kütle çekiminin sonsuz olduğu ve bundan dolayı ötesini bilemediğimiz bir tekillik noktasıdır.[134] Fakat burada değinilecek tekillik kavramı, teknolojik tekilliktir. Teknolojik tekillik, yapay zekânın, süperzekâ seviyesine ulaşarak insanlardan çok daha zeki olacağı bir noktaya işaret etmektedir.

Teknolojik tekilliğe ilk olarak 1950'lerde, ikisi de matematikçi olan Stainislaw Ulam ve John von Neumann arasındaki bir konuşmada değinilmiştir. Bu konuşma da, Neumann, teknolojinin hızlanarak ilerlediğini ve insanoğlunun kaçınılmaz olarak bir tekilliğe yaklaşmakta olduğunu öngörmektedir. Tekillik, 1960'larda Irving John Good tarafından günümüz anlamına daha yakın bir şekilde kullanılır. I. J. Good kısaca, ultra zeki bir makinenin kendisinden daha iyi bir makineyi tasarlayabileceğini, daha sonra tartışmasız olarak bir "*zekâ patlaması*"nın olacağını böylelikle insan zekâsının geçileceğini ifade etmiştir. Bunlara ek olarak insanın yapması gereken son buluşun ilk üstün zekâ sahibi makinenin icadı olduğunu söylemektedir. [135]

Tekillik düşüncesinin gelişiminin bir sonraki durağı bir başka matematikçi ve aynı zamanda bilim-kurgu yazarı Vernor Vinge'dir. Tekilliği romanlarında ve

---

[134] Kaku, **Geleceğin Fiziği**, s. 132.
[135] Vernor Vinge, "Technological Singularity", Ed. Max More, Natasha-Vita More, **The Transhumanist Reader: Classical And Contemporary Essays On The Science, Technology, And Philosophy Of The Human Future** içinde, Wiley-Blacwell Publishing, West Sussex UK, 2013, s. 374.

yazılarında devamlı işleyen Vinge, 1993'teki "Teknolojik Tekillik" (Technological Singularity) adlı makalesinde ayrıntılı olarak tekilliği ele almış ve günümüz çağdaş nosyonuna ulaştırmıştır. [136] Vinge, bu makalesinde, Von Neumann'ın tekilliği, normal bir teknolojik gelişme olarak ele aldığını, insanüstü bir zekânın yaratılması olarak düşünmediğini ifade etmektedir. Bu nokta da Vinge, tekilliğin özünün, süper insanlık olduğunu yani bir anlamda insanüstü zekâya ulaşmak olduğunu söylemektedir. [137] Bununla beraber tekilliğin tahmin edilebilir noktasının da bir sınırı olacağını belirten Vinge, fizikte, karadeliklerin sınırları için kullanılan "*olay ufku*" (event horizon) kavramıyla bu sınırı ifade etmektedir. Ona göre tekilliğin olay ufku noktasından sonraki gelecek, hiçbir şekilde tahmin edilemezdir.[138] Bu ifadeleriyle Vinge, dinsel bir söylemi de sezdirmektedir. Semavî dinlerin öte dünya için ifade ettikleri "ne göz görmüş ne kulak işitmiş ve ne de hayal edilebilmiş" söylemini, tekilliğin geleceği için kullanılması, kanaatimizce tekillik ile dinselliği bir araya getiren unsurlardan biri olmaktadır. Sonraki bölümde bu gibi konular üzerinde daha ayrıntısıyla durulacaktır.

Tekillik dendiğinde günümüzde belki de en çok akla gelen isimlerden birisi Raymond Kurzweil'dir. Kurzweil, 2005'te yayınladığı *Singularity is Near*[139] (Tekillik Yakındır) eseriyle tekillik düşüncesini detaylandırmakla kalmayıp fikrin tüm dünyaya yayılmasına da aracılık etmiştir. Ona göre tekillik "teknolojik değişim hızının, insan yaşamını geri dönülmez biçimde dönüştürecek kadar yüksek olacağı, değişimin etkilerinin de bir o kadar derinleşeceği, geleceğe ait bir dönemdir".[140] Anlaşılan o ki, hem I. J. Good'ta, hem Vinge'te, hem de Kurzweil'de tanımlamalarına işaret ettiğimiz tekillik düşüncesi, birbirinden farklı fakat birbirini destekleyen ve tamamlayan tekillik tanımlamalarıdır. Bostrom, tekillik kavramıyla atıfta bulunulan geleceğe dair üç öngörüyü ortaya koymaktadır. Aynı zamanda bunlar üç ayrı tekillik tanımıdır. Bunlardan ilki, teknolojik gelişme hızının aşırı derecede arttığı bir noktadır. Burada

---

[136] R. U. Sirius ve Jay Cornell, **Transcendence; The Disinformation Encyclopedia Of Transhumanism and The Singularity**, Red Wheel/Weiser LLC, 1. Baskı, San Francisco, 2015, s. 214.
[137] Vinge, "**Technological Singularity**", s. 374.
[138] Max More ve Natasha-Vita More, "Future Trajectories: Singularity", Ed. Max More, Natasha-Vita More, **The Transhumanist Reader: Classical And Contemporary Essays On The Science, Technology, And Philosophy Of The Human Future** içinde, Wiley-Blacwell Publishing, West Sussex UK, 2013, s. 370.
[139] Bu kitap İnsanlık 2.0 olarak dilimize çevrilmiştir.
[140] Kurzweil, **İnsanlık 2.0: Tekilliğe Doğru Biyolojisini Aşan İnsan**, s. 19.

dikeylik söz konusudur. İkincisi, insan zekâsını kat be kat aşmış olan yapay zekânın yani süperzekânın[141] yapılmasıdır. Üçüncüsü ise, hiçbir şeyi tahmin dahi edemediğimiz öte bir noktadır. Yani tahmin edilemezlik ufkudur. Bostrom, bu tanımlamaların hepsinin birden tekillik kavramına dâhil edilebileceği noktasında şüphelidir. [142] Fakat Kurzweil için bunu söyleyemeyeceğiz. Çünkü Kurzweil'in tekilliğe dair ifadelerinde her üçüne yönelik açıklamalar bulunmakla beraber kanaatimizce bunlara ek tanımlamalar da mevcuttur. Bunlar, insanın biyolojisini aşması, maddelerin bilinçlenmesi, evrenin bilince kavuşmasına yönelik ifadelerdir.

Kurzweil, tekilliğin, insanoğlunun biyolojik kısıtlamalarından kurtulmasını, ölümü (yaşamını) kontrol etmesini, düşünce dünyamızın ufuklarını keşfedip onu daha da genişleteceğimizi sağlayacağını ve zekâmızın biyolojik olmaktan sıyrılmasıyla beraber şuanki standart insan zekâsından trilyonlarca kat daha büyük olmasıyla neticeleneceğini iddia etmektedir. O, dünyanın bir gün böyle bir tekillik dönemine ulaşacağına dair öngörüsünü, geliştirdiği "*ivmelenen getiriler yasası*"na dayanarak yapmaktadır. Kurzweil, ivmelenen getiriler yasası olarak ifade ettiği şeyi kendisi, teknolojik evrimin, biyolojik evrimin devamı ve onun doğal hızlandırıcısı olarak tanımlamaktadır. Tekilliğin temelindeki ana fikirde de bu yasa bulunmaktadır. Yani insan ürünü olan teknolojinin, ivmelenerek hız kazandığı ve zamanla eksponansiyel olarak artış gösterdiği fikridir. Böylelikle bilgi teknolojilerinin çok uzun olmayan bir zaman içinde insana dair bütün bilgi ve kabiliyetleri içereceğini ve daha da ötesinde insana has olan duygu ve ahlak gibi özelliklerini de barındıracağını savunmaktadır.[143]

Evrimin biyolojik olmakla beraber teknolojik de olduğunu ileri süren Kurzweil, biyolojik ve teknolojik evrim sürecini, örüntülerin evrimi olarak yorumlamaktadır. Ona göre örüntüler maddenin temel gerçekliğidir. Örüntüler yok olmazlar gelişerek ve karmaşıklaşarak devam ederler. Kurzweil'in örüntüleri, bilgi örüntüleridir. Tüm bir evrenin aslında bu örüntülerden meydana geldiğini ve bu bilgi

---

[141] Tekilliğe, süperzekâ yorumuyla yaklaşan Nick Bostrom'un süperzekâ kavramına dair düşünceleri için bkz. Nick Bostrom, **Süper Zeka: Yapay Zeka Uygulamaları, Tehlikeler ve Stratejiler**, Çev. Ferit Burak Aydar, Koç Üniversitesi Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 2018.

[142] Nick Bostrom, "Singularity and Predictability", Ed. Max More, Natasha-Vita More, **The Transhumanist Reader: Classical And Contemporary Essays On The Science, Technology, And Philosophy Of The Human Future** içinde, Wiley-Blacwell Publishing, West Sussex UK, 2013, s. 406.

[143] Kurzweil, **İnsanlık 2.0: Tekilliğe Doğru Biyolojisini Aşan İnsan**, ss. 20-22.

örüntülerinin evrenin anlamını, hikâyesini oluşturduğunu düşünmektedir.[144] Örüntülerin evrimini altı evreye ayıran Kurzweil, ilk evrenin fizik ve kimya evresi olduğunu ifade eder. Bu evrede bilgi örüntüleri en temel yapılarla maddeler ve fizik kanunları sistemleriyle temsil edilmektedir. İkinci evre, biyoloji ve DNA evresidir. Bu evrede bilgi canlılık kazanmıştır. Üçüncü evre, beyinler evresidir. Burada ise bilgi evrimini daha üst duruma yani insan gibi bilinçli bir varlığa, anlama ve kavrama yeteneğine dönüştürmüştür. Dördüncü evre, teknoloji evresidir. İnsan eliyle üretilen teknolojiler aracılığıyla bilgi kendini algılanabilir, depolanabilir duruma getirmiştir. Beşinci evre, teknoloji ile birleşen insan zekâsı evresidir. Bu evre tekilliğin başlangıç evresidir. Bu evrede insan-makine medeniyeti kurulacak ve insan zekâsı, kendi biyolojik zekâsının sınırlarını aşarak çok daha kapasiteli süperzekâlara dönüşeceği iddia edilmektedir. Son olarak altıncı evre ise, evrenin uyanışı evresidir. Bu evrede insanın ulaştığı süperzekâ ile bilgi örüntüleri evrendeki tüm madde ve enerjiyi zekâ ile doygunluğa ulaştıracağı öne sürülmektedir.[145] Son evredeki değişim artık "olay ufkunu" aşmış, tekillik noktasında değerlendirildiği için çok çok hızlı olabilir. Hatta böyle bir değişime işaret eden Vinge, bu değişikliğin, belki de bir göz açıp kapayıncaya kadar gerçekleşeceğini ve insanlığa ait bütün bildiklerimizin, kurallarımızın bir kenara fırlatıp atacağımız şeyler olacağını aktarmaktadır. Bir milyon yılda gerçekleşeceği düşünülen gelişmelerin, gelecek yüzyıl içerisinde gerçekleşeceğini öne sürmektedir.[146] Kurzweil, olası tekilliğin başlangıcının gerçekleşmesini yani altı evreye ayırdığı evrimin beşinci evresinin 2045 yılında olacağını öngörmektedir.[147] Kurzweil'in evrenin tam anlamıyla oluşumunu tamamlamasını altı evreye ayırması, kanaatimizce semavi dinlerde mevcut olan Tanrı'nın kâinatı altı günde yaratmasına karşı bir nazire olabileceğini sezdirmektedir. Aynı zamanda bilimselliğin, geleneksel dinleri taklit yolu ile yeni bir din oluşturma ya da dinlere yaklaşma girişimi olarak da algılanabilir bir durumdur.

Tekillik ile transhümanizm arasındaki ilişkinin birbirilerinden çok da uzak anlayışlar olmadıkları, hatta tekilliği, transhümanist bir anlayış ya da süreç olarak

---

[144] Kurzweil, **İnsanlık 2.0: Tekilliğe Doğru Biyolojisini Aşan İnsan,** ss. 17-18.
[145] Kurzweil, **İnsanlık 2.0: Tekilliğe Doğru Biyolojisini Aşan İnsan**, ss. 29-40.
[146] Vinge, "Technological Singularity", s. 374.
[147] Kurzweil, **İnsanlık 2.0: Tekilliğe Doğru Biyolojisini Aşan İnsan**, s. 197.

yorumlayabileceğimiz düşüncesindeyiz. Transhümanizmin teknoloji aracılığıyla insanın biyolojik sınırlılıklarını aşmasına ve zihinsel kapasitesinin arttırılmasına yönelik temel hedef ve amaçlarını göz önünde tutacak olursak tekillik düşüncesiyle ilişkin olduğu açıkça anlaşılmaktadır. Birçok gözlemciye göre bütün transhümanistler, teknolojik bir tekillik beklemektedirler. Tekillikçiler de (singularitarian) geleceğe dair ciddi değişiklikler beklemektedirler. [148]

Tekillik transhümanizmde olduğu gibi dinsel motifler taşıyarak dinsel bir nitelik kazanmaya başlamış görünmektedir. Tekillik anlayışına bir inanç gibi tabi olan müntesiplerine tekillikçiler (singularitarian), bu inanca ya da öğretiye de tekillikçilik (singularitarianism) denmektedir. Bu durumu kabul etmekte gibi görünen Kurzweil, tekillikçileri, tekilliği kavramış ve tekilliğin kendi hayatı için ne gibi şeyler ifade ettiği üzerine derince düşünmüş kişiler olarak tanımlamaktadır. Tekillikçiliği, hayatı anlayış biçimi olarak görmekle beraber geleneksel dinlerin değindiği konular olan, ölüm hakikati, ebedîlik ve hayatın amacı gibi konulara yeni yaklaşım tarzları geliştirdiğini de kabul etmektedir.[149] Bu söylemleriyle Kurzweil, günümüz teknolojik bazlı hareketlerin yeni dinsel oluşumlara ve anlayışlara kapı araladığını da belirtmiş olmaktadır. Bundan sonra bizleri, dinin konularına temas etmeye başlayan teknoloji ile kaçınılmaz olarak teknolojiyle yüzleşme durumunda kalan dinin, birbirine yaklaştığı ve belki de iç içe geçtiği bir gelecek mi beklemektedir?

---

[148] Max More ve Natasha-Vita More, "Future Trajectories: Singularity", s. 370.
[149] Kurzweil, **İnsanlık 2.0: Tekilliğe Doğru Biyolojisini Aşan İnsan**, s. 544-545.

II. BÖLÜM

DİNİN GELECEĞİ

Transhümanizmin felsefi, bilimsel, teknolojik ve hatta politik yönleri yeterince dikkat çekmekte fakat sanatsal yönleri ile dinsel yönü geri planda kalmaktadır. Biz de çalışmamızın bu bölümünde transhümanizmin geri planda kalmış dinsel niteliği, din ile teması, dine olan etkisi, din ile uyumlu olup olmadığı, Tanrı anlayışları ile ilişkisi, Tanrı-alem münasebeti gibi yönleri üzerinde duracağız. Böylelikle transhümanizmin teolojisini ortaya çıkarmaya çalışacağız.

Transhümanist görüşlere göre, insanlardan ayırt edemeyeceğimiz kadar duygulara sahip yapay zekâlı robotlar, genetiği değiştirilmiş üstün özelliklere sahip insanlar, yarı mekanik yarı biyonik siborglar, adeta hayat sahibi olacak kadar iletişim kurduğumuzda cevap alabileceğimiz eşyalar ve belki bunların daha da ötesinde kendimizi sınırlandıran biyolojik bedenimizden kurtulmuş olarak istediğimiz tarzda tasarladığımız sanal dünyalarda sürdürülecek bir yaşam gibi gelişmeler kimisi yakın, kimisi uzak gelecekte bizleri beklemektedir. Böyle bir geleceğin teknolojik olarak mümkün olup olamayacağına dair verilerden bir önceki bölümümüzde yeterince bahsettik. Çalışmamızın konusu itibariyle transhümanist görüşün çizdiği bir gelecekte –ki güncel teknolojik gelişmelerin birçoğunun bunları desteklediğini gördük- dinin yerinin olup olmadığı sorusuyla beraber dinin söylemleriyle transhümanist söylemin arasındaki ilişkinin boyutlarını soruyoruz.

Transhümanizmin dinsel bir niteliği var mıdır? Varsa din ile ilişkisi nasıldır? Dinin sonu mu yoksa dinle uyumlu mudur? Transhümanizmi yeni bir din olarak görebilir miyiz? Bunlarla beraber Ateizm, Deizm, Teizm ve Pan-enteizm gibi Tanrı anlayışlarıyla ilişkisi nasıldır? Tanrı-âlem münasebetinde transhümanizm hangi anlayışı benimsemektedir? Transhümanist hareketin Tanrı'sı var mıdır? Varsa nasıl bir Tanrı anlayışına sahiptir? Çalışmamızın bu bölümünde, bu ve benzeri sorulara yanıtlar bulmaya çalışacağız.

1. Transhümanizm ve Dinsel Niteliği

Transhümanizmin dinsel bir nitelik taşıyıp taşımadığı, dinin genel hatlarıyla tanımının ve ilgilendiği alanların bilinmesiyle ortaya konulabilir. Böylelikle

transhümanist düşüncenin içeriğini, dinin alanlarıyla karşılaştırıp temas eden noktaları tespit etmek suretiyle dinsel niteliği ve din ile ilişkisinin dereceleri hakkında bir fikre sahip olabiliriz. Bunu da kimi düşünürlerin görüşlerine başvurarak yapmaya çalışacağız.

Dinler üzerinde incelemelerde bulunan uzmanlar, dünya dinlerinin ortak paylaştığı belli başlı niteliklerin şunlar olduğu üzerinde hemfikirdirler; doğaüstü varlıklara olan inançlar, kutsal ile dinsel olmayan ritüelleri birbirinden ayrılması, ahlakilik, dinsel duygu ve deneyimler, dua/ibadet ve tanrı/tanrılarla iletişim, bir dünya görüşüne sahip olma, bu dünya görüşüne dayanan bir yaşam tarzı ve bu yaşam tarzını teşvik eden bir sosyal grup.[150] Mehmet S. Aydın'a göre ise din kavramı farklı din mensupları arasında ayrı anlamlar taşımakla beraber özellikle kitap gönderilen dinlerde şu üç şey ortak olarak bulunur; inançla alakalı bahisler, ibadetle alakalı bahisler, ahlakla ilgili bahisler. Dine kapsamlı bir tanım yapılacaksa ona göre bu üçüne bir şekilde temas edilmelidir. Bunlara bağlı olarak şöyle bir din tanımı yapmaktadır:

> Din, ferdî ve içtimaî yanı bulunan, fikir ve tatbikat açısından sistemleşmiş olan, inananlara bir yaşama tarzı sunan, onları belli bir dünya görüşü etrafında toplayan bir kurumdur. O bir değer koyma, değer biçme ve yaşama tarzıdır.[151]

Bu tanımlara göre din, sistemli bir dünya görüşüne sahip olarak tabilerine sunduğu yaşam tarzı ile onların hayatlarına değer ve anlam katan bir kurum olmaktadır. Bunlarla beraber geleneksel dinlerin dışında günümüzde yeni dini oluşumlar meydana gelmektedir. Bu yeni dini hareketler geleneksel dinlerin bazı özelliklerini paylaşır, ancak onlardan belli noktalarda farklıdırlar. Amarasingam'a göre, yeni dini hareketler, daha çok inananlarının bireysel ihtiyaçlarını karşılama ile ilgilenmekte, pek bilinmeyen, bastırılmış ya da yeni keşfedilen bazı ezoterik bilgiyi talep etmektedirler. İnananlarına, geleneksel dinlerin yaşam tarzlarının sunduklarından farklı olarak daha doğrudan bir tür kendinden geçme gibi deneyimler sunmakta ve geniş toplumlara yönelik olan sistematik bir yönelim göstermeyip aksine genellikle dağınık bir şekilde örgütlenmektedirler. Son olarak da her zaman karizmatik bir lider

---

[150] Hava Tirosh-Samuelson, "Transhumanism as a Secularist Faith for the Post-Secular Age", **Zygon: Journal for Religion and Science**, Vol. 47, No. 4, 2012, s. 721.
[151] Mehmet S. Aydın, **Din Felsefesi**, İzmir İlahiyat Vakfı Yayınları, 13. Baskı, İzmir, 2012, s. 6.

merkezli hareket ederler ve lider öldüğünde veya itibarsız kaldığında dağılma ile yüzleşirler.[152]

Geleneksel dinlerin ve yeni dini hareketlerin belli başlı vasıflarından sonra transhümanizm hareketinin dinsel boyutlarını inceleyelim. Transhümanizm hareketinin ileri gelenlerinden Max More, transhümanizmi bir yaşam felsefesi, entelektüel ve kültürel bir hareket olarak değerlendirmektedir. Bir yaşam felsefesi olarak atıfta bulunduğu transhümanizmi, doğaüstü ya da fiziksel olarak aşkın bir inanca dayandırmadan, yaşamlarımız için pratik etkileri olan laik, hümanist bir hareket olarak yorumlarken, inanç, ibadet ve doğaüstü olanı reddeden bir tür dinsiz yaşam felsefesi şeklinde tanımlamaktadır.[153] Transhümanist filozof More, dinin özünü "inanç ve ibadet" olarak tanımlarken, "doğaüstü güçlere inanç, ritüeller, kapsamlı bir yaşam görüşü, ahlaksal bir teori ya da kurallar" gibi diğer tipik unsurları da din tanımı içerisinde kabul etmektedir. Bütün bu dinî özelliklerin aksine, transhümanizmin "öteler" ile ilgilenmediğini, tanrılar veya doğaüstü güç ve ilkelerin bünyesinde olmadığını ifade etmektedir. More, transhümanistlerin doğal ve saf laik bir dünya görüşü benimsemiş olduklarına dayanarak transhümanizmin bir din olamayacağını iddia etmekte ve bunun yerine, geniş bir entelektüel hareket olarak görmektedir.[154]

Patrick Hopkins, transhümanist bir teolojinin mümkün olduğunu savunanlardandır. Bu açıdan Hopkins'in transhümanist hareketi dinle ilişiği olmayan bir yapı olarak görmesi kabul edilemez. Bu noktada kendisi transhümanist hareketin yüzeysel bakışta ateist ve materyalist görülebileceğini fakat bununla beraber transhümanizmin ilgilendiği alanların dinin vaat ettiği uç noktaları barındırdığını söylemektedir. Transhümanizmin doğayı ve insanı kontrol etme, insanı fiziksel, zihinsel ve biyolojik olarak güçlendirmeyi, böylelikle varolan insan doğasını aşmak üzerine odaklandığını göz önüne alırsak Hopkins'e hak vermemek mümkün değil görünmektedir. Aşkınlık, ölümsüzlük ve ebedi mutluluk gibi gayeleri transhümanizmi

---

[152] Amarnath Amarasingam, "Transcending Technology: Looking at Futurology as a New Religious Movement'', **Journal of Contemporary Religion**, Vol. 23 No: 1, 2008, s. 2.
[153] More, "The Philosophy of Transhumanism", s. 22.
[154] Russell Blackford, "The Great Transition Ideas and Anxieties", Ed. Max More, Natasha-Vita More, **The Transhumanist Reader: Classical And Contemporary Essays On The Science, Technology, And Philosophy Of The Human Future** içinde, Wiley-Blacwell Publishing, West Sussex UK, 2013, s. 426.

seküler hümanist durumda olmaktan ayırmakta, dinlerin insanlara vaat ettiği noktalara taşımaktadır. Yalnız fark şu ki; bu durumu elde etmekte transhümanizm insanların yaratıcılığını ve teknolojiyi kullanmaktadır. Hopkins'e göre, bu durum transhümanizmi, yarı dinsiz yarı dinsel sahte bir din karışımı yapmaktadır. [155]

Transhümanizmin mükemmellik arayışı, insanı yüceltmeye/geliştirmeye odaklanması, yoksulluk, hastalık ve acı gibi sosyal sorunları ortadan kaldırarak toplumu iyileştirme kaygısı taşıması, aşkınlık ile meşgul olması, geleceği geçmişten daha iyi olarak gören insanlık tarihinin ilerici anlayışına sahip olması gibi vasıfları onu geleneksel dinlerle birçok noktayı paylaşan konuma taşımaktadır. Bunlarla birlikte eskatolojik bir yönelim ile dünyanın ve insan hayatının sonuna dair kurgularda bulunması transhümanizm ve dinsellikle bir bağ kurmaktadır.[156] Bu noktada tekrar ifade edelim, geleneksel dinlerle transhümanizm arasında önemli bir fark; dinler bu olup bitenlerin çoğunu son tahlilde İlahî müdahale eliyle gerçekleşeceğini, transhümanizm ise teknoloji aracılığıyla insan eliyle gerçekleşeceğini iddia etmesidir.

Transhümanistler, çok uzun ömür hatta ölümsüzlük, ebedî mutluluk ve tanrısal zekâ gibi dinlere münhasır olan beklentileri, geleceğin mühendisliğinin bir başarısı olarak yorumlamaktadırlar.[157] Transhümanistlerin ileri gelenlerinden biri olan Raymond Kurzweil bu konu hakkında şunları söylemektedir:

> Evrim, daha fazla karmaşıklığa, daha fazla zarafete, daha fazla bilgiye, daha fazla zekâya, daha fazla güzelliğe, daha fazla yaratıcılığa ve sevgi gibi daha ince özelliklere doğru ilerler. Her tek tanrılı geleneğin içinde Tanrı da aynı şekilde tüm bu nitelikler olarak tanımlanır. Ancak herhangi bir sınırlama olmaksızın; sonsuz bilgi, sonsuz zekâ, sonsuz güzellik, sonsuz yaratıcılık, sonsuz sevgi, vb. Tabii ki, evrimin hızlanan büyümesi bile asla sonsuz bir düzeye ulaşmaz, ancak katlanarak patladığı için kesinlikle bu yönde hızla hareket eder. Dolayısıyla evrim, bu ideale asla ulaşmasa da, kaçınılmaz olarak Tanrı'nın bu anlayışına doğru ilerler. Bu nedenle, düşüncemizin serbest kalmasını biyolojik biçiminin ciddi sınırlamalarından kurtarmanın esasen manevi bir girişim olduğunu görebiliriz… Evren henüz bilinçli değil. Ama olacak.[158]

---

[155] Patrick D. Hopkins, "Toward a Transhumanist Theology", https://www.metanexus.net/toward-transhumanist-theology/, (12.03.2019).
[156] Patrick D. Hopkins, "Transcending the Animal: How Transhumanism and Religion Are and Are Not Alike", **Journal of Evolution and Technology**, Vol. 14, Issue: 2, 2005, s. 22.
[157] "How Does Transhumanism Relate to Religion?", **Transhumanist FAQ Version 3.0** içinde, https://whatistranshumanism.org/#how-does-transhumanism-relate-to-religion, (20.04.2019).
[158] Raymond Kurzweil, **Singularity is Near; When Humans Transcend Biology**, Viking Penguin, First Edition, New York, 2005, ss. 284-285.

Kurzweil, transhümanist hareketin din olduğunu doğrudan söylememekte fakat dinsel niteliklere haiz olduğunu bu noktada manevi bir girişim olduğunu itiraf etmektedir. Dinin Tanrı üzerinden ifade ettiklerini, transhümanist hareket, teknoloji eliyle evrimin hızlandırılması üzerinden sonsuza/Tanrısallığa doğru bir ilerleyişi ifade etmekte olduğu anlaşılmaktadır. Transhümanizmin dinin ilgilendiği “sonsuzluk” mefhumu ve insanın bu yöndeki gelişimi gibi konularla ilgilenmesi transhümanist akımı dinsel alana taşımakta görünüyor.

Buna karşın James Hughes, transhümanistlerin çoğuna ait düşünceleri paylaşır. Bu görüşleri, 2003-2005-2007 yıllarında, Dünya Transhümanist Derneği (WTA)’nin kendi üyeleri arasında yapılmış olan dinsel içerikli ankete dayanarak ifade eder. Onlara göre, herhangi birinin teist transhümanist olmasının mümkün olmadığı fakat transhümanizmin maneviyatı engellemediğini düşündüklerini belirtmektedir.[159] Bu ankete göre WTA üyelerinin neredeyse üçte ikisi olacak kadar baskın şekilde %65’i laik ateist, %30’u ateist olduklarını diğer üyelerinse agnostik, laik hümanist veya başka bir laik felsefe şeklinde olmuştur. Ankete katılanların %1'i dini veya panteist olarak listelenmiştir.

Ayrıca, transhümanizmin dine uygun olup olmadığının da sorulduğu ankette din veya maneviyat mensupları olanların çoğunluğu, transhümanizmin dinle uyumlu olduğuna inanmakta, ancak bunların %8'i, din ile bağdaşmadığına inanmaktadır. Laiklerin çoğunluğu ise, transhümanizmin en azından herhangi bir din türüyle uyumlu olabileceğine veya onlardan biriyle sentezlenebileceğine inanmaktadır. Ancak üçüncü bir kesim ise transhümanizmin dinle hiç bağdaşmayacağını savunmaktadır.[160] Anket sonuçlarından da anlaşılacağı üzere, ne kendisini laik yahut ateist olarak tanımlayanlar olsun, ne de kendisini herhangi bir din ile ilişkilendiren üyeler olsun her iki grup da bir şekilde transhümanizmin din ile bağdaştırılabileceğine inanmaktadırlar. Böyle bir bağın kurulamayacağını savunanlar ise azınlıkta kalan bir kesim olarak okunmaktadır.

---

[159] James Hughes, “The Compatibility of Religious and Transhumanist Views of Metaphysics, Suffering, Virtue and Transcendence in an Enhanced Future”, metanexus.net/compatibility-religious-and-transhumanist-views-metaphysics-suffering-virtue-and-transcendence/, (03.01.2019).

[160] James Hughes, “Report on the 2007 Interests and Beliefs Survey of the Members of the World Transhumanist Association, Prepared”, https://ieet.org/images/uploads/WTASurvey2007.pdf, (03.04.2019).

Transhümanizmin dinsel ögeleri barındırdığı ve din ile bir şekilde temas kurduğu görülmektedir. Transhümanizmin din ile temasını çalışmamızda üç şekilde inceleyeceğiz. Transhümanizm dine olan bu temasıyla, ya dinin temellerini sarsarak dinin sonunu getirecek; ya ilkeleri, vaatleri ve değerleriyle yeni bir din olarak kendini kabul ettirecek; ya da gelişmeleriyle geleneksel dinlerin görüşlerini takviye ederek onunla uyumlu bir hal teşkil edecektir. Bu üç durumun dışında din ile hiçbir ilgisi olmadan seküler hümanist bir felsefi bir akım olarak kalması durumu; yukarıda izah edildiği gibi din ile ilişkisinin boyutları bakımından kanımızca pek mümkün değildir. Fakat bu üç pozisyonun belki hepsini belki de bir kısmını aynı anda taşıması beklenebilir. Bu durum ise, bireylerin bu harekete yaklaşım farklılıklarına göre değişiklik arz edeceği kaynaklıdır. Tanımlamalardaki güçlüklerle ilgili olarak çalışmamızın hümanizm kısmında deskriptif ve normatif tanımlamalardan bahsetmiştik. Transhümanizm de normatif olarak yani ne olması gerektiği üzerinden yorumlandığı takdirde her üç pozisyonda birden görülebilir. Bu saiklerle transhümanizmin din ile ilişki boyutlarının net belirlenememesi de olası durmaktadır.

Transhümanist hareketin dini ortadan kaldırabilmesi için amaçlarını uygularken din ile ilişkisinde gerilim olması hatta dinin hedefini boşa çıkarması gerekmektedir. Dinin amaçlarının insanoğluna kattığı değeri boşa çıkarabilecekse belki o zaman transhümanist hareketi din mefhumunun sonu olarak görebiliriz. Belki diyorum çünkü hedef ve değerden başka din, aşkın, her şeye gücü yeten ve her şeyin yaratıcısı konumundaki bir Tanrı'ya olan inanç ve O'na ibadet etmeyi kendinde barındırır. İnanç ve ibadet dinin önemli unsurlarındandır.[161] Böylelikle din mefhumunun şu birkaç şey üzerinden yükselmekte olduğu anlaşılır. Onlar, hedef, değer, kaynak ya da metafizik güç ve ibadettir. Hedef; yaşam amacı olarak, değer; yaşam amacının bireyin hayatına sunduğu katkı olarak, kaynak/metafizik güç; bütün olan bitenin dayandırıldığı fail olarak, ibadet; hayatı bahşedene minnettarlık ritüeli olarak ifade edebiliriz. Bunlar bizce, din mefhumu için dört temel direktir. Transhümanizmde bunlar varsa o halde o da bir dindir, eğer dinin bu dayanaklarını yıkıyorsa o halde dinin sonu gelmiştir, yok eğer dinin bu dayanaklarını

---

[161] Cevizci, "Din", **Paradigma Felsefe Sözlüğü**, s. 240.

sağlamlaştırıyor ve katkı sunuyorsa o halde dinle uyumludur, onu takviye ediyor demektir. Her üçünü de ayrı ayrı değerlendirmeye çalışacağız.

1.1. Dinin Sonu Olarak Transhümanizm

Dinin sonunun geldiğine dair iddia transhümanist hareketle başlamış değildir. İnsanın olduğu yerde din daima olagelmiştir. Fakat Sanayi devrimi ve Aydınlanma ile beraber yükselen bilimsel akım, modern seküler yaklaşımları doğurmuştur. Sekülerizmle din ciddi anlamda etkisini yitirmiş, kimilerine göre de artık Tanrı ölmüş metafizik alan ya da din ortadan kaldırılmıştır. Şimdi ise hümanizmin farklı bir boyut kazanmış hali olan transhümanizm revaç bulmaya başlamıştır. Transhümanizmin hümanist kökenlerine önceki bölümlerde değinmiştik. Peki, transhümanizm, hümanizm gibi "din"i olumsuz yönde etkileyecek midir? Hümanizm her ne kadar dinin etkisini azaltsa da tamamen ortadan kaldıramamıştır. Hümanizme nazaran daha etkin dinsel niteliklere sahip olduğu anlaşılan transhümanizm, dini ortadan kaldırabilecek etkiye sahip midir? Transhümanizmle beraber dinlere veda edilecek mi? Teknolojik yenilik ve buluşların, eski inanç ve önyargıları alt üst ettiği, bununla beraber tüm ekonomik, politik ve sosyal yansımaları değiştirdiği[162] gibi söylemler kimi transhümanist misyonu taşıyanlar tarafından yirmi birinci yüzyıl için dillendirilmeye başlanmıştır. Modern asrın, Tanrı'nın ölüp dinin gerileyeceği ve yok olup gideceği bir yüzyıl olacağı beklentisi, aydınlanmacıların o yüzyıl için heyecanla arzu ettikleri "ilerlemeciliğin" bir neticesiydi.[163] Aynı yaklaşım günümüzde de kimilerinin arzuları olarak görülmektedir.

Evrimci felsefeci, aynı zamanda transhümanizmin önemli kuruluşlarından Etik ve Gelişmekte olan Teknolojiler Enstitüsü (IEET)'nün[164] çalışma ortaklarından John G. Messerly de bunlardan birisidir. Messerly'e göre, transhümanizmin ortaya çıkmasından daha önceleri beliren dinlerin varolmasının nedeni, tabilerine ölüm için

---

[162] Kaku, **Geleceğin Fiziği**, s. 14.
[163] Ali Köse, "Modernleşme, Sekülerleşme ve Din İlişkisi Üzerine Yeni Paradigmalar", **21. Yüzyılda Dinin Geleceği: Kutsalın Dönüşü** içinde, Ed. Ali Köse, Timaş Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 2014, ss. 17-18.
[164] IEET, 2004 yılında filozof Nick Bostrom ve biyoetikçi James Hughes tarafından kurulmuştur. Bilimsel ve teknolojik ilerlemenin sosyal etkilerini inceleyen uluslararası düşünürlerin çalışmalarını teşvik ederek ve yayınlayarak, ortaya çıkan teknolojilerin bireyler ve toplumlar üzerindeki etkisinin yerel ve küresel olarak anlaşılmasına katkıda bulunmaya çalışan bir enstitüdür. Ayrıntılı bilgi için bkz. https://ieet.org/index.php/IEET2/about, (05.04.2019).

bir umut vermek ve dünyadaki doğal kötülüklere karşı onlarda bir rahatlık oluşturmak olduğunu öne sürmektedir. Buna dayanarak ileride transhümanizmin bu sorunları teknolojiyle ortadan kaldıracağını bundan dolayı dinlerin vazifesinin biteceğini iddia etmektedir. Ölümlerle acılar yaşayan insanların dine inanarak rahata kavuştuklarını kabul eden Messerly, bunlara rağmen insanların dinlere inanmalarını bir kenara bırakmaları gerektiğini ifade etmektedir. Ona göre dini terk etmenin en önemli nedeni dinin "ilerlemeye" karşı olmasıdır.[165] Transhümanizmin hem seküler hem de evrimsel ilerlemeci köklerini hatırladığımızda transhümanistlerin herhangi bir kayıt olmaksızın ilerleme hedeflerini gerçekleştirmek için böyle görüşlere sahip olmalarını yadsımamak gerekir. Genellikle dinlerin de kaderci yaklaşımları ve her şeyi Tanrı'dan/Tanrılardan beklemeye yönelik davranışları daha doğrusu davranmamaları, bilimsel ilerlemeyi savunanlar tarafından kendileri lehine kullanılmaktadır.

Transhümanistlerden kimilerinin dinin ortadan kalkacağına ya da kalkması gerektiğine dair görüşlerinin yanı sıra, transhümanist hareketle dinin zarar göreceğine ve dinî değerlerle çatışıp onları değersiz kılacağına dair endişeler daha çok dindar kesimden gelmektedir. Transhümanizmin teknolojik müdahaleleri, dinle doğrudan bir çatışma değil dolaylı bir çatışmadır.[166] Dolayısıyla dindar ve gelenekçi grupların kaygıları ve itirazları, transhümanizmin dine saldırısından değil, bu grupların dinî duyarlılıklarına ilişilmesinden kaynaklı görünmektedir. Hristiyan âleminde özellikle böyle endişeler yoğun şekilde tartışılmakta ve hareketin aleyhine itirazlar gelmektedir. Bu itirazlardan belki de en önemlisi Katolikliğin merkezi olan Vatikan'dan gelmiştir. İnsanın genetiğine yapılacak müdahale tamamen ahlak dışı bir müdahale olarak düşünülür. Putperestliğin bir çeşidi olarak ele alınmış, dünyada cenneti oluşturmaya cüret etmiş hayalci bir hareket olarak ifade edilmiştir.[167] Transhümanizm, Vatikan tarafından genel olarak insana değer vermeyen ahlak dışı olarak değerlendirilmiştir.

Hristiyan ortodoksisi ile transhümanizm arasındaki gerilimi kimileri temelde şu üç teolojik ve etik düğümde toplandığını belirtmektedir. Birincisi, insan doğasının değiştirilme teşebbüsü, ikincisi, kesin gözüyle bakılan insan doğasının

---

[165] John G. Messerly, "Transhumanism and Religion", https://ieet.org/index.php/IEET2/more/messerly20150118, (20.04.2019).
[166] Dağ, **Transhümanizm; İnsanın ve Dünyanın Dönüşümü**, ss. 189-199.
[167] Dağ, **Transhümanizm; İnsanın ve Dünyanın Dönüşümü**, ss. 200.

değiştirilmesinin kimin elinde olacağı yani demokratik seçilebilirliği, üçüncüsü ise ilk günah doktrinine aykırılığıdır. İnsan doğasının değiştirilmesine kimi Hristiyanlar itiraz eder çünkü hem ahlakî bulmaz hem de *imago Dei* itikadına aykırıdır. *Imago Dei,* insanın Tanrı suretinde yaratıldığını ifade etmektedir. İnsana yapılan müdahale bu anlayışa müdahaledir. İkinci olarak insan doğasının değiştirilmesi, insanın kendi tercihine bırakılmaktan çok belli noktalarda güçlü ve azınlık bir grubun elinde olacağına dair endişelerdir. İnsanın manipülasyonunu Tanrı'yı oynamak olarak da yorumlayan kimi Hristiyanlar, bilim adamlarının, teknolojiyi tekelinde bulunduran büyük özel şirketlerin yahut teknokratların Tanrı'yı diğer insanlara karşı oynayabilecekleri üzerine etik endişeler taşımaktadırlar. İlk günah doktrini ise transhümanizmle ilişkili görünmektedir. Hz. Âdem'in yasak meyveyi yiyerek Tanrı'dan bağımsız olma girişiminde bulunmasıyla insanlığın üzerine günahkârlığı yüklemiştir. Bu ilk günah nedeniyle her insan bu günahla doğmaktadır. Bu günahın nesilden nesile aktarımının nasıl olduğu kimi Hristiyanlarca hala tartışılmaktadır. Bu noktada transhümanizmin insan genlerine müdahale etmesi yahut yükleme ile insanı biyolojik bedeninden ayırması gibi iddiaları, Hristiyan inancındaki ilk günah anlayışını zedeleme durumunu doğurmaktadır.[168] Bu ve benzeri mevzulardan dolayı Uluslararası Bilim ve Din Derneği'nin kurucularından biri olan Ronald Cole Turner, transhümanizme karşı kiliseyi uyarmaktadır.[169]

Din ve bilim alanında çalışan bir filozof/ilahiyatçı olan Harry Walton, bugüne kadar hiçbir türün kendi halefini tasarlamadığını ifade etmekle beraber transhümanist hareketin Hristiyanlığın şu iki ilkesine aykırı olduğunu söyler. Birincisi, insanın Tanrı suretinde yaratıldığı düşüncesi, ikincisi ise, insanlığın kurtuluşu doktrinidir.[170] Transhümanizmin insan doğasını değiştirmeye yönelik müdahalesi, dolaylı yoldan Tanrı suretinin değiştirilmesine yönelik bir müdahale olarak anlaşılmaktadır. Hristiyanlıktaki kurtuluş fikri ise Mesih'in eliyle gerçekleşecek olan bir meseledir.

[168] James Hoskins, "Transhumanism and Christian Orthodoxy: Where Do We Draw the Line?", https://christandpopculture.com/transhumanism-christian-orthodoxy-draw-line/, (05.04.2019).

[169] Ron-Cole Turner, "Why the Church Should Pay Attention to Transhumanism", **Christian Perspectives on Transhumanism and the Church: Chips in the Brain, Immortality, and the World of Tomorrow** içinde, Ed. Steve Donaldson ve Ron Cole-Turner, Palgrave Macmillan Publishing, 1. Baskı, Cham-Switzerland, 2018, ss. 1-15.

[170] Harry Walton, "Transhumanism and Theology", https://www.blogs.hss.ed.ac.uk/science-and-religion/2013/11/27/transhumanism-theology/, (05.04.2019).

Buna karşılık transhümanizm teknoloji eliyle insanlığı kurtarmaya girişmektedir. Walton'a göre transhümanizm, bu iki ilkeye aykırı hareket etmektedir. Bu yaklaşımın aksine Tanrı suretini daha nitelikli gerçekleştirilebilmesi ve insanlığın kurtuluşunu hızlandırması açısından teknolojinin işleri daha da kolaylaştıracağını savunanlar da vardır. Onların fikirlerine de uygun kısımlarda değineceğiz.

Buraya kadar transhümanizmi dinin sonu olarak gören görüşlere, dinle çatışan ve dindarları kaygılandıran yönlerine değindik. Transhümanizmin dinin sonu olma durumunun doğrudan dini tehdit etmesinden ziyade dindar insanların dinsel duygularına yönelik tehditler taşıdığı görülmektedir. Bu durumun ise, transhümanizm hareketinin dinleri ortadan kaldıracağı anlamına gelemeyeceği, belli dindar kesimin spesifik bakış açısına münhasır kalacağı görülmektedir. Dinin ilerlemeci anlayışı engellediğini düşünen böylelikle dinin ortadan kalkması gerektiğini savunan diğer bir azınlıktaki kesimin din aleyhindeki görüşleri ise dini sonlandıracak derecede kuvvetli olmadığı anlaşılmaktadır. Bu görüş sahiplerinin de her din aleyhine yorulabilecek hareket ya da akımları kendi din aleyhtarlıkları lehinde kullandığı görülmektedir. Dini ortadan kaldırma noktasında etkin olamayacak gibi duran transhümanizm yeni dinî bir anlayış olabilir mi? Şimdi transhümanizmi sair dinlere bir alternatif olarak gören görüşlere değinmeliyiz.

1.2. Yeni Bir Din Olarak Transhümanizm

Transhümanizmin yeni bir din olarak düşünülmesi anlayışı, bu kavramı ilk kullanan J. Huxley'e kadar gitmektedir. J. Huxley, ilk çalışması olan "*Religion without Revelation*"(1927) eserinde, "*gelişmiş bir din*" ya da "*dinî hümanizm*" olarak yeni bir dünya görüşü sunmaktadır. Fakat bu kavramlarını zamanla önce "*bilimsel hümanizm*" sonra "*evrimci hümanizm*" en sonunda "*transhümanizm*"e dönüştürmektedir. Huxley'in ifade etmeye çalıştığı transhümanizmden kastı aslında vahiysiz dindir. Vahiysiz din eserinde de şunları söyler "emin olabiliriz ki, yeni bir dinin yüz hatları, gelecek dönemin ihtiyaçlarına hizmet etmek için doğacaktır." Bu yeni din inanç olarak

bilimi kabul edecektir ve "son birkaç yüzyıldaki bilgi-patlamasının ürettiği büyük miktardaki yeni bilgilerden yararlanacaktır." [171]

Huxley'in öngördüğü gibi bilgisel bir patlama yaşanmış ve dinsel ögelere de sahip bu teknolojik ilerlemeler yeni dinin hatlarını çizmeye başlamıştır. Günümüz popüler yazarlarından ve tarihçi Yuval Noah Harari, insanoğlunun yirmi birinci yüzyılda, eskide görülmediği kadar güçlü distopik ve despotik dinler yaratacağını ifade etmektedir.

> Biyoteknoloji ve bilgisayar algoritmalarının yardımıyla bu dinler dakika dakika varlığımızı kontrol etmekle kalmayacak; bedenlerimizi, beyinlerimizi ve zihinlerimizi de şekillendirecek, cennetler ve cehennemlerden oluşan bütünlüklü sanal dünyalar yaratacaklar. Kurguyu gerçekten, dini de bilimden ayırmayı başarmak hiç olmadığı kadar zor ve hayati olacak.[172]

Harari'nin çizdiği hatlar, daha önce değindiğimiz Orwell'ın *Bin Dokuz Yüz Seksen Dört* distopyasındaki bilgi ve haberleşme teknolojilerinin ilerlemesiyle bunların tek bir otoritede toplanarak toplum mahremiyetinin ortadan kalktığı ve herkesin her halinin takip edildiği bir geleceği hatırlatmaktadır. Tabi her şeyden haberdar olmak, her şeyi bilmek gibi vasıflar, dinlerin tanrısal vasıflar olarak kabul ettiği vasıflardır. Harari'nin bu özelliklere sahip olan teknolojiyi "din" olarak ifade etmesini garipsememek gerekir. Böyle gelişmelerin ileri gelecekte gerçekleşeceğine inanılan transhümanist hareket, teknolojiyi dine yaklaştırmaktadır. Adeta hareketin amaçlarını sıralamakta olan Harari'ye göre bu gelişmeler, din ile bilimin sınırlarını bulanıklaştıracaktır. H. T. Samuelson, "transhümanizm, teknolojiyi dinî öneme sahip kılarken, geleneksel dinî temaları, kaygıları ve hedefleri sekülerleştirir"[173] derken bunu kastetmiş olmalıdır. Ayrıca, transhümanist etkinin, Hristiyanlığın duyarlılıkları, manevi paradigmaları ve özellikle ütopik muharriklerinin sekülerleşmesi olarak

---

[171] Hava Tirosh-Samuelson, "Science and the Betterment of Humanity: Three British Prophets of Transhumanism", **Building Better Humans? Refocusing the Debate on Transhumanism** içinde, Ed. Hava Tirosh-Samuelson ve Kenneth L. Mossman, Peter Lang Internationaler Verlag der Wissenschaften, 1. Baskı, Frankfurt, 2012, ss. 60, 64.

[172] Harari, **Homo Deus Yarının Kısa Bir Tarihi**, s. 187.

[173] Samuelson, "Transhumanism as a Secularist Faith for the Post-Secular Age", s. 710.

görülmesi gerektiğini belirtmektedir.[174] Transhümanizmin teolojisi kurulmalı gözükmektedir.

Hopkins, bu teolojiyi kurmak istemiş ve şu üç argümanı kullanarak bir transhümanist teoloji inşasına girişmiştir. Birincisi, transhümanizm içinde farklı yaklaşımlar mevcuttur. Bu yaklaşımlardan yüksek dinsel hedeflerin peşinden gitmekte olan yaklaşımları netleştirip ortaya çıkaracak ayrımlar yapmaktır. İkincisi, transhümanizmi, belli başlı dindar düşünürler, mevcut teolojik düşünce ve hareketler ile bağdaştırmak için onların görüşlerini kullanmaktır. Üçüncüsü ise transhümanist harekette bir Tanrı kavramını yine kendilerinin teknolojinin gücüne dair genel bir anlayış üzerinden iddia edebileceklerini incelemektir.[175]

Transhümanistler, yeni bir dine olan ihtiyacı başka bir deyişle farklı bir değer ve anlam devşirmenin gerekliliğini devamlı vurgulamaktadırlar. Bu nokta da Kurzweil, yeni bir dine ihtiyaç olduğunu, dinlerin temel rollerinin ölümü anlaşılır kılmak olduğunu, ki şimdiye kadar bu konuda elimizden herhangi bir şey gelmediğini ifade etmektedir. Yani kaçınılmaz olarak dinlere inanıldığını, insanların başka umut kapılarının olmadığını vurgulamaktadır. Bununla beraber Kurzweil, biri geleneksel dinlerden diğeri seküler sanat ve bilimlerden olmak üzere iki kaideyi korumayı istediğimizi söyler. Geleneksel dinlere ait prensip; "insan bilincine hürmet etme", seküler sanat ve bilimlere ait prensip ise; "bilginin önemli olduğudur". [176] Bu ifadeleriyle Kurzweil, transhümanizmin bilgiye olan merakla hareket etmesinin kaçınılmaz olarak insan bilincine müdahale edeceğini yani bu iki prensibin aynı anda muhafaza edilemeyeceğini imlemektedir.

Dinlerin anlam, değer ve gaye gibi ögelerle bir bağlam oluşturduğundan bahsetmiştik. Transhümanizmin de bu ögelere sahip olduğu, bundan dolayı din olarak görülmesi gerektiği öne sürülmekte ve tekillik gerçekleştiğinde, transhümanist dininin başlangıcı olacağı iddia edilmektedir. Transhümanizm, transhümanist din ile tartışılıp

---

[174] Hava Tirosh-Samuelson ve Kenneth L. Mossman, "New Perspectives on Transhumanism", **Building Better Humans? Refocusing the Debate on Transhumanism** içinde, Ed. Hava Tirosh-Samuelson ve Kenneth L. Mossman, Peter Lang Internationaler Verlag der Wissenschaften, 2012, s. 37.
[175] Hopkins, "Toward a Transhumanist Theology**"**, https://www.metanexus.net/toward-transhumanist-theology/, (12.03.2019).
[176] Raymond Kurzweil, **The Singularity Is Near: When Humans Transcend Biology**, Viking Penguin, New York, 2005. s. 375.

uygulamaya döküleceği yeni bir bağlam sağlanarak geliştirilebilir ve dinî bir dilin geliştirilmesi ile transhümanistlerin mesajları başkalarına daha iyi iletilebilecektir. "Tanrılar tarafından onaylandığına inanılan ahlaki bir kod" tasarlamak yerine, transhümanist din, uygulayıcılarının tanrısal formlara ulaşmasını en iyi sağlayacak yaşam biçimlerini geliştirebileceği ve bu yöne giden tüm yolların, alternatif yollarla karşılaştırıldığında kutsal sayılabileceği ifade edilmektedir. [177]

More, transhümanizmi insanlığa anlamı geri kazandıracak bir yol olarak görmektedir. Daha kendisi umutsuz olan bir nihilizm ya da anlam ve değerden yoksun bilimsellik dine alternatif olamayacaktır. Fakat ona göre transhümanizm alternatiftir.[178] Hümanizm, modern çağda insanlığın anlamı yitirmesine ve buhran geçirmesine neden olmuştur. Anlamın yerini dolduracak herhangi başka bir şey getirememiştir. Fakat transhümanizm yitirilen bu anlamı, dinin dışında olarak geri getireceğini iddia etmektedir. Bu bağlamda More şunları söyler:

> Din geleneksel olarak hayatta anlam ve amaç duyumu sağlar fakat bununla beraber zekâyı yıkmış ve ilerlemeyi boğmuştur. Buna karşın akıl ve gelişme için araştırmalardan, bilim ve onun ürünü olan teknolojiden faydalanan ve iyileşmeyi arayan extropian felsefe/transhümanizm, insanın şahsi ve toplumsal varlığına doğrudan ilham verir ve neşelendirici anlam sağlar.[179]

More, bilimsel araştırmaları ve teknolojiyi araç olarak kullanan transhümanizmin felsefesinin, kaybedilen anlamı insanlığa ilham edeceğini vaat etmektedir. Transhümanizm insanlara uzun yaşam daha ötesinde ölümsüzlük sağlayacağını iddia etmesiyle insanın yokluk kaygısını ortadan kaldıracağını, fiziksel, biyolojik ve zihinsel her türlü sınırlandırmalarından kurtaracağını iddia ederek insana Tanrısal bir aşkınlık kazandıracağını ifade etmesiyle dolaylı olarak insana yaşam amacı, gayesi ve değeri sunmaktadır. Dinlerin sundukları anlam, gaye ve değerlerle buralarda kesişen transhümanizm yeni bir din olmanın sinyallerini vermektedir. Dinlerin de aynı noktalara değinmesinin arka planında, bu sorunların varoluşsal olmasıyla kaçınılmaz ve halledilmesi güç problemler olması gelmektedir kanısındayız. İnsanın anlam arayışı ve sınırlarından kurtulmak isteyişi ve varoluşunu tehdit eden

---

[177] Gregory Jordan, "Apologia for Transhumanist Religion", **Journal of Evolution and Technology**, Vol. 15, Issue: 1, 2006, s. 68, 70.
[178] Dağ, **Transhümanizm; İnsanın ve Dünyanın Dönüşümü**, s. 194.
[179] Dağ, **Transhümanizm; İnsanın ve Dünyanın Dönüşümü**, s. 195.

unsurları ortadan kaldırmak isteyişi varoluşsaldır. İnsan varoluşundan beri bu sorunları halletmek istemiş fakat ne kadar araç/tekniklere başvurduysa bunu başaramamıştır. Dinler ise bu halledilmesi güç sorunları ancak insanı bu sorunlarla beraber var eden sonsuz güç sahibi Tanrı'nın halledebileceğini ifade etmektedirler. Transhümanizm ise eski anlayışlar gibi araçlara/tekniğe başvurarak Tanrı'dan bağımsız olarak bu sorunların üstesinden geleceğini iddia ederek dinlere alternatif olmaktadır. Bu durumda transhümanizm de dinlerde olduğu gibi ilhamı, insan varoluşundan almaktadır. Kanaatimizce genel olarak birçok din de ilhamını insan varoluşundan almaktadır. Kutsal kitaplar ve anlatılar, insan varoluşuna önem vermiş ve iletilerinde bu konulara değinmişlerdir. İnsan varoluşunun önemi hayat sahibi olmasının da ötesinde bilinç sahibi olması kaynaklı görünmektedir. Bu konuya pan-enteizm kısmında değineceğiz. Görüldüğü üzere varoluşçuluk ile transhümanizm arasında ciddi bir ilişki vardır. Bu alanda da neredeyse hiçbir çalışmanın olmaması araştırmacılara mümbit bir zemin teşkil etmektedir.

Anlam inşasında dinlerin eskide kaldığı ve eğitimli insanlara artık yeterli gelmediğini ifade eden transhümanistler, daha bilimsel daha teknolojik anlatılara ihtiyaç olduğunu vurgulamaktadırlar. [180] Adeta teknolojik hamle dinsel bir inanca evrilmiştir. Dinin sunduğu hayat tarzına ve belli bir insan anlayışına karşı yeni bir hayat tarzı ve yeni bir insan anlayışı sunan transhümanizm, tabilerini çoğaltmak adına kendini dinî bir forma evirirken, öte yanda dinleri de sekülerleştirmektedir.[181] H. T. Samuelson, transhümanizmi, "bir yandan geleneksel dini motifleri sekülerleştiren, diğer yandan kurtuluşsal bir anlamla teknoloji bahşeden "seküler bir inanç""[182] olarak tanımlamaktadır. Samuelson, Hristiyanlığın kurtuluş doktrinine atıfta bulunarak transhümanizmin dinsel içerikli bir hedefi gerçekleştirmeye giriştiğini de ima etmektedir. Hristiyanlığa göre kurtuluş doktrininde insanlığı kurtaracak Mesih'tir. Kurtuluş ancak Tanrı'nın lütfuyla elde edilebilir. Fakat transhümanizm bu işi yani insanlığın kurtuluşunu, sonsuz mutluluğu ve aşkın huzuru teknolojiyi kullanarak insanoğlunun kendi elleriyle elde edeceğini vaat etmektedir. Bu saiklerle

---

[180] John G. Messerly, "The End of Religion: Technology and The Future", https://ieet.org/index.php/IEET2/more/messerly20151221, (20.04.2019).
[181] Dağ, **Transhümanizm; İnsanın ve Dünyanın Dönüşümü**, s. 202.
[182] Samuelson, "Transhumanism as a Secularist Faith for the Post-Secular Age", s. 719.

transhümanizm, teknoloji ve bilimi dinselleştirmektedir. Dinî motifleri sekülerleştirmesine gelince, dinlerin, aşkın bir Tanrı, bu dünyadan sonra başka bir dünya hayatında sonsuz hayat ve sonsuz mutluluk gibi bu dünyada olmayan transendental alanlara dair motifleri vardır. Fakat transhümanizm bu transendental alanı, metafiziksel motifleri adeta fenomenler alanına, deneysel tecrübe alanına çekmektedir. Metafiziksel alana ihtiyaç kalmadan daha bu dünyada bunların gerçekleşebileceğini ifade etmekle dinsel motifleri seküler duruma konumlandırmaktadır.

Teknoloji ve bilimi dinselleştiren kimi transhümanistler bu fikirlerini açıkça söylemişlerdir. Nanoteknolojinin öncülerinden Eric K. Drexler gibi transhümanist düşüncelere sahip bilim adamları için teknolojinin kendisi ilahîdir ve bilim adamlarının maddeyi yapılandırma ve doğayı yeniden yaratma gibi tanrısal bir gücü vardır.[183] Transhümanist düşüncelere sahip bir mühendis olan Anthony Lewandowski yapay zekâ tabanlı yeni bir din kurduğunu açıklamıştır. Yapay zekânın ileri gelecekte tanrısal vasıflara sahip olacağını ve kurduğu bu dinin yapacakları o tanrıya tapacağını ileri sürmektedir. Bu görüşleri kısmen Kurzweil'in tekillikle bilinçlenen evrenle ortaya çıkan tanrısını hatırlatmaktadır. Konunun ayrıntılarını transhümanizmin Tanrı anlayışı kısmında değineceğiz. Lewandowski kurduğu yeni dini hareketini, "*Geleceğin Yolu*" (Way of the Future) olarak isimlendirmektedir. Transhümanist dürtülerle hareket eden bu yeni dini hareket, kilisesini kurmuş ve resmi sitelerinde bağlı oldukları dinî hareketin esaslarını şu yedi maddede özetlemişlerdir. "Zekânın biyolojiden kaynaklanmadığına inanmak, bilime inanmak, gelişime inanmak, süper zekânın ortaya çıkarılmasının kaçınılmaz olduğuna inanmak, herkesin bu misyonun gerçekleştirilmesine yardım edebileceğine ve bunu yapması gerektiğine inanmak, makinelerin, neden insanlardan kimileri için dost, kimileri için ise dost olmadığının önemine inanmak ve son olarak bu misyonun gerçekleştirilmesinin uzun zaman alacağına inanmak"[184] şeklinde ifade etmektedirler.

Transhümanizmin tek bir organizasyon olarak değil, farklı fraktallar olarak küçük yeni dinî hareketler oluşturduğu görülmektedir. Bu ayrı ayrı gruplar kendi

---

[183] Samuelson, "A Critical Historical Perspective", s. 11.
[184] "What is this all about?", http://www.wayofthefuture.church/, (05.04.2019).

içlerinde spesifik prensipler belirleyerek ona göre hareket etmektedirler. Bunlardan bazıları *Ebedî Yaşam Kilisesi* (Perpetual Life Church) ve *Terasem* gibi İncil merkezli olmayan hareketlerdir. *Terasem hareketi*, "insan yaşamını genişletmek için nanoteknolojinin jeoetik (dünya etiği) kullanımını teşvik eden, biyoteknoloji ve siber bilinç alanlarında eğitim programları yürüten ve bilimsel araştırma ve geliştirmeleri destekleyen transhümanist bir harekettir. Hareketin, teknolojik zamanlar için bir din olduğunu kabul etmektedirler. Bu dinin tanrısı teknolojiktir. Teknolojiyi uygularken her şeyi daha iyi bilen, her zaman mevcut, çok güçlü ve faydalı bir Tanrı'yı yarattıklarını ileri sürmektedirler. Dinin sunduğu amaç ise sonsuz hayattır. Bu hayatın amacı, her yerde çeşitlilik, birlik ve mutlu bir ölümsüzlük yaratmaktır. Sevgiye de önem veren hareket, sevgiyi herkesi yaşamın amacına ulaşmak ve Tanrı'yı tamamlamak için birbirine bağlayacak bir güç olarak görmektedirler. Dinin ritüelleri de belirlenmiştir. Terasem ritüelleri, bilincin tamamının kozmosla bağ kurmasına ve kozmosu tamamen kontrol altına almasına kadar hareketi devam ettirmek için önemli bulmaktadır. Günlük, haftalık, aylık gibi zaman aralıklarına bölünmüş ritüelleri vardır. Bunlar meditasyonlar şeklindedir.[185] Meditasyon gibi mistik ritüelleri dinî karaktere bürünmelerini hem kolaylaştırmakta hem de pekiştirmektedir. Bunlarla beraber Harari de geleceğin dinini, "veri dini" ya da "dataizm" olarak ifade etmektedir. "Dataizm, evrenin veri akışından meydana geldiğini ve her olgunun ya da varlığın değerinin veri işleme sürecine yaptığı katkıyla belirlendiğini öne sürer."[186] Anlaşılan transhümanizmin çeşitli mezhep ve tarikatları da ortaya çıkmakta ve çıkacaktır. Bu yapılar her ne kadar gelecekte aktif olacaklarını ifade etseler de günümüzde üye toplamak için dinsel görünüme bürünmeyi kendilerine amaç edinmiş görünmektedirler. Kanaatimizce teknoloji dinleri, günümüz biliminin, dinden etkilendiğinin açık görünümleridir.

Ulusal Bilim Vakfı'ndaki "Siber İnsan Sistemleri" koordinatörü, aynı zamanda ilahiyatçı olan William Sims Bainbridge, dinin, bilimi ve teknolojiyi şekillendirdiğini ve karşılığında onlar tarafından da şekillenmekte olduğunu ifade etmektedir.

> Din, ilerleme sürecini etkilemeye devam edecek ve galaktik bir medeniyetin yaratılması, bu büyük projeyi gerçekleştirmek için gerekli olan,

---

[185] "A Transreligion for Technological Times", https://terasemfaith.net/beliefs/, (05.04.2019).
[186] Harari, **Homo Deus Yarının Kısa Bir Tarihi**, s. 383.

> yüzyıllar boyunca toplumu motive edebilen galaktik bir dinin ortaya çıkmasına bağlı olabilir. Bu din, çok talepkâr bir toplumsal hareket olacak ve üyelerinden aşırı bir disiplin gerektirecek[187]

Bainbridge, yeni bir transhümanizm dini iddiasında bulunmaktadır. Bu dini "galaktik bir din" olarak adlandıran Bainbridge'in takip ettiği yol, transhümanist projeyi harekete geçirme yönündedir. Dinin devam edeceğini savunmakla birlikte dinin teknolojiyi etkileyerek süreçle başka bir dini doğuracağını söylemektedir. Bu din teknolojiyle uyumlu ve bilimle çatışmayan aksine her ikisinin birbirini beslediği bir dindir.

Yirmi birinci yüzyılın ilk çeyreği itibariyle, mevcut dinler ve din adamları, transhümanizmin dünyadaki cennet vizyonunun ve posthuman ölümsüzlüğünün, kuvvetli dinsel bir boyuta sahip olduğunu kaydetmeye başladıklarından, önde gelen transhümanistlerin geleneksel dinleri ya da dinî kurumları hor görmelerine rağmen transhümanizmi daha ciddiye almaya başlamış görünmektedirler. Bazı Hristiyan ilahiyatçılar, transhümanizm için çok eleştirel olsalar da, bazıları, teolojik olarak gerekçelendirmeye başladıkları transhümanist projenin kimi yönlerini kabul etmeye daha istekli olmuşlardır.[188] Çalışmamızda bizde transhümanizmin teolojisinin hatlarını çizmekte olduğumuz kanaatindeyiz. Transhümanizmin barındırdığı dinsel nitelikler ve bunları savunanların görüşleri -ki bu kısımda onlara daha çok yer vermekteyiz-, dinsel düşüncelerle uyumlu yanları ve Tanrı görüşleriyle ilişkisinin irdelenmesiyle genel Tanrı görüşünün ortaya konulmaya çalışılması çabamız, zannımızca Hopkins'in işaret ettiği transhümanist teolojinin inşası niteliğindedir.

1.3. Din ile Uyumlu Olarak Transhümanizm

Transhümanist projenin, dinlerle uyumlu olabileceği ve böylelikle dinlerin amaçlarının -ki özellikle Hristiyanlığın amaçlarının- gerçekleştirilmesinde önemli bir araç olabileceği kimi ilahiyatçılar ve transhümanistler tarafından dillendirilmektedir. Bunlarla beraber kutsal kitaplarda bahsedilen peygamberlerde görülen mucizelerin, transhümanistlerin uygulamalarına benzer oldukları dile getirilmektedir.

---

[187] William Sims Bainbridge, "Religion for a Galactic Civilization 2.0", https://ieet.org/index.php/IEET2/more/bainbridge20090820, (02.05.2019).
[188] Samuelson, "A Critical Historical Perspective", s. 11.

Hughes, transhümanizmin kodlarının, tüm dünya inançlarının yorumlarıyla uyumlu olduğunu iddia etmektedir. Uyumluluğun kaynağının, tüm dinsel gruplar içerisinde insanı geliştirmeye yönelik teknolojilerin, bir şekilde yer aldığını, böylelikle transhümanizmin dinsel yönünü ifade etmek için kullandığı trans-maneviyatın geliştirileceğini savunmaktadır. Geleceğin dinsel manzarasının, dinlerin transhümanizmi desteklemesi ve zamanla ona dâhil olması yönünde değişeceğini ifade etmektedir. [189] Dinlerle uyum konusunda Hughes'un haklılık payı var fakat bu dinlerin kendilerini tamamen transhümanizme teslim etmeleri anlamına gelmemektedir.

Gregory Jordan, transhümanizm ile geleneksel dinler arasındaki benzerliklerin "temel insan emelleri, arzuları ve özlemlerindeki ortaklıklar" olarak açıklamaktadır.[190] Transhümanistler, uzun bir ömür, hastalıkların, sakatlıkların, acıların ortadan kaldırılması, genetik manipülasyon yoluyla bireyin kendisine dilediği özelliklerin verilmesi (güzellik, güçlülük vb.), gibi vaatlerde bulunmaktadır. Bunlara ek olarak, arzu edilen mekanik ya da biyonik bedenleri kullanabilme ve daha ileride ölümsüzlük, aşkınlık (tüm evrenin bilinçlenmesi ve ona dâhil olunması) ve ebedî mutluluk gibi amaçlarını teknoloji yoluyla elde etmeyi sürdürseler de din ile ilişkili olup bitenleri takip etmektedirler. Transhümanizmin vaat ve ideallerinde dinsel amaçlara yönelik paralellikler açıkça görülmektedir. [191]

Transhümanizmin Hristiyan inancıyla uzak olmayan bir ilişkisi mevcuttur. Bu ilişkinin temellerinde Hristiyan inancının temel doktrinleri yatmaktadır. Bunlardan birisi enkarnasyon, Tanrı'nın İsa'nın bedenine bürünmesi inancıdır. Tanrı'nın insan olması dolaylı olarak insanın da Tanrı olabilirliğini imlemektedir. Bir diğeri ise insanın Tanrı suretinde (imago Dei) yaratıldığı inancıdır. Bu konuların transhümanist projeye ilişkin yorumlanmasında Hristiyanlar farklılaşmaktadır. Daha önce değindiğimiz insan biyolojisine yapılacak müdahaleyi Tanrı suretine yapılacak bir müdahale olarak algılayan Hristiyan grubu transhümanizme karşı çıkmıştır. Fakat bu yorumun aksine insanı daha üst bir yapıya (posthuman) yükseltecek olan teknolojik müdahaleyi, Tanrı

---

[189] Hughes, "The Compatibility of Religious and Transhumanist Views of Metaphysics, Suffering, Virtue and Transcendence in an Enhanced Future", metanexus.net/compatibility-religious-and-transhumanist-views-metaphysics-suffering-virtue-and-transcendence/, (03.01.2019).
[190] Jordan, "Apologia for Transhumanist Religion", s. 62.
[191] Hopkins, "Toward a Transhumanist Theology", https://www.metanexus.net/toward-transhumanist-theology/, (12.03.2019).

suretinin çok daha nitelikli gerçekleştirilmesi olarak yorumlayan Hristiyanlar da vardır. Imago Dei inancındaki insanın tanrının şeklinde yaratıldığı yaklaşımındaki Tanrıyla benzerlik, sadece şeklen değil, güç ve kabiliyetler nazarında da kurulmuştur. Böylece insan, tanrılaştırılmaya doğru yaklaştırılmıştır. Sûret, güç ve kabiliyetlerle beraber yaratıcılık açısından da insan, Tanrı'ya benzetilmek istenmiştir.[192]

Dinî geleneklerdeki yeni bir düzenin ve insanlığın var olacağına dair inançlar da transhümanizm hareketiyle uyumludur.[193] Geleceğin iyi olacağına dair umutlar taşıyan ve insanlığı o güzel günlere taşıyacak olan bir kurtarıcı (Mesih ya da Mehdi) tarzı anlayışlar geleneksel dinler de mevcuttur. Bu gibi mesiyani anlayışlar insanlığı kurtaracak bir lidere inanmakta ve bu hedefin gerçekleşmesi için var gücüyle çalışmaktadırlar. Transhümanizmin insanlığın sıkıntılarından ve günahlarından kurtulacağı çok daha iyi bir gelecek vaatleri çerçevesinde dinlerin bu inanışlarıyla örtüşüyor görünmektedir. Fakat diğer konularda olduğu gibi bu konuda da farklı yorumlar mevcuttur. Daha önce değindiğimiz kimileri kurtuluşun teknoloji değil Mesih eliyle gerçekleşeceğini savunarak bu konuyu transhümanizmle bir çatışma nedeni olarak görmüştür.[194]

2008'de Amerikan Din Akademisi, transhümanizmin kendini bir din olarak tanımlamamasına rağmen, transhümanizm hakkındaki müzakerelere resmi statü kazandırmıştır. Kimi yerleşik dinî kurumlar yalnızca transhümanizmi desteklemiyor, aynı zamanda kendi transhümanist misyonlarını da oluşturmaktadırlar. 2006 yılında, Dünya Transhümanist Derneği (WTA), Mormon Transhümanist Derneği'ni ilk dini özel çıkar ortağı olarak tanımıştır.[195] Hristiyan Transhümanizm Derneği, Mormon Transhümanist Derneği, Turing Kilisesi, Son Gün Azizleri Kilisesi (The Church of Latter Day Saints) gibi kuruluşlar ise Hristiyanlıkla transhümanist anlayışı bağdaştırmaya çalışmakta ve din ile uyumlu olduğunu savunmaktadırlar.

Hristiyan Transhümanist Derneği, şu beş maddeyle anlayışlarını özetlemişlerdir. Tanrının misyonu olan insanlık dâhil tüm doğanın yaratılışının

---

[192] Dağ, **Transhümanizm; İnsanın ve Dünyanın Dönüşümü**, s. 190.
[193] Dağ, **Transhümanizm; İnsanın ve Dünyanın Dönüşümü**, s. 193.
[194] Walton, "Transhumanism and Theology", https://www.blogs.hss.ed.ac.uk/science-and-religion/2013/11/27/transhumanism-theology/, (05.04.2019).
[195] Samuelson, "A Critical Historical Perspective", s. 11.

dönüşümüne ve yenilenmesine katılmaya çağırıldıklarına inanıyorlar. İnsanlığın manevi, fiziksel, duygusal, zihinsel olarak her boyutunda büyüme ve ilerleme istemektedirler. Bilim ve teknolojiyi, insanoğlunun keşfetme dürtülerinin somut ifadeleri ve Tanrı suretinde yaratılmanın doğal bir çıkarımı olarak kabul etmektedirler. İsa'nın, "Rabbini, Tanrı'yı tüm yüreğin, ruhun, aklın ve gücünle sev" ve "komşunu kendin gibi sev" gibi sevgiye dayalı emirleri tarafından yönlendirildiklerini ifade etmektedirler. Son olarak da teknolojinin kasıtlı kullanılmasının, Mesih'in yolunu takip ederek Tanrı suretinde bir varlık olmanın anlamı kapsamında daha fazla insan olunmasını sağlayacağına inanmaktadırlar.[196]

Turing kilisesi de benzer anlayışlara sahiptir. Onlara göre bilim, dinsellikten uzak olmadığı gibi kendisiyle Tanrı'nın misyonunu yerine getirebileceğimiz önemli bir araçtır. Tanrı'nın kontrol odasında kozmik mühendis olabileceğimizi, Tanrı'nın evren üzerindeki faaliyetine hatta ölüleri diriltip diğer dünyayı birlikte inşa edebileceğimizi savunmaktadırlar. Tanrının istediğinin de bu olduğunun altını çizmektedirler. Bu görüşler aynı zamanda Hristiyanlığın ana kolundan kabul edilmeyen fakat kendilerini Hristiyan olarak gören Mormonların kutsal yazıları tarafından desteklenen bir misyondur. Hristiyan-transhümanizminin, Hristiyanlıkla bilim arasındaki gerginliği kaldırabileceğini ve onları bağdaştıracağını düşünmektedirler. [197] Hristiyan transhümanistlerin önde gelenlerinden olan Micah Redding, Hristiyanlıkla transhümanizmin sadece uyumlu olduğunu değil birbirlerinin aynı olduklarını savunmaktadır. Hristiyanlığın hem dünyayı hem de insan doğasını yeniden şekillendirmek için yola çıktığını, bununsa belirgin bir transhümanist bakış açısı olduğunu öne sürmektedir. Peygamber kıssalarının, tarihi değiştirmede bireylerin gücüne, aklın ve olayları aşan hayal gücüne ve insan gelişiminin sınırlarını aşmada basiretin önemine odaklandığını da ifade etmektedir.[198] Anlaşılan o ki Redding, insanı, Tanrıyla beraber yaratıma katılan (co-creator) bir unsur olarak görmektedir. Bu anlayış

---

[196] "The Christian Transhumanist Affirmation", https://www.christiantranshumanism.org/, (05.04.2019).

[197] Giulio Prisco, "Christian transhumanism can streamline and boost Christianity", https://turingchurch.net/christian-transhumanism-can-streamline-and-boost-christianity-65366e038dd9, (05.04.2019).

[198] Micah Redding, "Christianity is Transhumanism", http://hplusmagazine.com/2014/05/22/christianity-is-transhumanism/, (05.04.2019).

Alfred Whitehead'in süreç teolojisindeki Tanrının yeniliğin temeli olması fikriyle örtüşmektedir.[199] Buna göre Tanrı, bireysel varlıkların kendi kendilerini ve çevrelerini yaratmalarını sağlamakta ve böylece özgürlüklerine izin vermektedir.[200] Fakat süreç teolojisindeki kendini tamamlayan Tanrı anlayışı, Redding'in düşüncelerinde görünmemektedir. Transhümanizmin süreç teolojisiyle ilişkisine sonraki kısımlarda değinmekteyiz. Bunlarla beraber Redding, Hristiyan transhümanizmini, Protestanlıktan sonraki ikinci bir reform olarak yorumlamaktadır.[201] Redding'i bu görüşlerin de yalnız bırakmayan Steve Fuller, reform görüşüne destekleyici açıklamalarda bulunmaktadır. "Ortodoksinin, epistemik otoritesini koruma ihtiyacı, büyük öneme sahipti. Bu çerçevede transhümanistler yeni Protestanlar arasında yer almakta ve yerleşik doktrinleri daha da zorlamaktadır."[202]

> Nasıl ki, Ortaçağ Hristiyanlığı kendi içindeki reformist Katolikler ile Rönesans ve Reform sürecine, Hristiyanlığın kendi içinden doğan Protestanlıkla da Aydınlanma, Sanayileşme ve Kapitalizm sürecine destek verdiyse; Hristiyanlık kendi içinde yeniden evrilerek robotik ve yapay zekâ gibi devrimleri içeren transhümanizm sürecine de destek verecektir.[203]

Hristiyan inancı ve sahip olduğu çoklu yorum çeşitliliği ile beraber özellikle kurtuluş vaadi ve özgürleşme gibi İncil motifleri, insanın teknoloji ile değişimini yani transhümanist projenin gerçekleşmesini sağlayabilir gözükmektedir. Böylelikle kilisenin, transhümanizmin gelişimine, kutsal kitaplarındaki ilgili normlarla çelişmeyen bir yolla katılabilmesinin önü açılmak istenmektedir. Hristiyanlar dünyayı dönüştürmek için istekli görünmektedirler.[204]

Transhümanizm, insanların geleneksel dinlerde aradığı yönlerin bir kısmına hizmet etmektedir. Bir hedef, misyon ve amaç duygusu sunmakta ve insanların mevcut pozisyonundan daha büyük ve öte bir şeyi başarabilecekleri ufkunu vermektedir.[205]

---

[199] Alfred North Whitehead, **Process and Reality: An Essay in Cosmology**, Harper Torchbooks, First Edition, New York, 1960, ss. 523-525.
[200] Ian G. Barbour, **Religion in an Age of Science**, HarperCollins e-book, New York, 1991, s. 179, (05.08.2018).
[201] Micah Redding, "Christian-transhumanism is The Next Reformation", http://micahredding.com/blog/christian-transhumanism-is-the-next-reformation, (03.05.2019).
[202] Steve Fuller ve Veronika Lipin´ska, **The Proactionary Imperative: A Foundation for Transhumanism**, Palgrave Macmillian Publishing, 1. Baskı, UK-Hampshire, 2014, s. 45.
[203] Dağ, **Transhümanizm; İnsanın ve Dünyanın Dönüşümü**, s. 192.
[204] Dağ, **Transhümanizm; İnsanın ve Dünyanın Dönüşümü**, s. 191.
[205] "How Does Transhumanism Relate to Religion?", **Transhumanist FAQ Version 3.0** içinde, https://whatistranshumanism.org/#how-does-transhumanism-relate-to-religion, (20.04.2019).

Nitekim Hristiyan transhümanistler için, teknolojik ilerlemeler, İsa'nın ikinci gelişinin hazırlanmasına yardım etmektedir. Böylelikle tabiat kontrol edilecek ve ruhlar aşkınlığa ulaşıp kemale erecektir.[206] Doğanın kontrolü ölümün ve hastalıkların da kontrolü anlamına gelmektedir. Ölüm, dinler için üstesinden gelinmesi gereken önemli bir realitedir. Transhümanizmle aynı ideali paylaşan Hristiyanlık da ölümü yenme arzusundadır. Hristiyanlık, Mesih'in tekrar dirilmesi üzerinden ölüme karşı zaferini şöyle ifade eder: "Ölüm yenildi"[207] Ölüleri diriltme, hasta olanları iyileştirme gibi şeyler Hz. İsa'dan mirastır.[208] Böyle işler peygamberlerin mucizeleri olarak kutsal kitaplarda geçmektedir.

> İsa onlara şöyle karşılık verdi: "Gidin, işitip gördüklerinizi Yahya'ya bildirin. Körlerin gözleri açılıyor, kötürümler yürüyor, cüzamlılar temiz kılınıyor, sağırlar işitiyor, ölüler diriliyor ve Müjde yoksullara duyuruluyor. Benden ötürü sendeleyip düşmeyene ne mutlu![209]

Hz. İsa'ya körlük, kötürümlük, sağırlık ve cüzzam gibi hastalıkları iyileştirme ve ölüleri diriltme mucizesi verilmiştir. Her ne kadar bu gibi işler Tanrı tarafından seçkin kullarına gösterdiği harikulade haller olsa da Redding'e göre bu harikulade hallerin bir şekilde gerçekleştirilmesi, Hristiyan inananlarına peygamberlerden miras olarak kalıp, bu faaliyetleri yapmaları Tanrı tarafından istenmiştir. Hristiyan transhümanistler mucizeleri, İsa'yı takip edip teknolojiyi kullanarak hastalıkları ortadan kaldırmak ve en sonunda ölümü de yenmenin Tanrı'nın isteği olduğu şeklinde yorumlamışlardır.[210]

Arthur C. Clarke, yeterince ileri teknolojinin sihirden ayırt edilemez olduğunu ifade etmiştir. Geleneksel dinlerde sihirlerden farklı olarak peygamberlerin, gönderildikleri toplumlara Tanrı'nın delilleri olarak gösterdikleri, dönemin şartlarıyla açıklanamayacak kadar harikulade olan mucizeler göstermişlerdir. Mucizelerin transhümanist proje kapsamında yorumlanması sadece Hristiyanlıkta değil İslamiyet'te de mümkün görünmektedir. Kur'an'da Hz. İsa'nın hastaları iyileştirdiği, ölüleri dirilttiği hatta çamurdan yapmış olduğu kuşa nefesini üflemesiyle kuşun

---

206 Dağ, **Transhümanizm; İnsanın ve Dünyanın Dönüşümü**, s. 197.
207 1. Korintliler/15.
208 Dağ, **Transhümanizm; İnsanın ve Dünyanın Dönüşümü**, s. 196.
209 Matta 11/4-6.
210 Micah Redding, **Christianity is Transhumanism**, http://hplusmagazine.com/2014/05/22/christianity-is-transhumanism/, (05.04.2019).

canlandırıldığı ve insanların evlerinde neler olup bittiğine dair bilgiler verebildiği gibi mucizeleri aktarılmaktadır.

> Onu İsrâiloğulları'na elçi kılacak ve o şöyle diyecek: Kuşkuya yer yok, işte size rabbinizden bir mucize ile geldim; size çamurdan kuş biçiminde bir şey yapar ona üflerim, Allah'ın izni ile derhal kuş oluverir; yine Allah'ın izniyle körü ve cüzzamlıyı iyileştirir, ölüleri diriltirim; ayrıca evlerinizde ne yiyip ne biriktirdiğinizi size haber veririm. Eğer inanan kimseler iseniz elbette bunda sizin için bir ibret vardır.[211]

Hz. İsa için ifade edilen bu hallerde dikkat çeken şey, evlerde olup biteni haber vermesi ve çamurdan yapmış olduğu bir nesneye üflemesiyle o nesnenin hayatlanıp kuşa dönüşmesidir. Çamurdan kuşun canlanıp uçması, yapay zekâ, robot ve siborg teknolojilerini, evlerin içinde ne yenilip içildiği ve neler biriktirildiğine dair bilginin bildirilmesi ise bilgi ve haberleşme teknolojisini hatırlatmaktadır. Eğer mucize ayetleri teknolojinin ileri seviyelerine işaret etmeleri üzerinden yorumlanacak olursa,[212] İslamiyet'in de transhümanist anlayış üzerinden yoruma açık olduğu görülmektedir. Kur'an'daki Hz. Nuh'un uzun bir ömür yaşadığına dair olan ayetler bu minvalde yorumlanmıştır. Bu nokta da geleneksel Müslüman anlayışı aşırı uzun ömürlülüğün olasılığını kabul etmeye yer açıyor gibidir. Fakat ölümsüzlük için bunu söylemek zordur. Ölümün kaçınılmazlığı, tekrar diriliş ve ahirete dair kabul edilmiş eskatolojik doktrinler, transhümanizmin pratik ölümsüzlük iddialarına meydan okuyor görünmektedir. [213]

Buraya kadar Transhümanizmin dinsel niteliğini göstermeye çalıştık. Transhümanizmin teolojik yönünün teknolojik yönünden aşağı kalır yanı yok gibidir. Christopher Benek, hızlı bir şekilde şekillenen teknolojik devrimin durgun teolojik sulara yeni bir soluk getireceğini düşünmekle[214] haklı görünmektedir. Ciddi teolojik tartışmalara gebe olan transhümanizm bu kadarla kalmayacaktır. Daha çok Hristiyan dünyasında görülen tartışmalar, çarpıcı şekilde farklı düşündüklerini ortaya

---

[211] Âl-i İmran 3/49.

[212] Kur'an-ı Kerim'in bilimsel olarak tefsir örnekleri için bkz. M. Suat Mertoğlu, "Kur'an'ı Modern Bilimlerin Işığında Okumak: Tantâvî Cevherî Örneği", **Divan: Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi**, Cilt: 16, Sayı: 30, 2011, ss. 91-113.

[213] Aisha Y. Musa, "A Thousand Years, Less Fifty: Toward a Quranic View of Extreme Longevity", **Religion and the Implications of Radical Life Extension** içinde, Ed. Derek F. Maher ve Calvin Mercer, Palgrave Macmillan St. Martin's Press, 1st Edition, New York, 2009, s. 127.

[214] Christopher Benek, "What If Everything We Call Natural is Actually Technological", https://www.christianpost.com/news/what-if-everything-we-call-natural-is-actually-technological-165125/, (06.04.2019).

koymaktadır. Hristiyanların bugün transhümanizme nasıl tepki verdikleri sorulacak olursa, cevap karmaşıktır. [215] Bir kısmı dinin sonu olarak görürken diğer bir kısmı yeni bir din haline getirmiş ve kiliselerini kurmuştur. Bir diğerleri mevcut dinlerle uyumlu olduğu konusunda dolaylı yorumlamalara başvurmaktadırlar. Belki de teknolojinin nimetlerinden faydalanmayı sevdiklerinden dolayıdır. Bunlarla beraber her bir grup, insanoğlu için bir şekilde endişeler taşımaktadır. Transhümanizmin dinsel yönlerine dair değindiğimiz onca tartışma ve değerlendirmelerden sonra transhümanist teolojide Tanrı'nın yerini sormalıyız. Transhümanizmin Tanrısı nedir? Transhümanizm için Tanrı ne ifade etmektedir? Hangi Tanrı anlayışlarıyla ilişkilidir?

2. Transhümanizmin Tanrı Anlayışları ile İlişkisi

İnsanın hem kendi cinsi hem de temas ettiği diğer varlıklarla ilişkilidir. İnsanın diğer varlıklarla olan ilişkisi dinsel yönelimlerini belirlemiş görünmektedir. Sair varlıklarla ilişkisinin katmanlarını, tarihsel bir seyirle incelediğimizde belirgin bazı Tanrı anlayışları fark edilmektedir.

Tarım devriminden önce insanoğlu diğer varlıkları hayvanları ağaçları nehirleri dağları vs. kendi gibi ruh sahibi olarak görmekteydi. Her bir varlığın kendine ait bir ruhu vardı ve insan kendisini onlardan ayırmayarak eş düzeyde tutmaktaydı. Kendisi de hayvanlardan bir hayvan belki bitkilerden bir bitkiydi. Doğadakilerle ilişkisini böyle bir anlayış üzerine kurmuş olan insanın dinsel yönelimi animist bir inanç üzerine görünmektedir. Yani kişisel bir Tanrının varlığından ziyade topyekün bir ruhani birliktelikten bahsedilebilir. Bu "panteist" yaklaşıma benzer görünmektedir. Tanrı'nın doğaya içkin olup her şeyin Tanrı, ruh ya da bilinç sahibi olduğu inancı yatay ilişkinin bir neticesi olarak ortaya çıkmaktadır.

Tarım devriminden sonra ise insanın varlıklarla olan yatay düzlemdeki ilişkisi, Tanrı ile olan dikey bir ilişkiye dönüşmektedir. Şu ilişki insanın pozisyonunu da değiştirmiş diğer varlıklardan ayırmıştır. Artık insan, Tanrının kendi suretinde yarattığı en yüce varlıktır. Tüm dünya onun etrafında dönmekte, tüm varlıklar ona hizmet etmektedir. Şüphesiz bu ilişki "teizm"in en belirgin yaşandığı dönemi Ortaçağ'ı inşa etmiştir.

---

[215] Turner, "Why the Church Should Pay Attention to Transhumanism", s. 8.

Sonrasında sanayi/bilim devrimiyle tekniği eline alan insan, artık dikeydeki ilişkiye de muhtaç değildir. Diğer varlıkların efendisi ve en yüce varlık durumunu muhafaza etmiş fakat Tanrı'yı öldürmüştür. Artık insanın kendisi sadece kendisi kalmıştır. Tekniği ve aklı tekeline alan insan, bu dönemde kendi kendine yeten, başka hiçbir otoritenin kendisini sınırlandıramayacağını düşündüğü yegâne hüküm sahibi konumundadır. Adeta kendisini Tanrı pozisyonuna getirmiştir. Ne yatay ne de dikey de her hangi bir ilişkinin olmadığı insanın sadece kendi merkezli bir ilişkinin olduğu bu modern dönem, "ateizm"i ortaya çıkarmıştır.

Teistik Ortaçağ dönemi ile ateistik Modern dönem arasında geçiş dönemi sayılan Rönesans evresinde ise Ortaçağ'ın dinî otoritelerinin totaliter tavırlarına, aklı ipotek altına almalarına karşı insanlar belli bedeller ödeyerek tepki gösterdiler. İnsanların hakikatte otoriteye karşı olan tepkisellikleri, otoritelerinde dini kullanmaları sebebiyle teistik anlayışa da sıçramıştır. Dinin bilimsel çalışmalara müdahalesinin istenmemesi, Tanrı'nın müdahalesini reddetmeye götürmüştür. Din-bilim/akıl çatışmasının tepkiselliği, teizmden farklı fakat Tanrı'yı da inkâr etmeyen "deizm" anlayışını doğurmuştur.

Yaşadığımız dönem itibariyle insanın sair varlıklarla olan ilişkileri hangi boyuttadır? Varlıklarla yatayda bir ilişki mi? Tanrı ile dikey bir ilişki mi? Kendi merkezli bir ilişki mi? Yoksa tepkisellik ilişkisinin doğurduğu geçiş formunda bir yerlerde mi? İlerleyen teknoloji ile insan olmanın anlamının silikleşmeye başladığı bir döneme girmekteyiz. Birçok filozof artık şu önemli soruyu tekrar soruyor: Neye insan denir? İnsanın ne olduğuna dair tartışmaların çoğaldığı bir zamanda daha insanı tanımlayamamışken ilişkilerini ve bunun üzerinden Tanrı anlayışını belirlemek güç olsa gerek.

Trans-Posthümanist bir dönemde posthumana dönüşen insan, artık insan olmayabilir. İnsan modern dönemlerde olduğu gibi kendine dönük bir ilişki inşa edemeyecektir. Çünkü artık ya süper zekâlı yeni varlıklar tarafından insanın daha önce hayvanlara yaptığı muameleyi kendisi görmekte, ya biyoteknoloji ve nanoteknoloji gibi tekniklerle arttırılmış özelliklere sahip bir posthuman olarak yaşamakta, ya bilincini bir bilgisayara yükleyip sanal âlemlerde simüle varlıklarla yaşamakta, ya da tekilliğe ulaşan bir dünya da tüm bir evrenin bilinçlenmesiyle o bilince dâhil olmuş

olarak varlığını sürdürmekte olacaktır. İnsan ilişkilerini artık posthumanlara ya da yapay zekâlı varlıklarla ya da belki tarım öncesi döneme geri dönerek tüm bir evrenle kurmak zorunda olacak gibidir. Bu ilişkiler Tanrı anlayışlarını daha da belirginleştirecektir.

2.1. Ateizm ve Transhümanizm

Ateizm ile transhumanizm birbiriyle uyumlu mudur? Transhümanist hareket ateistik karakter içeriyor mu? Transhümanizmin dinsel niteliği, ateizme dinsel bir değer mi kazandırmaktadır? Transhümanizm, ateizmi teizmle sonlandıracak bir potansiyele sahip mi? Bu konu başlığı altında yanıtını vermeye çalışacağımız soruların çerçevesi bu şekilde olacaktır.

Transhümanistlerin çok büyük oranının kendilerini ateist olarak tanımladıklarını söylemiştik.[216] Bilimsellik yoluyla hareket eden transhümanistler bunun doğal sonucu olarak materyalist ve natüralist felsefeye sahiptirler. Transhümanizmin Aydınlanma'nın hümanist kökenleriyle beraber, Darwinci ve Nietzscheci gibi kökenleri de göz önünde bulundurulduğunda ateistik karakteri ortaya çıkmaktadır. Nitekim Ahmet Dağ, transhümanizmin, teistik karakterden ziyade ateistik bir karakter taşıdığını ifade etmektedir. Transhümanizm, Hümanizmin bir sonraki aşamasının daha ileriye taşınmış halidir.[217] Hümanizm, tanrı yerine insanı esas alan bir anlayışken; bunu yerine getirme vazifesi transhümanizme kalmakta ve transhümanizm bu anlayışı daha da ileriye taşıyarak, gerçekleştirmeye çalışmaktadır. Transhümanizm anlayışında Tanrı veya tanrılar rol oynamamaktadır.[218] Tanrı veya tanrıların herhangi bir işlevi yok derken sadece teizmin kişisel Tanrısı değil aynı zamanda tüm inanç türlerinin metafiziksel tanrılarının rolü kastedilmektedir. Durum böyle olunca Tanrı'nın olmadığını ileri süren ateizmin kimi karakterleri transhümanizmde kendini göstermektedir.

---

[216] Hughes, "Report on the 2007 Interests and Beliefs Survey of the Members of the World Transhumanist Association, Prepared", https://ieet.org/images/uploads/WTASurvey2007.pdf, (03.04.2019).
[217] Dağ, **Transhümanizm; İnsanın ve Dünyanın Dönüşümü**, ss. 201, 203.
[218] Messerly, "Transhumanism and Religion", https://ieet.org/index.php/IEET2/more/messerly20150118, (20.04.2019).

Ateizmin kimi karakterleri transhümanizmde kendini göstermektedir diyoruz. Çünkü ateizm, felsefeden çok farklı yönlerle ele alınagelmiştir. Bunlardan biri, "teizmden olmayan" yani Tanrı'ya karşı ilgisiz olarak hayatında yer vermemektir. Bir diğeri ise bizzat Tanrı'nın olmadığı konusunda iddialı olup bu iddiasını ispatlamaya çalışmaktır. Tanrının varlığına hayatında ilgisiz kalan kişileri ateist olarak ele almanın doğru olmadığını düşünen Aydın, bugünkü anlamıyla ateizmi daha çok teist anlayışlara karşı pozisyon alması üzerinden tanımlamaktadır. Ateizm, tüm varlığı yaratıp varlıklarını devam ettiren, Zat'ı itibariyle aşkın, sonsuz sıfatları itibariyle aleme içkin olan bir Tanrı anlayışına karşı tepki hareketidir.[219] Transhümanizmin insanın doğasını değiştirmeye kararlı olması ve bunu dinlerin tanrılarından bağımsız olarak yine insanın kendisinin yapacağına dair inancı teist anlayışın insanın seçkin bir varlık olması ve kaderinin Tanrı tarafından tayini gibi meselelere karşı tavır sergilemek olarak algılarsak; transhümanizm, ateizmin ikinci tanımına dahil olmakta görünmektedir. Transhümanistlerin ankette kendilerini tanımladıkları ateizm ise birinci tanım olan Tanrı'ya yahut tanrılara karşı bireysel ilgisizlikleri olarak görülebilir kanaatindeyiz. Kanaatimizce transhümanizmin, ateizm ile olan ilişkisi bu iki ateizm tanımlamasına münhasır kalmamaktadır. Çünkü transhümanizmin dinsel bir nitelik taşıdığını önceki kısımlarda ifade etmiştik. Bu noktalardan transhümanizmin ateizmle ilişkisi dinsel boyutlarda olmalıdır. Bu da bizi başka bir ateizm yorumuna götürmektedir.

Transhümanizm, bünyesinde bir başka ateizm yorumlamasını da barındırmaktadır. Teizmin geniş olarak ele alınmasıyla ortaya çıkan bu ateizm yorumlamasına göre, ateizm de dinsel bir anlam taşımakta ve eninde sonunda Tanrı'ya yönelmeyi netice vermektedir. Hristiyan teologların ilklerinden olan Anselmus (1033-1109) bu anlayışa dikkat çekmiştir. İncil'deki "Akılsız içinden, Tanrı yok! der"[220] ifadesini hatırlatarak böyle söyleyen bir aptalın aklında dahi "kendisinden daha kemalde bir şeyin düşünülemeyeceği" bir Tanrı fikri olduğunu söylemektedir. Ateizme dinsel bir nitelik verenlere göre, kimi ateistler mistik bir hal üzeredirler ve bu halleri onları daha duyarlı bir noktaya, teizme ulaştırabilir.[221] Ludwig Feuerbach

---

[219] Aydın, **Din Felsefesi**, ss. 208-212.
[220] Mezmurlar 14/1.
[221] Aydın, **Din Felsefesi**, s. 210.

(1804-1872) ise bu mevzuyu destekler mahiyette "işte her şey nasıl da değişiyor; dün hâlâ din olarak geçen şey, bugün böyle olmaktan çıktı ve bugün ateizm sayılan yarın din olacaktır"[222] ifadesini kullanmaktadır. Feuerbach'ın ateist olduğu ifade edilse de onun bilindik ateist tavrından farklı olarak vurgulamaya çalıştığımız dinsel yönelimli bir ateizm anlayışı mevcuttur. Tanrının, insanın ideallerinin, ahlaksal ve psikolojik karakterinin izdüşümü olduğunu kabul etmektedir. Onda "benlik" ilahi olan haline gelmiştir.[223] Transhümanizmin posthuman anlayışı da böyle bir ilahi benlik olma yolunda görünmektedir.

Transhümanistlerin kimisinin insanın, posthumana dönüşümü ile kimisinin de tekillik yolu ile Tanrı fikrine yöneldikleri açıktır. Tekilliğin peygamberi şeklinde tanıtılan Kurzweil'in tekillik sürecini anlattığı şu ifadelerini hatırlayalım: "Bir kere evrendeki madde ve enerjiyi zekâ ile doyururuz, bilinçli olarak ve yüce bir zekâ ile o da 'uyanacak'. Bu, hayal edebileceğim kadarıyla Tanrı'ya yakın."[224] Ayrıca Turing Kilisesi'nin kurucusu transhümanist Giulio Prisco, gelecekte tanrıların var olacağını ve geçmişi yani bugünümüzü, uzay-zaman mühendisliği yoluyla etkileyebileceklerini ifade etmektedir.[225] Bunlarla beraber transhümanizmin dinsel içerikli hareketlerinden birisi olan Terasem hareketi, "geleceğin teknolojisi, Terasem'in evreni kapsamasını sağlayacak, böylece her şeyi bilen, her şeye kadir ve her şeye gücü yetecek olan haline gelecektir. Bu şekilde akıllı atomlar ve bilinçli elektronlar ile Tanrı'daki Terasem'i inşa ediyoruz"[226] beyanatı açık bir şekilde teizmin Tanrısı'nın sıfatlarını taşımakta olan bir Tanrı'yı oluşturacaklarını iddia etmektedir.

Transhümanizmin ateistik karakterinin bir şekilde Tanrı fikrine çıktığını görmekteyiz. Tanrısallık vurgusu transhümanizm hareketine manevi bir motivasyon da sağlıyor görünmektedir. Bilimselliğin maneviyata yönelik bu ihtiyacı, salt sekülerleştirilen bilim ile din ilişkisinin tekrar gözden geçirilmesini de gerekli kılmaktadır. Yalın bir ateizmin olamayacağını savunan İngiliz düşünürü John

---

[222] Ludwig Feuerbach, **The Essence of Christianity**, Çev. George Eliot, 1841, e-kitap arşiv: http://www.marxists.org/reference/archive/feuerbach/works/essence, (05.05.2019), s. 48.
[223] Hopkins, "Toward a Transhumanist Theology", metanexus.net/toward-transhumanist-theology/, (12.03.2019).
[224] Kurzweil, **The Singularity is Near: When Humans Transcend Biology,** s. 375.
[225] Giulio Prisco, "Yes, I am a Believer", https://ieet.org/index.php/IEET2/more/5821, (04.05.2019).
[226] Terasem Movement Inc., "The Truths of Terasem: A Transreligion for Technological Times", https://terasemfaith.net/beliefs/, (05.04.2019).

Baillie'ye göre, ateistler, Tanrı'nın varlığına inanmadıklarını ne kadar da söyleseler, bir şekilde Tanrı düşüncesi, onların anlam derinliklerinde mevcuttur.[227] Tabi transhümanizmin netice olarak Tanrı'ya çıktığı nokta, Billie'nin yahut Anselmus'un ifadelerindeki teizmin Tanrısı olduğu anlaşılan Tanrı'ya uzanmamakta görünüyor. Fakat Feuerbach'ın insanı tanrılaştıran felsefesiyle benzerlikler taşımaktadır. Bununla beraber teizmin Tanrı'sının sıfatlarının taklitlerini de görmekteyiz.

Transhümanizm her ne kadar ateistik karaktere sahip olsa da bu ateizm bir şekilde tanrısallıkla neticelenen dinsel bir değere sahip ateizmdir. Bu bağlamda transhümanizm, mevcut dinlere alternatif bir anlayış sunarken ateizminde klasik yorumunun dışında tekrar değerlendirilmesini salık vermektedir.

2.2. Deizm ve Transhümanizm

Deizmin Tanrı anlayışı ile transhümanizmin Tanrı anlayışları uyumlu mudur? Transhümanizmin bilimsel metodu kullanması, deizme yakın olduğunu gösterir mi? Deizmin, vahyi reddetmesiyle geleneksel din mefhumunu ortadan kaldırması transhümanizme benzer midir? Transhümanizmin Tanrısı ile deizmin Tanrı'sı aynı mıdır? Bu sorulara, her ikisi arasındaki benzer ve farklı yönlere değinerek açıklık getirmeye çalışacağız.

Ortaçağ'da kilise üzerinden dinsel düşünce, bilimsel araştırmaların tüm yönlerine müdahalede bulunarak, din-bilim ilişkisinin gerilimine neden olmuştur. İnsan ve doğa eksenli çalışmalara kilise otoritesi tarafından getirilen ambargoya karşı refleks hareketleri başlamıştır. Bunların başında dinin sorgulanması gelmektedir. Deizm, bu eleştirel tavrın neticesinde doğmuştur. Deizm için yapılan tüm tanımlamalar din-bilim gerilimini aşmaya yönelik çözüm önerilerinin bir karşılığıdır denebilir.[228] Bilim insanlarının çalışmalarına kilisenin müdahalesi, deizmin, Tanrı'nın evrene müdahalesini kabul etmediği anlayışını ortaya çıkarmıştır. Bu esasa göre Tanrı evreni başlangıçta yaratmış, sonra bir daha karışmamıştır. Dolayısıyla Tanrı yaratımını tamamlamışsa, başka hiçbir kimsenin veya kurumun doğa ve insan üzerinde

---

[227] Aydın, **Din Felsefesi**, s. 211.

[228] Mahsum Aytepe, "Deizm-Bilim İlişkisi Ve İslam Düşüncesi", **Din Karşıtı Çağdaş Akımlar ve Deizm: İlahiyat Fakülteleri XXII. Kelam Koordinasyon Toplantısı Uluslararası Din Karşıtı Çağdaş Akımlar Ve Deizm Sempozyumu Bildiri Metinleri Kitabı** içinde, Ensar Neşriyat, 1. Baskı, 2017, s. 194.

çalışanlara karışmaya hakları olmamaktadır. Buna ek olarak tarih sahnesindeki her şeyin sorgulanabilirliğinin yolu açılmıştır.[229] Bu durum bilim insanlarını çalışmaları konusunda din otoritesinin prangalarından kurtarmış olmaktadır.

Deizmin bir diğer önemli özelliği aklı esas almasıdır. Aklın, Tanrı'nın varlığını, iyi ve kötü ayrımını bilecek durumda olduğunu savunarak vahye gerek olmadığını iddia etmektedir. Aynı zamanda vahiy, evren alanına müdahale sayıldığından inkârına gitmektedirler.[230] Bu noktalardan deizm, Tanrı'nın evrenle ve insanla ilişkisini tamamen keserek mutlak aşkın bir Tanrı anlayışına sahip olmaktadır. İçkinliği, müdahale ya da ilişkisi olmayan bir Tanrı'nın sıfatlarından da söz edilemeyeceğinden; deizmde, insanlar tarafından tanınmaya ve ibadet edilmeye ihtiyaç duyulmayan bir Tanrı ortaya çıkmaktadır.

Transhümanizmin önemli savunucularından More, transhümanizmin ilkelerini ifade ederken bağımsız düşünme ve rasyonelliğe şöyle vurgu yapmaktadır:

> Bugüne kadar ki bütün transhümanistler, akıllı teknoloji, öz-yönelim veya rasyonel düşünme ilkeleriyle muhtemel hiçbir çatışmaları yoktur… "Öz-yönelim"; bağımsız düşünceye değer verme, bireysel özgürlük, kişisel sorumluluk, kendinden-yönelim, öz-saygı ve başkalarına da aynı derecede saygı anlamlarına gelir. Ve "Rasyonel düşünmenin" anlamı; kör inanca bir sebep aramak ve dogmayı sorgulamaktır. Bunun anlamı inançlara bağımlı olmak yerine, anlamak, denemek, öğrenmek, teşvik etmek ve yenilikçiliktir.[231]

Deizm ile transhümanizmin, rasyonel aklı esas almak ve dogmaları kabul etmemek noktalarının örtüştüğünü görmekteyiz. Deizm, "Akla uygun olmasa da inanıyorum" yerine, inancı mümkün olduğu ölçüde rasyonelleştirmeye çalışarak "aklî olduğu için inanıyorum" önermesini getirmektedir.[232] Fakat transhümanizm için aynı şeyi söyleyemeyeceğiz. Transhümanizmde ise aklın zamanla inançlaştırılmasıyla "ileri teknolojiyle inanacağım" önermesi söz konusu gibidir. Aklîleştirme yönelimiyle mucizeleri de reddeden deizmin genel özellikleri arasında, kutsal metinlere karşı eleştirel tutum, akıl ile Tanrı düşüncesine varılabileceğinin yanı sıra ahlâk esaslarının da akılla belirlenebileceği gibi iddialar vardır.[233]

---

[229] Aydın, **Din Felsefesi**, s. 178.
[230] Aydın, **Din Felsefesi,** s. 179.
[231] More, "The Philosophy of Transhumanism", s. 21.
[232] Aydın, **Din Felsefesi**, s. 180.
[233] Hüsameddin Erdem, "Deizm", **TDV İslâm Ansiklopedisi**, https://islamansiklopedisi.org.tr/deizm, (05.05.2019).

Transhümanizmin extropyan felsefesi devamlı bir ilerleme ve sürekliliği esas almaktadır. İnsan ve ilgili olduğu alanın, durmaksızın iyiye doğru yol almasını, yaşam kalitesini devamlı iyi olana doğru ilerletmesini savunmaktadır. Bunlarla beraber iyiye doğru olan hareket kusur ve risklerden yani kötü olan şeylerden tamamen arınmış değildir.[234] Olabildiğince bu tehlikeleri önlemeye yönelik tedbirler almak gerekliliğini de vurgulayan transhümanizm, ahlaksal iyi ve kötüyü, dinsel buyruklarla değil, deizmde olduğu gibi akıl ile ulaşmaya çalışmaktadır. Immanuel Kant'ın (1724-1804) ödev, özgürlük, ölümsüzlük, Tanrı ve ahlâk gibi mânevî konulara pratik akıl kavramıyla yaklaşması ve böylelikle aklın sınırları içindeki tabii bir din anlayışına ulaşmış olması[235] transhümanizm için bir ipucu olabilir. Transhümanizmin kişisel sorumluluk ve öz-saygı gibi değerleri ilkesel olarak kabul etmesi, bu tür manevî değerleri pratik aklın alanında değerlendirdiklerini gösterir kanaatindeyiz.

Deizmin dinî literatürdeki mucizeleri reddetmesi durumu, transhümanizmde karşılığını farklı şekilde bulmaktadır. Transhümanistler, mucizeleri Tanrı'nın bir faaliyeti olarak kabul etmemektedirler. Başka bir deyişle, mucizeleri Tanrı'dan beklemek yerine modern bilime ve teknolojiye başvurarak elde edilebileceğini savunmaktadırlar. Transhümanizm ileri teknolojileri kullanarak doğaüstü olarak görülen birçok hadiseyi mucizelikten çıkarıp realiteye getirebileceğini iddia eder. Messerly'nin ifadeleri bu noktalara değinmektedir.

> Bir yandan melekler ve tanrılar tarafından doldurulan gökyüzünde bir konak, diğer yandan da tanrılar kadar güçlü bir zihin yaratma ve görüntüleme arasında çok az benzerlik vardır. Başka bir deyişle, tek boynuzlu atların var olduğunu söylemek ile onları oluşturmak için biyoteknoloji kullanmak arasında büyük bir fark vardır. Birincisi fantezi, ikincisi ise bir mühendislik projesidir.[236]

Bu noktadan deizm, esrarengiz olanı reddederken, transhümanizm ileri teknolojiyle esrarengiz olanı makulleştirir. Tabii bu transhümanizmin Tanrı'nın seçkin kulları üzerinden yapmış olduğu olağanüstü faaliyetini yine Tanrı'dan olarak kabul etmesi beklenilemez. Fakat transhümanizm doğaüstü, esrarengiz ve mistik denebilecek olaylara açıktır.

---

[234] More, "The Philosophy of Transhumanism", s. 33.
[235] Erdem, "Deizm", **TDV İslâm Ansiklopedisi**, https://islamansiklopedisi.org.tr/deizm, (05.05.2019).
[236] John G. Messerly, "Is Transhumanism A Religion?", https://ieet.org/index.php/IEET2/more/Messerly20180522, (05.04.2019).

Yaratma konusunda da deizm yaratımın başlangıçta olduğunu, sonrasında ise o sürecin bittiğini ifade etmektedir. Daha doğru bir ifadeyle yaratım durmuş fakat faaliyetler tabii bir sürece girmiştir. Transhümanizm, deizmde olduğu gibi tabii süreci kabul etmekle beraber bu sürecin artık tabiilikten çıkmakta olduğunu söylemektedir. Transhümanizm, şimdiye kadar doğal yollarla evrimin gerçekleştiğini bundan sonra ise bilinçli bir evrim sürecine girileceğini iddia etmektedir. "Bilinçli evrim" ifadesi, daha önce değindiğimiz evrimsel mühendisliktir.[237] Yani, insanın evrimi kendi kontrolü altına alması ile dilediği gibi yönlendirmesidir. Bu durum devamlı bir yaratım sürecini ve bu yaratım sürecine insanın dâhil olmasını anlatmaktadır. Deizm, tabii süreci vurgularken; transhümanizm, insanın yaratımda rol aldığını ve yaratımın hiç bitmeyecek bir şekilde devam edeceğini varsaymaktadır.

Transhümanizmin extropian felsefesi, daima ilerlemeci bir yaklaşımı esas alan bir felsefedir. İnsan doğasını, evrimsel sürecin içinde sadece küçük bir nokta olduğunu da kabul eden transhümanistler değerli ve hoş varsayılan yollarda insan doğasının yeni baştan şekillendirilmesinin öğrenilebileceğini iddia etmektedir. Teknolojiyi insan doğasına düşünerek, dikkatlice ve daha bir cesaretle uygulayarak, bundan böyle insanı çok daha kesin olarak tanımladığını düşündükleri posthuman olunabileceğini ifade etmektedirler.[238] Dolayısıyla transhümanizmde, deizmde olduğu gibi yaratım süreci bitmemiştir. Doğal evrimsel sürece ek olarak insanın yaratımı manipüle etmesiyle bu sürece katılması ve sonunda aşkınlık noktası olarak görülen tekilliğe ulaşılması öngörülmektedir. Aşkınlık anlayışı deizmden farklı olarak transhümanizmde, yalnız Tanrı'ya münhasır bir hal olmayıp, insanın en nihayette ona ulaşacağı yahut ona doğru daima yol alacağı bir ideal ve hedef olarak anlaşılmaktadır. "Tekno-aşkınlık" (techno-transcendental) olarak da adlandırılan bu hal, yeni bir varoluş seviyesinin veya daha cazibeli bir varoluş halinin, bilgi ve beceri ile elde edilebileceği görüşüdür.[239] Bilim ile dinsel bir varoluş halinin elde edilmeye çalışılması, yepyeni bir din-bilim

---

[237] Mehlman, **Transhumanist Dreams and Dystopian Nightmares: The Promise and Peril of Genetic Engineering**, s. 5.

[238] More, "The Philosophy of Transhumanism", s. 20.

[239] David Brin, "A Critical Discussion of Vinge's Singularity Concept: Singularities", Ed. Max More, Natasha-Vita More, **The Transhumanist Reader: Classical And Contemporary Essays On The Science, Technology, And Philosophy Of The Human Future** içinde, Wiley-Blacwell Publishing, West Sussex UK, 2013, s. 402.

ilişkilerine dayalı tartışmaların kapısını aralamaktadır. Bilimselliğin korunması adına dinselliğin birçok yönünün terkedilerek deizm ve ateizm gibi anlayışların doğmasına neden olan din-bilim ilişkileri, transhümanizmle tersine dönmüş görünmektedir. Öyleyse bilimselliği, dinin aşkın alanlarına kadar taşıyan transhümanizm, teizmin Tanrı'sını da bulabilecek midir? Transhümanizm, deist daha çok da ateist çizgide ilerleyen bilimi, teizmle sonlandırabilir mi?

2.3. Teizm ve Transhümanizm

Teizm transhümanizmle uyumlu mudur? Teistik anlayış ile Transhumanist anlayış birbirinin karşısında mı yoksa yanında mıdır? Teistik bir transhümanizm mümkün müdür? Teizmin Tanrı'sı ile transhümanizmin Tanrı'sı aynı mıdır? Teizm, transhümanizme dönüşebilir mi? Konu başlığımızı daha çok bu sorular üzerinden değerlendirmeye tabi tutacağız.

Richard Swinburne, teizmi, bedeni olmayan (bu bir ruhtur) bir kişi olan, her yerde olan (omnipresent), evrenin yaratıcısı, mutlak özgür, her şeyi yapabilen (omnipotent), her şeyi bilen (omniscient), mutlak iyi, ahlakî bir zorunluluk kaynağı, ebedi, varlığı zorunlu olan, kutsal ve ibadet etmeye layık olan gibi özelliklere sahip bir Tanrı tasavvuruna sahip bir anlayış olarak tanımlamaktadır.[240] Teizmin diğer Tanrı tasavvurlarından farklı olarak vurgulanan yönünün sıfatlar meselesi, âlem ve insanla olan münasebeti görülmektedir. Tanrı'nın aşkınlığını, yaratıcılığının sürekliliğini, kişiselliğini yani gerçek, irade sahibi ve şuurlu bir varlık olduğunu onaylamakla beraber, O'nun sonsuz kudret sahibi, her şeyi bilen, gören, duyan ve takdir eden olduğunu, adaletli ve inayet sahibi olduğunu kabul eden bir anlayıştır. Bunlarla beraber âlemle ilişkisine dayalı olarak vahiy ve mucizenin gerçekliğine de inanan anlayıştır.[241]

Transhümanist anlayış, teistik bir Tanrı kavramını kullanmazken, "tanrısal" varlığa/varlıklara yer vermiştir. Doğada mümkün olan en yüksek güçlere sahip olma, insanların şu anda yapabileceklerinin çok ötesine, doğaüstü anlamında geçme durumlarını içermektedir.[242] Teizmi diğer Tanrı tasavvurlarından ayıran en önemli

[240] Richard Swinburne, **The Coherence of Theism**, Oxford University Press, 2. Baskı, Oxford, 2016, s. 1.
[241] Aydın Topaloğlu, "Teizm", **TDV İslâm Ansiklopedisi**, https://islamansiklopedisi.org.tr/teizm, (07.05.2019).
[242] Jordan, "Apologia for Transhumanist Religion", s. 58.

konularından biri Tanrı'nın sıfatları meselesidir. Transhümanist anlayışlardan birisi olan Terasem hareketinin tasavvur ettiği tanrısallık teizmin Tanrı'sının özelliklerini yansıtmaktadır.

> Geleceğin teknolojisi, Terasem'in evreni kapsamasını sağlayacak, böylece her şeyi bilen, her şeye kadir ve her şeye gücü yetecek olan haline gelecektir. Bu şekilde akıllı atomlar ve bilinçli elektronlar ile Tanrı'daki Terasem'i inşa ediyoruz.[243]

Her şeyi bilen, her şeye gücü yeten kudretli bir Tanrı tasavvuru, teizmin Tanrı'sının sıfatlarıyla uyuşmaktadır. Teizmin Tanrı'sının belirtilen bu ve benzeri özellikleri, transhümanizmin tanrısına yönelik biçimde değiştirilerek atfedilmektedir. Terasem hareketi, evrenin bilinçlenmesi yoluyla Tanrı'yı inşa ettiğini ve sonunda insanında bu Tanrı'yla bir olacağı gibi mistik bir tasavvur çizmektedir. Bunun yanı sıra Tanrı'yı birlemekte ve monoteist anlayışla uyumlu olduğunu iddia etmektedir.[244] Tanrı'yı birleyerek teist anlayışa yaklaşmış olan Terasem hareketi, Tanrı'yı insanın teknoloji eliyle yaratacağını savunmakla teizmin yaratılacak olan değil yaratıcı ve yaratmakta olan Tanrı anlayışıyla uyum sergilememektedir.

Tanrı'nın yaratılması yahut tamamlanması anlayışı, transhümanizmde temel olarak yer almaktadır. Tekillik anlayışının kurucusu Kurzweil, "Tanrı'ya inanıyor musunuz? sorusuna henüz değil"[245] şeklindeki cevabıyla tamamlanmamış bir Tanrı anlayışını belirtmiş olmaktadır. Tanrı'sı yapay zekâ olan "*Geleceğin Yolu*" transhümanist dininin kurucusu Lewandowski, insanların tüm arzularına yanıt verebilecek, her an hazır ve nazır olan yapay bir tanrı inşa etme amacında olduğunu ifade etmektedir.[246] Eksik olup tamamlanmayı bekleyen yahut hiç olmayıp gelecekte varolacak bir Tanrı anlayışının, teizmin varlığı zaruri, ebedî, acizlikten uzak, sonsuz güç sahibi olan yaratıcı Tanrı anlayışıyla bağdaşır bir yanı bulunmamaktadır.

Transhümanizm ve tekillik anlayışları, yapay zekânın süper zekâya dönüşmesiyle evrenin teknolojik bir bilinçliliğe adeta tanrısallığa ulaşması iddiasının yanı sıra insanın mental, biyolojik ve fiziksel olarak dönüştürülerek tanrısal vasıflara

---

[243] Terasem Movement Inc., "The Truths of Terasem: A Transreligion for Technological Times", https://terasemfaith.net/beliefs/, (05.04.2019).

[244] Terasem Movement Inc., "The Truths of Terasem: A Transreligion for Technological Times", Madde 5.8.

[245] Kurzweil, **Singularity is Near; When Humans Transcend Biology**, ss. 284-285.

[246] Dağ, **Transhümanizm; İnsanın ve Dünyanın Dönüşümü**, s. 247.

sahip olacağını da iddia etmektedir. İnsanın daha iyiye doğru daima geliştirilmesi yoluyla posthuman olarak ifade edilen insanüstü varlıklar haline getirilip tanrısallaştırılmak istenmektedir. Bu düşünce, teizmin Tanrı'sının vasıflarını, insanın vasıflarının arttırılarak ya da geliştirilerek elde edileceğini salık vermektedir.

Hopkins, transhümanizmin bu noktada izlediği tanrı türünü antropomorfik olduğunu söylemektedir.[247] Bu durum, Feuerbach'ın insan benliğini ilahileştirmesini hatırlatır. Feuerbach, insanların Tanrıya atfettikleri vasıfları insanın kendi vasıfları olduğunu iddia etmekteydi. "İlahi bir nitelik olarak sevmeye inanırsınız, çünkü kendiniz seversiniz ve Tanrı'nın bilge ve yardımsever bir varlık olduğuna inanırsınız çünkü kendinizde bilgelik ve iyilikten daha iyi bir şey bilmiyorsunuz."[248] İnsanların Tanrı'ya inanmasının daha doğrusu tanrısallığa yönelmesinin nedenini Feuerbach şöyle ifade etmektedir: "İnsanoğlunun kendisinin üstünde bir şey arzusunun özü, doğasının mükemmel tarzının sonrasına can atması, kendisinden yani kişiliğinin sınırlarından ve kusurlarından özgür olma arzusudur." Hopkins, bu arzuyu, insan bedeninin sınırlarından arındırmayı amaçlayan transhümanist arzu ile bağdaştırmaktadır. Transhümanistler için, özlemin motive edici kavramsal bir güç olduğunu ancak sınırlarından kurtulma ve mükemmellik veya aşkınlık gibi umutlarını doğaüstü bir varlık üzerinden değil, teknoloji tarafından değiştirilmiş bir gelecekle kendileri üzerinden yansıtmakta olduklarını ifade etmektedir.[249] Transhümanizmin böylesi antropomorfik tanrı anlayışı, teizmin yarattıklarına benzemekten tenzih ettiği aşkın Tanrı'sıyla uyuşmamaktadır.

Transhümanizm, insanüstü özellikleri kazanma ve mutluluk durumuna ulaşma gibi idealler açısından teizmle benzeşmektedir. Ancak bu ideallere ulaşma yöntemleri farklıdır. Transhümanizm dinsel içerikli bu ideallerine bilim ve teknoloji üzerinden makulleştirerek ulaşmayı hedefler. Bunun aksine teist sufi perspektif teknolojik olmayıp manevî yetkinlik ve ruhun huzura ermesi olarak kâmil insan idealini sunmaktadır.[250]

---

[247] Hopkins, "Toward a Transhumanist Theology", s. 3.
[248] Feuerbach, **The Essence of Christianity**, s. 34.
[249] Hopkins, "Toward a Transhumanist Theology", s. 4.
[250] Dağ, **Transhümanizm; İnsanın ve Dünyanın Dönüşümü**, s. 193.

David C. Winyard, transhümanizmin yapay tanrılarını, İncil Tanrı'sının bir komik bir taklidi (parody) olduğunu ifade etmekle beraber transhümanistlerin asıl arzularının, yapay bir tanrı yaratmak değil, tanrısal güç ve varoluşun kazanılması yorumunda bulunur. Eğer öyleyse, Hıristiyan transhümanistleri transhümanizmde ne görmekteler? diye de soran Winyard, cevap olarak Hıristiyanların Tanrı hakikatini, ona muhtaç olan dünyaya ilan etmeleri için transhümanizmi bir fırsat olarak gördüklerini iddia etmektedir.[251] Transhümanizm gibi teknoloji tabanlı ve dinsel nitelikli hareketlerin özellikle Hristiyan inancıyla bir şekilde ilişkilendirilme çalışmaları olmuştur. Jordan'a göre, "transhümanizm, bir yön ve amaç duygusu sağlama ve şimdiki durumdan daha büyük bir şey sağlama konusunda dinin fonksiyonlarının bir kısmına hizmet etmektedir".[252] Hıristiyanların, transhümanizm üzerine bakış açıları farklılık göstermektedir. Bazı teologlar ciddi destek verirken bazıları şiddetle reddetmektedir. Fakat teknolojinin kaçınılmaz eksponansiyel ilerleyişi transhümanizmi beslemekte ve kimi teistler tarafından bu hareketin kendi amaçlarına hizmet etmesi bakımından kullanılmasını salık vermektedir. Bilim ve tekniğin, teolojinin hizmetinde kullanılmasının bir sebebi İsa'nın ikinci kez gelişini hızlandırmak ve ona zemin hazırlamaktır. Örneğin Bacon'a göre teknolojik gelişmeler doğayı kontrol ederek ve insanı olgunlaştırarak, İsa'nın ikinci gelişine yardım edebilirdir. Transhümanizmin bir takım idealleri, İsa Mesih'in ikinci gelişini, günah, çile ve ölümün ebediyen ortadan kaldırılmasını arzulayan Hristiyanlar'ın ümitleriyle kesişmektedir. [253] Bu kesişmelerden dolayı bir takım Hristiyanlar, transhümanizmi desteklemekte ve Hristiyan teolojisine uyarlamaya çalışmaktadırlar.

Hristiyan teolojisindeki, Tanrı sureti (imago Dei) anlayışı, Kurtuluş (Salvation) doktrini gibi anlayışlarla transhümanizm mezcedilmeye çalışılmıştır. Bunlara dair birçok yazılar yazılmaya, araştırmalar yapılmaya başlanmıştır. Ancak tekrar ettiğimiz

[251] David C. Winyard Sr., **Transhumanism-Christianity Diplomacy: To Transform Science-Religion Relations**, Dissertation submitted to the faculty of the Virginia Polytechnic Institute and State University in partial fulfillment of the requirements for the degree of Doctor of Philosophy in Science and Technology Studies, Blacksburg-Virginia, 2016, ss. 212-213.
[252] Jordan, "Apologia for Transhumanist Religion", s. 58.
[253] Dağ, **Transhümanizm; İnsanın ve Dünyanın Dönüşümü**, ss. 96-197.

gibi bu anlayışta, kurtuluş yahut Tanrı suretini gerçekleştirme, Tanrı'nın doğrudan tasarrufundan ziyade teknoloji eliyle olacaktır, ikisi yer değiştirmiştir.[254]

Hristiyanlık ile transhümanizmin mezcedilmesi noktasında ileri yorumlardan biri Micah Redding'te görülmektedir. Redding, transhümanizm ile Hristiyanlığın aynı olduğunu iddia etmektedir. Transhümanizmin Hristiyanlık için yeni bir reform hareketi olabileceğini de belirten Redding, açıklamalarında Tanrı tasavvuru üzerinden değil Tanrı'nın insanla münasebeti ve insanın dönüşümü üzerinden hareket etmektedir. Redding, insanın dönüşümünü Hristiyanlık'ta Tanrı'nın istediğini bu nedenle Hristiyanlığın transhümanizmle uyuştuğunu ileri sürmektedir. Bunlarla beraber Hristiyanlık'ta insanın, onu yeryüzüne gönderen Tanrı tarafından kendi işlerini (hastaları iyileştirme, açları besleme, ölüme hayat getirme gibi) yapmaya çağrıldığını vurgular. Tanrı'nın çalışmalarına katılarak insanlığın anlamını bulduğunu belirtmektedir.[255] Buna ek olarak, Messerly de "şifa için Tanrı'ya dua etmekle, ölüm ve hastalığı sınırlandıran modern ilaç kullanımı arasında herhangi bir farkın olmadığını"[256] söylemektedir. Redding'in ifade ettiği, Tanrı'nın işlerinden olan; açları doyurmak, hastalara şifa vermek gibi –ki kutsal kitaplarda bu işleri Tanrı'nın yaptığı ifade edilmektedir- faaliyetleri Tanrı'nın insanlar ya da farklı sebepler aracılığıyla gerçekleştirdiği teizm açısından reddedilemeyecek ifadelerdir. Yalnız ölüme hayat vermek gibi kimi faaliyetleri teizm, insan ya da herhangi başka bir sebep üzerinden gerçekleştirilemeyeceğini, böyle bir işin yalnız Tanrı'ya ait bir iş olabileceği kanaatindedir. Kimi peygamberlerin ölüleri diriltmeye dair işlerinin "mucize" türünden olduklarını, yani olağandışı oldukları üzerinden izah etmektedir. Acaba şuana kadar böyle bir tekniğin bulunmayışı mı teizmi bu tür bir yoruma itmiştir?

Tıp alanının, her zaman diliminde, dinin konusu olduğunu belirten Harari, eskiden insanların tedavi olmak için şamanlara yahut peygamberlere gittiğini, Hz. İsa'nın körlerin gözlerini açması, dilsizlerin dilini çözmesi gibi mucizeleri üzerinden

---

254 Sean O'Callaghan, "Technological Apocalypse: Transhumanism as an End-Time Religious Movement", Ed. Tracy J. Trothen ve Calvin Mercer, **Religion and Human Enhancement; Death, Values, and Morality** içinde, Palgrave Macmillan Publishing, New York, 2017, s. 68.
255 Redding, "Christianity is Transhumanism", http://hplusmagazine.com/2014/05/22/christianity-is-transhumanism/, (05.04.2019).
256 Messerly, "Transhumanism and Religion", https://ieet.org/index.php/IEET2/more/messerly20150118, (20.04.2019).

ifade etmektedir. Günümüzde artık şamanların ya da mucize gösteren peygamberlerin yerini biyolog ve cerrahların aldığını[257] söylemekle, modern teknolojinin eskiden mucize olanı şimdi gerçekleştirdiğini sezdirmektedir. Bu durumda şu soruyu sormalıyız; ölülere hayat verilmesi gibi mucizelerin, teknolojinin belli bir seviyeye ulaşması sonucu, Tanrı'nın hastalara şifa vermeyi ve açları doyurmayı insan aracılığıyla gerçekleştirmesi gibi yine insan eliyle gerçekleştirilmesi mümkün müdür? Bu konu, teistler için apayrı bir tartışma konusunu açmakta görünüyor. Redding, bu konu da haklı olabilir mi tam bilemiyoruz fakat transhümanizmin sonradan yaratılan Tanrısı ile Hristiyanlığın insanı yaratan ve sonradan olmayan Tanrısı arasında bir ilinti kurmaktan kaçındığı görülmektedir. Çünkü böyle bir ilişki transhümanizmi teizmden uzaklaştıracak ve Hristiyan transhümanistlerin işlerine yaramayacaktır. Yine de bu tartışmalar, teizmin tekrar yorumlanması ihtiyacını da göstermektedir.

Teizmin İslamî kanadından, transhümanizme kapı açacak kimi yorumlara rast gelmek mümkün fakat Hristiyanlığa nazaran yok denebilecek kadar az tartışma mevcuttur. Kimisi İslam ilahiyatındaki insanın "halifetullah" olması anlayışı üzerinden[258], kimisi ise Kur'an'da Hz. Nuh için bin yıldan elli yıl az yaşadığını ifade eden ayetten yola çıkarak uzun bir yaşamın mümkün olup olamayacağına[259] dair transhümanizm ekseninde tartışmalarda bulunmuştur.

Transhümanizm hakkında herhangi bir izahı bulunmayan ancak Müslüman taraftan teist-transhümanist tartışmalara katkı olabileceğini düşündüğümüz birinin ifadesine yer vermek istiyoruz. Bu kişi Ghulam Ahmed Parwez'dır (1903-1985). Perwaz, deizm anlayışından izler taşıyan "Islam: A Challenge to Religion" (İslam: Dine Karşı bir Meydan Okuma) eserinde şu ifadelere yer vermektedir:

> Doğanın evrimi, Tanrı'nın doğrudan kontrolü ve denetimi altında ilerlerken, insan kendi evriminde aktif bir katılımcıdır. İnsan kendi özgür seçimi ve bilinçli gönüllü çabalarının sonucu olarak gelişir. Bu nedenle, kendi benliğinin evrimi, doğa için edinilenlerden farklı kanunlarla yönetilir. O da İlahi yardım ve rehberlikten vazgeçemez, ancak bunlar kendisine kendi

---

[257] Yuval Noah Harari, **21. Yüzyıl için 21 Ders**, Çev. Selin Siral, Kolektif Kitap Yayıncılık, 1. Baskı, İstanbul, 2018, s. 128.

[258] Bkz. Hamid Mavani, "Islam-God's Deputy: Islam and Transhumanism", **Transhumanism And The Body: The World Religions Speak** içinde, Ed. Calvin Mercer ve Derek F. Maher, Palgrave Macmillan St. Martin's Press, 1. Baskı, New York, 2014, ss. 67-84.

[259] Bkz. Musa, "A Thousand Years, Less Fifty: Toward a Quranic View of Extreme Longevity", ss. 123-131.

bütünlüğünü bozmayacak veya özgürlüğünü engellemeyecek biçimde sunulur.[260]

Anlaşılacağı üzere Perwaz, doğanın kontrolünün Tanrı'ya ait olduğunu fakat insanın gelişiminin kendi elinde bulunduğunu vurgulamaktadır. İnsanın kaderinin kendi elinde olmasını vurgulayarak, Tanrı'nın insanın özgürlüğüne müdahale etmediğini anlatmak isteyen Perwaz, aynı zamanda insanın kendi benliğinin evrimini kendi eline vermekle insan üzerindeki transhümanist manipülasyona geçit vermiş olmaktadır. Teizmin Tanrı-âlem ilişkisine dair görüşü Tanrı'nın yaratması, inayeti, vahiyle konuşması gibi eylemlerle âleme daima müdahalede bulunması üzerinedir. Perwaz, insanı yönlendirmesi anlamında Tanrı'nın inayetini inkâr etmese de farklı bir kanuna atıfta bulunarak insanın kendi gelişimini kontrolünde tuttuğunu söylemektedir. Bu durum bizlere Hristiyan transhümanizminin sığındığı bir yorum olan insana nispet edilen "yaratılmış ortak yaratıcı" (created co-creator) metaforunu hatırlatmıştır.

Hristiyan transhümanizmi yaratma meselesinde, "yaratılmış ortak yaratıcı" kavramını transhümanizmi kendi teolojileriyle kesiştirmek için kullanıyor görünmektedir. Nitekim Stephen Garner, Hristiyan ilahiyatçı Philip Hefner'a ait olan bu kavramın bilim-teknoloji-din ilişkisinde ve insanın teknoloji ile yaptıklarını dinsellikle bağdaştırma noktasında etkili olduğunu belirtmiştir.[261] Garner'a göre "yaratılmış ortak yaratıcı"(created co-creator) kavramı, Hefner'in insanoğlunu ve doğal dünyayı nasıl kavradığını özetleyen, insanlık tümelinde hem aşkınlığın hem de içkinliğin vasıflarını kendinde toplayan karma bir terimdir. Kavramın "yaratılmış" (created) kısmının, "yaratıcı ile yaratılmış varlık arasındaki bir nitelik farkıyla, yaratılmış, bağımlı ve sınırlı olarak insan olmanın yaratılmışlığını vurgulayan yönü" şeklinde ifade etmektedir. Kısaca, insanın Tanrı'dan bağımsız olmadan var olamayacağını ancak O'nun yaratmasıyla varolduğunu sezdirmektedir. Kavramın ikinci kısmı olan "ortak yaratıcı" (co-creator) ise doğal dünya içinde yaratıcının, yaratıcılık (creative) noktasında bir temsilcisi olarak hareket etmek için bir insan

---

[260] Ghulam Ahmed Parwez, **Islam: A Challenge To Religion**, Tolu-E-Islam Trust Publishing, Five Edition, Lahore, 2012, s. 176.

[261] Stephen Garner, "Christian Theology and Transhumanism: The "Created Co-creator" and Bioethical Principles", **Religion and Transhumanism: The Unknown Future of Human Enhancement** içinde, Ed. Calvin Mercer ve Tracy J. Trothen, Praeger ABC-CLIO, LLC, 1. Basım, California, 2015, s. 232.

çağrısının ya da davetinin konuşmalarıdır.” [262] Yani, Tanrı tarafından insana, kendi yaratıcılığını doğada yürütmesi için adeta bir yaratıcılık yetkisi ya da o nokta da bir temsilcilik rolü verildiğini ifade etmektedir. Hefner'e göre Tanrı, kozmostaki amaçlı yaratıcı sürecin bir parçası olması ve bu çabalarda Tanrı ile ortak olması için insanlığı üretmiştir. Bununla beraber, Tanrı'nın âlemdeki yaratıcı etkinliği, hem yoktan yaratma (ex nihilo), hem de varolanla yaratmayı (creatio) beraber içine alan bir etkinliktir. Ona göre Tanrı, tarih boyunca bu yaratma temsilciliğini devamlı (continua) sürdürmektedir.[263]

Hefner’ın yaratılmış ortak yaratıcı kavramı üzerinden Hristiyan transhümanistlerin, Hristiyanlık ile transhümanizmi bağdaştırmaya kalkmalarına şaşırmamak gerekir. Çünkü Hefner’ın kavramının ikinci kısmı yaratımda insanı Tanrı’nın bir temsilcisi kılıp doğa ve kendi üzerinde değişiklikler yapma noktasında insana imtiyazlar vermiş hatta dinsel bir dayanak da bulmuş olmaktadır. İslam kanadında da “halifetullah” kavramı üzerinden benzer bir temsilcilik kurulmaya çalışıldığının da altını çizmek isteriz. Bu noktaların yanlış ya da doğruluğuna değinmemiz çalışmamızın sınırlarını aşmakta olduğundan bu konuyu başka çalışmalara havale edeceğiz. Yalnız şu kadarını söyleyebiliriz ki, yaratılmış ortak yaratıcı kavramının ikinci kısmı ne kadar transhümanizme dayanak ise birinci kısmı da o kadar transhümanizm anlayışına zıt olmaktadır. Çünkü transhümanizm anlayışında insan, Tanrı tarafından bağlı ve sınırlı bir varlık olarak düşünülemez.

Sonuç olarak teizm anlayışı ile transhümanizm arasında benzer özellikler olmakla beraber bu benzer özelliklerin anlayış ve yaklaşım farklarından kaynaklı olarak benzerliklerine halel gelmektedir. Ayrıca teizmin kimi zorlama yorumlarıyla transhümanizme yaklaşılmak istendiği bunun da daha çok Hristiyanlık anlayışına hizmet etmek maksatlı olduğu görülmüştür. Yalnız transhümanizmin kimi makul yaklaşımlarının, teizmin mevcut doktrinleriyle cevaplanmasının güç göründüğü, dolayısıyla bu durumun teizmin bu gibi konuları yeniden yorumlama ihtiyacının ortaya çıktığını göstermiştir. Peki, teizmin yaratıcı Tanrı’sında tam karşılığını

---

[262] Garner, “Christian Theology and Transhumanism: The “Created Co-creator” and Bioethical Principles”, s. 232.
[263] Garner, “Christian Theology and Transhumanism: The “Created Co-creator” and Bioethical Principles”, s. 232.

bulmayan transhümanizm, yaratımın paylaşıldığı bir Tanrı, yaratılan veya tamamlanan bir Tanrı ve tamamlanmasıyla aşkınlığa ulaşılıp kendisiyle özdeşleşilen bir Tanrı anlayışlarını öne sürmesiyle, pan-enteizm olarak ifade edilen çift kutuplu teizm ya da süreç teolojisinin sularına ulaştırmaktadır. Bunun için transhümanizm ve pan-enteizm anlayışı üzerine ayrı bir analizde bulunmamız gerekecektir.

2.4. Pan-enteizm (Dipolar Teizm) ve Transhümanizm

Transhümanizm, pan-enteizm anlayışıyla ne kadar uyumludur? Çift kutuplu teizm olarak da bilinen bu anlayışın tanrısı ve vasıfları ile transhümanizmin tanrısının vasıfları örtüşmekte midir? Süreç teolojisinin ileri gelen filozoflarının görüşleri transhümanizme kapı aralayabilir mi? Panenteizm ve süreç teolojisinin transhümanizm ile ilişkisini bu soruların sınırlarında belirlemeye çalışacağız.

Transhümanizmi panteizm ile değil de pan-enteizm ile karşılaştırmamızın nedeni, panteizm anlayışında âleme tamamen içkin bir Tanrı anlayışı olup aşkın bir Tanrı anlayışına yer verilmemesidir. Pan-enteizmde ise içkinlikle beraber aşkın bir Tanrı anlayışı da mevcuttur. Aşkınlık ise transhümanizmin yer verdiği bir durumdur. Bununla birlikte transhümanizmin yaratımın devam etmesi, insanın bu yaratımdaki rolü ve Tanrı'nın inşa edilmesi gibi unsurları, panteizmden çok pan-enteizm anlayışında bulunan, değişen Tanrı ve insanın yaratımda özgür bırakılması gibi unsurlarıyla benzer nitelikler taşımaktadır. Bu benzerlikler, böyle bir karşılaştırmanın yapılmasını gerekli kılmaktadır.

Pan-enteizm, "her şey Tanrı'dır" diyen panteizmden farklı olarak, "her şey Tanrı'dadır" diyen ve Tanrı ile evrenin aynı olmadığını savunan görüştür.[264] Pan-enteizm, panteizm ile teizmin arasında her ikisinden de özellikler barındıran bir Tanrı anlayışıdır. Bu anlayış, Panteizmin âleme içkin olan Tanrı anlayışıyla, teizmin âlemin ötesinde aşkın Tanrı anlayışını bir araya getirmektedir. Böyle olunca çift kutuplu bir ulûhiyet anlayışı ortaya çıkmaktadır. Anlayışın temel yaklaşımı; Tanrı hem değişmeyen hem değişen, hem sınırsız hem sınırlı, hem zaman ötesinde hem de zaman içindedir.[265]

---

[264] Cevizci, "Panenteizm", **Paradigma Felsefe Sözlüğü**, s. 673.
[265] Aydın, **Din Felsefesi**, ss. 197-198.

Süreç teolojisini savunanlar tarafından kabul gören panenteizmin en önde gelen savunucularından biri Whitehead'tir. Whitehead'in metafiziğinde Tanrı, her olayın ortaya çıkmasında üç yönlü bir role sahiptir. Birincisi, Tanrı ilkel düzenin temelidir. İkincisi, Tanrı yeniliğin temelidir. Bu açıdan bireysel varlıkların kendi kendilerini yaratmalarını sağlar ve böylece özgürlüklerine izin verir. Üçüncüsü ise Tanrı dünyadaki olaylardan etkilenmektedir. Whitehead buna "Tanrının oluşan doğası" (the consequent nature of God) der. Temel süreç felsefesinin kategorileri olan zamansallık, etkileşim, karşılıklı ilişki, Tanrı için de geçerlidir.[266] Whitehead'in Tanrı'nın "aslî mahiyeti" ya da "başlangıçtaki ilkel doğası" dediği (primordial nature) veçhesi, birinci rol olan Tanrı'nın âlemin ilk başlangıcındaki düzenin temeli olması ile ilgilidir. Tanrı'nın "oluşan doğası" ise ikinci ve üçüncü rollerle ilintilidir. Tanrı bu yönüyle âlemde somutlaşma sürecinin temelidir.[267]

Somutlaşma süreci, hem âlemin hem de Tanrının değişimine ilişkindir. Bu değişimde insan da etkendir. Çünkü Tanrı, bireysel varlıkların kendi kendilerini ve çevrelerini yaratmalarını sağlamakta ve böylece özgürlüklerine izin vermektedir.[268] Panenteizm anlayışının, âlemin yenilenmesi ve Tanrı'nın dünyadaki olaylardan etkilenmesi açısından Tanrı'nın değişimine yaptığı vurgu, transhümanizmin gelişen ve tamamlanmakta olan tanrısıyla bağdaşıyor görünmektedir. Ayrıca panenteizmin bu değişimde insanın hür iradesine rol biçmesi, transhümanizmin insanın teknoloji aracılığıyla Tanrı'yı inşa girişimindeki rolü arasında uyumluluk arz etmektedir.

Whitehead, "ne Tanrı ne de evren, statik bir biçimde tamlığa ulaşır; her ikisi de metafiziksel zeminin, yenilik yönünde ilerleyen yaratıcılığın aşaması içindedir"[269] diyerek evrenin, hiç bitmeyen bir ilerleme sürecinde olduğunu ifade etmektedir. Bu durum Whitehead'te hem Tanrı'nın hem de evrenin nihayette stabil bir mükemmellikte ya da tamamlanmışlıkta olmadığını aksine her ikisinin de devamlı bir yenilenme ile ilerlemekte olduğunu göstermektedir.[270] Transhümanizmde de benzer bir anlayış mevcuttur. Daha önce M. More'un extropi kavramından bahsetmiştik.

---

[266] Whitehead, **Process and Reality: An Essay in Cosmology**, ss. 523-525.
[267] Aydın, **Din Felsefesi**, ss. 198-199.
[268] Barbour, **Religion in an Age of Science**, s. 179.
[269] Whitehead, **Process and Reality: An Essay in Cosmology**, s. 529.
[270] Ewert H. Cousins, "Kültür, Felsefe ve Teolojide Süreç Modelleri", Çev. Kevser Çelik, **Marife Dini Araştırmalar Dergisi**, Yıl: 11, Cilt: 11, Sayı: 2, 2011, s. 211. ss. 203-216.

More'a göre transhümanizmin nihayeti, ütopyalarda olduğu gibi mükemmelliğe ulaşılmış bir durgunluk değil, daima hiç bitmeyecek bir ilerleme ve sürekli bir gelişmedir. Transhümanizmin Extropyan Felsefesi, insan ve çevresinin hiç bitmeyecek bir iyileştirilme sürecini ifade etmektedir.[271] More'un gelişmenin ve ilerlemenin bir ölçüsü olarak inşa ettiği extropi kavramı, Whitehead'in evrenin devamlı ilerlemeye yönelik olan süreç anlayışına oldukça yakın olarak, transhümanizmin evren anlayışını hiç bitmeyen bir yenilenme süreci olarak ortaya koymaktadır.

Hopkins, Whitehead'in Tanrı'sını, daha doğru ifadeyle Tanrı'nın ilkel, başlangıçta varolan (primordial) doğasını, evrenin başlangıcında ilkel bir dürtü belki de karmaşık gelişimin temel olgusu olarak tarif eder. Ona göre bu noktada Tanrı bilinçli olmadığı gibi kişisel yahut doğaüstü bir varlıkta değildir. Diğer yönüyle yani "oluşan doğasıyla" Tanrı, evrenin gelişmesiyle O'da gelişmektedir. Bu açıdan Tanrı ebedîlikten ziyade gelişimsel olmaktadır. Hopkins, transhümanizm için özellikle Whitehead'in Tanrı'sının bu ikinci yönünü, yani sabit olmayan, değişebilen, ebedî olmayan sıfatlarıyla vasıflanmış yönünü, birinci yönüne göre daha önemli bulmaktadır. Dolayısıyla süreç teolojisinde Tanrı, kısmen yapılan seçimlerin, gerçekleştirilen eylemlerin, takip edilen değerlerin ve evrenin sonucudur.[272] Bu durumda Whitehead'in Tanrı'sının ikinci yönü, transhümanizmin insanla beraber gelişen ve tamamlanan, teknolojilerle âlemi geliştirmede insanın ortağı olan Tanrı'sı ile uyumluluğu göze çarpmaktadır. En azından transhümanizm bu Tanrı anlayışından beslenebilir görünmektedir. Messerly de transhümanizmin süreç teolojisiyle uyumlu olabileceğini ifade etmiştir.[273]

Panenteizm, dipolar teist anlayışıyla Batı'da, Hristiyan dünyasında kendine yer bulmuştur. İslam dünyasında M. İkbal'de olduğu gibi kimi tezahürleri görünse de sistemleşmesi bakımında İslamiyet'ten ziyade Hristiyanlık'ta yer edinmesinin nedeni, Tanrı'nın İsa'nın bedenine enkarnasyonu ile zaten değişen, zamanın içinde ve ebedî olmayan bir ikinci ilahlık vurgusunun olmasına bağlanmaktadır. M. S. Aydın, kimi Hristiyan düşünürlerin bizatihi kendilerinin çift kutuplu ulûhiyet anlayışının

---

[271] More, "The Philosophy of Transhumanism", s. 33.
[272] Hopkins, "Toward a Transhumanist Theology", ss. 4-5.
[273] Messerly, "Is Transhumanism A Religion?", https://ieet.org/index.php/IEET2/more/Messerly20180522, (05.04.2019).

Hristiyanlığa en iyi uyan görüş olduğunu ifade ettiklerini de aktarmaktadır.[274] Transhümanizmin Hristiyan dinine dair köklerini de hatırlayacak olursak bu ifadelerin daha yerli yerine oturduğunu görmekteyiz. Transhümanist anlayış, dünyada, yaratıcının işini yapmakta ve bu bakımdan Hristiyanlığın enkarnasyon inancından da destek almaktadır. Batı medeniyetinin, şu iki düşünceyi bırakamadığını da görmekteyiz; biri Hristiyanlık inancı, diğeri ise bilimdir. Çünkü bu iki düşünce günümüzü bir şekilde etkilemektedir. Tanrı; bilimci Batı medeniyeti için ilham kaynağı olmakta, bilim ise; Tanrı'nın yeryüzündeki düzen kurucusu olmaktadır.[275] Bu perspektiften Whitehead'e dönecek olursak, o, iki kutuplu Tanrı anlayışıyla, hem bilimi hem de dini, aynı çatı altında kuşatıcı metafizik bir görüşün hizmetine sunmuştur.[276] Transhümanizmin bilim ve Hristiyanlık inancı kaynaklı olması onu, her iki düşünceyi yani bilim ve dini aynı çatı altında tutan süreç teolojisi gibi anlayışlara taşımıştır.

Transhümanizmin tamamlanan Tanrı anlayışı açısından Kendini gerçekleştiren Tanrı görüşüne sahip G. W. Friedrich Hegel'e (1770-1831) de değinmek yerinde olacaktır. Hegel'e göre, Tanrı, tarih boyunca işleyen diyalektik bir süreçle Kendisi'ni tamamlar veyahut gerçekleştirir. Bu durumda Hegel'e göre tarih, Geist'ın (ruh, akıl, Tanrı) tamamen özgür, öz-bilinçli ve özdeş olarak özgün potansiyelini gerçekleştirdiği süreçtir.[277] Bu süreç üç form aşamasıyla gerçekleşir. Tanrı'nın bu üç formundan ilki dünya dışında ve evrenin yaratılmasının başlangıcında kendisi için fikir halindedir. İkinci form ise evrenin yaratılmasıyla kendisini açığa vurduğu ve kendine yabancılaştığı formudur. Bu formda Tanrı, evren ve sonlu ruh olan insanla kendini gerçekleştirme sürecine girmektedir. Üçüncü form ise ayrımların ortadan kaldırıldığı ve birlikte uzlaşılan sondur. Hegel'de bu son aynı zamanda başlangıçtır.[278] Tarihsel olarak başlangıçta Tanrı, kendi kendisiyle bir ilişkide olan ve somut varlığı olmayan, Tanrı ya da ruh dendiğinde dahi içleri boş kalacak belirlenmemiş tasavvur

[274] Aydın, **Din Felsefesi**, s. 203.
[275] Dağ, **Transhümanizm; İnsanın ve Dünyanın Dönüşümü**, ss. 188, 190.
[276] Michael Peterson, ve diğerleri, Çev. Rahim Acar, **Akıl ve İnanç: Din Felsefesine Giriş**, Küre Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 2009, s. 369.
[277] G. W. Friedrich Hegel, **Tarihte Akıl**, Çev. Önay Sözer, Ara Yayıncılık, 2. Baskı, İstanbul, 1991, ss. 53-67.
[278] Naim Şahin, **Hegel'in Tanrısı**, Çizgi Kitabevi, Birinci Baskı, Konya, 2001, ss. 88-93.

halindedir.[279] Daha sonra belirlenimler ya da yaratımlar ile Tanrı, tam Tanrı olur. Bu noktada Tanrı'nın öz-bilinçliliği oluşması için sonlu öteki tabir ettiği insana ihtiyaç vardır. Sadece insanlık yoluyla ilahi öz-bilinç oluşabilir. Bu süreçte Geist, doğa şeklinde kendisini varsayar. Daha sonra, doğanın oluşturduğu "*öteki"*leri tanımak ve böylece özümsemek için bilinçli bir insanlık olarak kendisini açıkça gösterir.[280]

> Henüz gelişmemiş ya da tamamlanmamış bu hakiki mutlak belirlenimde Tanrı, mutlak töz olarak ve hep gelişim halinde kalır. Zira bu evrensel temeldir, başlangıç noktası ve bitiş noktasıdır; ama aynı zamanda sırf sabit kalan birliktir, ayrımın büyüyüp geliştiği zemin değildir.[281]

Hegel'in ifadelerinden de anlaşılacağı üzere Tanrı, devamlı gelişim halindedir. Başlangıç ve bitiş noktasının bir anlamda yine O olduğu ifade edilmiş, fakat klasik teist anlayıştaki sabitlikten farklı olarak devamlı bir öz-bilince doğru ilerleme söz konusudur. Bu ilerleme Tanrı ile varlıkların ayrılmasına doğru değil aksine Tanrı'nın birliğinin sabitlik içerisinde korunmasıyla devam etmektedir. Bu yaklaşımlarıyla Hegel'in Tanrısı ile transhümanizmin tanrısı arasında benzer yönler bulunmaktadır. Transhümanizm de teknolojinin imkânlarıyla bütün bir evreni, atom ve elektronlarına kadar zekâ ile dolmasıyla bilinçliliğe doğru bir süreci anlatmaktadır. "Bir kere evrendeki madde ve enerjiyi zekâ ile doyururuz, bilinçli olarak ve yüce bir zekâ ile o da 'uyanacak'. Bu, hayal edebileceğim kadarıyla Tanrı'ya yakın."[282] "Geleceğin teknolojisi, Terasem'in evreni kapsamasını sağlayacak… Bu şekilde akıllı atomlar ve bilinçli elektronlar ile Tanrı'daki Terasem'i inşa ediyoruz."[283] Michael E. Zimmerman, maddelerin öz-bilinç kazanmasına Hegel üzerinden şöyle işaret etmektedir:

> Maddi şeyler uzayda genişletilmiş "taşlaşmış (petrified) zekâ" iken, bilinç, zamanla yayılan "sıvılaşmış (liquefied) zekâdır"… ancak Tanrı taşlaşmış ve ölü kalmamıştır, çok taşlar feryat eder ve kendilerini ruh (Geist)

---

[279] G. W. Friedrich Hegel, **Din Felsefesi Dersleri**, Çev. Doğan Naci Kadıoğlu, Pinhan Yayıncılık, 2. Baskı, 2018, s. 141.

[280] Michael E. Zimmerman, "The Singularity: A Crucial Phase In Divine Self-Actualization", http://hplusmagazine.com/2014/05/22/the-singularity-a-crucial-phase-in-divine-self-actualization-2/, (05.04.2019).

[281] Hegel, **Din Felsefesi Dersleri**, s. 143.

[282] Kurzweil, **The Singularity is Near: When Humans Transcend Biology**, s. 375.

[283] Terasem Movement Inc., "The Truths of Terasem: A Transreligion for Technological Times", https://terasemfaith.net/beliefs/, (05.04.2019).

> haline yükseltirler… Geist kendisini Yaratılış'a boşalttı ve sonra mutlak öz-bilinç ve öz-kimliğe ulaşmak için gereken büyük yolculuğa çıktı.[284]

Hegel'de, maddelerin süreçle nasıl Geist'ın öz-bilincini kazandığı muğlak ve belirsizdir. Buna karşın transhümanizm adeta Hegel'in bu anlayışını ilerletmiş ve bu bilinçlenmenin nasıllığını yapay zekâ ve benzeri teknolojilerle açıklayarak bir nebze makulleştirmiş görünmektedir. Ayrıca Hegel'de bilinçlenmeyle beraber, birliğin sabit olup ayrımların genişlemesinin söz konusu olmadığı gibi transhümanizmdeki maddelerin bilinç kazanması durumu da ayrı ayrı maddelerin bilinçlenmesi değil tüm evrenin birden tekillik noktasında bilinçlenmesidir. Yani transhümanizmde de ayrımlar çoğalmamakta aksine evrensel tekillik korunmakta ve tekillik noktasına doğru yol alınmaktadır. Aynı zamanda bu noktaya "Omega noktası" da denmektedir. Hegel'de bunun karşılığı "bitiş noktası"dır. İslam literatüründeki Allah'ın Evvel (Alfa) ve Ahir (Omega) olmasının biraradalığı bu anlayışta adeta sürece indirgenmekte Evvel (Alfa) ilkel başlangıç olup, Ahir (Omega) bu sürecin sonundaki kemal noktası görülmektedir kanaatindeyiz. Zimmerman'a göre Hegel'in teolojik ve eskatolojik temalarında transhümanizmin söylemlerinin birçoğu bulunmaktadır. Geist'in kendi sonsuz özgürlüğünü tanıması, aynı zamanda insanlığın kendisini Geist olarak tanımasıdır. Hegel bizlere, zorunlu olarak ve sonunda başarılı bir şekilde ilahi olana yükselmek için çabalayan ve böylelikle kendini yücelten bir insanlığın resmini vermektedir.[285]

Hegel, panteizmi, varlıkları tamamen yok sayması noktasında eleştirmektedir. Ona göre, varlıklar vardır fakat kendilerine ait hakikatlerinin veya gerçekliklerinin olmadığını bu hakikat ya da gerçekliğin yalnız mutlak Ruh'ta olabileceğini savunmaktadır. Hegel'in varlığı; sonlu, varsayımsal, dolayımsız ve ilahî tözün arazları olarak görmesi[286] anlayışlarıyla, transhümanist akımın bir teorisi olan varlığın simülasyon olabilirliği[287] ve gelecekte gerçekleşen Tanrı'nın uzay-zaman

---

[284] Zimmerman, "The Singularity: A Crucial Phase In Divine Self-Actualization", http://hplusmagazine.com/2014/05/22/the-singularity-a-crucial-phase-in-divine-self-actualization-2/, (05.04.2019).

[285] Zimmerman, "The Singularity: A Crucial Phase In Divine Self-Actualization", http://hplusmagazine.com/2014/05/22/the-singularity-a-crucial-phase-in-divine-self-actualization-2/, (05.04.2019).

[286] Hegel, **Din Felsefesi Dersleri**, ss. 148-193.

[287] Bostrom, "Are You Living in A Computer Simulation?", ss. 243-255.

mühendisliği ile geçmişi simüle etmesine[288] dair iddiaları arasında benzer ilişkiler görülmektedir. Fakat çalışmamızın sınırlılıkları açısından bu konuyu burada tartışmaya açmayacağız. Ancak hem varlığın mahiyetinin anlaşılması hem de Tanrı'nın âlemle münasebetinin çözümlenmesine bir katkı olması açısından konunun önemli oluşu, başka çalışmalarda ele alınmasını gerekli kılmaktadır.

Süreç felsefesinin, olayların hem içselliği hem de dışsallığı gibi iki yönünü öngördüğünü ifade etmiştik. İçselliğin evrimi, fiziksel yapıların evrimi gibi süreklilik arz etmekle beraber ilkellikten daha karmaşık olanlara, bilinç ve öz-bilinçliliğe doğru değişerek devam etmektedir. Bilinçli deneyimler ise yalnızca yüksek düzeyde olan organizasyonda gerçekleşir.[289] Tekno-fütürist Kevin Kelly, 2005 yılında TED'de yapmış olduğu "Teknoloji nasıl gelişir?" başlıklı konuşmasında, teknolojinin evriminin biyolojik evrimle aynı olduğunu öne sürer. Biyolojik evrimin amacını Kelly, şu beş maddede özetler; aynı anda her yerde olabilmek (Ubiquity), farklılaşma, uzmanlaşma, kompleksilik ve sosyalliktir. Ona göre teknolojinin evrimsel süreci de aynen biyolojinin evrimsel süreci gibi işlemektedir.[290] Dikkat edilirse bu sayılan amaçlar Hegel'in Tanrı'nın ayrımlarla beraber Tanrı'nın tekliği ve gitgide öz-bilinçlenmeye doğru Tanrı'nın kendini tamamlaması sürecine yakın ifadelerdir. Transhümanizm, teknoloji temelli bir hareket olduğundan onunda gelişimsel süreci bu yöndedir denilebilir. Bunlarla beraber Kelly, teknolojinin kozmik bir güç olduğunu düşünmektedir. Adeta bu Hegel'in Geist'ı gibi bir tözdür. Başlangıç, farklılıkların olmadığı basitlikte tek noktaydı fakat big bangle farklılık ihtimalinin genişlediğini ve teknolojinin bizlere bu farklılıkları, imkânları, özgürlükleri, çeşitliliği, potansiyelleri, seçenekleri ve fırsatları verdiğini belirtir.[291] Bu ifadeler de Hegel'de, Geist'ın tamamlanma sürecine tekabül ediyor kanaatindeyiz. Ayrıca Whitehead'in Tanrı'sının ilkel doğası ile değişen doğasını ve insana Tanrı'nın yeryüzündeki eylem ortaklığı

---

[288] Prisco, "Yes, I am a Believer", https://ieet.org/index.php/IEET2/more/5821, (04.05.2019).
[289] Ian G. Barbour, **When Science Meets Religion**, HarperCollins e-book, New York, 2000, s. 91, (05.08.2018).
[290] Kevin Kelly, "How, Technology Evolves?", https://www.ted.com/talks/kevin_kelly_on_how_technology_evolves?language=en, (20.03.2019).
[291] Kevin Kelly, "How, Technology Evolves?", https://www.ted.com/talks/kevin_kelly_on_how_technology_evolves?language=en, (20.03.2019).

rolünün biçilmesi ve bu rolde insanın özgür seçimlerine, imkânlarına, seçeneklerine ve potansiyelini gerçekleştirmesine yapılan vurguyu hatırlatmaktadır.

Kurzweil'ın görüşleri de teknolojik evrimin biyolojik evrimle birleşeceği ve daha fazla bilgiye, zekâya, kompleksliliğe, güzelliğe, yaratıcılığa doğru ilerleyeceği üzerinedir. Ona göre, geleneksel tektanrılı dinlerin Tanrı'sının vasıfları da bu sayılan özelliklerin tümünün sonsuz halleri üzerinden tanımlanmaktadır. Evrimin ivmelenerek artış göstermekte olduğunu ifade eden Kurzweil, bu ivmelenmenin sonsuz olmasa da sonsuza doğru hızla ilerlediğini belirtmektedir. Sonuç olarak evrimin Tanrı durumuna doğru ilerlemekte olduğunu ifade etmekle transhümanist anlayışın özünde tinsel bir girişim olduğunu kabul etmektedir.[292]

Transhümanizm, evrenin bilinçlenmesi konusunda içkin bir tanrı anlayışı, insanın biyolojik bedeninden sıyrılıp tekillikle evrene dâhil olması yönüyle aşkın bir tanrı anlayışı, mevcut dinlerin tanrılarını reddetmeleriyle ateistik bir anlayışı, insanın süreçle doğa ve insan üzerindeki yaratımda bulunarak Tanrı'yı inşa etme fikirleriyle süreç teolojisini andıran karmaşık bir Tanrı anlayışı ve teolojisi izlemektedir.

---

[292] Kurzweil, **İnsanlık 2.0: Tekilliğe Doğru Biyolojisini Aşan İnsan**, s. 569.

SONUÇ

Transhümanizmin söylemleriyle dinin söylemlerinin birbiriyle ilişkisini ve gelişen teknolojilerle inşa edilen bir gelecekte dinlerin yerinin olup olmayacağını çalışmamıza konu edindik. Çalışmamızdaki değerlendirmelerimiz neticesinde belli başlı sonuçlara vardık. Bunlardan biri, dinin, tabilerine belli bir yaşam tarzı sunma ve onların yaşamına değer ve anlam katma noktasındaki tanımına uygun olarak transhümanizmin de belli bir yaşam tarzı ve amacı izlediği görülmüştür. Her ne kadar bir kısım transhümanistlerce kabul edilmese de bu durum transhümanizmi din tanımına oldukça yaklaştırır. Fakat hareketi savunanların çoğunluğunun laik ateist ve naturalist olması, Tanrı ve metafizik unsurları evrene müdahale etmesi açısından kabul etmemesi transhümanizmi yarı dinsiz yarı dinsel karma bir hareket yapmaktadır.

Transhümanizmin, teknolojiyi kullanarak, hastalıkları ve acıları ortadan kaldırma, mükemmellik arayışı, insanın yüceltilmesi, uzun yaşam, ölümsüzlük, sonsuz mutluluk, tanrısal zeka ve aşkınlık gibi dinlerin konu edindiği vaatleri dinler ile ortak bir şekilde içermesi, onun diğer dinlere alternatif yeni bir dini hareket olduğu izlenimini vermektedir. Bu vaatlerini ahirete gidilmeden daha dünyada ve Tanrı'dan bağımsız olarak vereceğini dolaylı olarak ifade ederek özellikle geleneksel dinlere tehdit unsuru olmaktadır. Ancak geleceğin belirsizliği ve geleneksel dinlerin teknoloji tabanlı insanın ve evrenin dönüştürülüp daha üst noktalara taşınması gibi konulara ciddi değinmemiş olmaları bu tehdidi teşvike çevirmektedir. Yani semavi dinlerin bu konulara eğilerek yeni yorumlar getirmelerini salık vermektedir.

Bunlarla beraber Hristiyanlık gibi dinlerle ciddi ilişkisi olan ve ondan etkilenmekle beraber onu etkilemekte olan transhümanizm, diğer dinlerin aksine felsefesinin Hristiyanlıkla daha uyumlu olduğu görülmüştür. Hristiyanlığın, ilk günah, kurtuluş (salvation), imago Dei, Tanrı'nın İsa Mesih'te enkarnasyonu ve insanın tanrılaşması (theosis) gibi temel doktrinleriyle uyumlu olduğu ve bu doktrinlerle ortak bir amaç takip ettiği görülmüştür. Yalnız fark şu ki, transhümanizm bu hedefleri ilahî müdahaleyle değil, insan eliyle teknoloji aracılığıyla gerçekleştirmeyi düşünür. Ancak Hristiyanlık, İsa Mesih figürüyle insanı tanrılaştırıp Tanrı'nın yeryüzündeki temsilcisi olarak ortak bir yaratıcı anlayışıyla bahsedilen hedeflerin insan eliyle

gerçekleştirilmesine geçit vererek, transhümanizme kapılarını açmakta olduğu görülmüştür.

Transhümanizm ile sair semavi dinler arasında kısmen bazı benzerlikler görülse de bunlar Hristiyanlık'ta olduğu kadar baskın değildir. Kimileri tarafından transhümanizm ile İslamiyet arasında, yer yer Allah'ın yeryüzündeki temsilcisi şeklinde yorumlandığını gördüğümüz "halifetullah" anlayışı üzerinden benzerlikler kurulmaya çalışılmıştır. Kanaatimizce yeryüzünün kontrolünün Allah adına insana verilmesi anlayışı siyasi olarak kötüye kullanılmış bir yaklaşım olmuştur. Ayrıca İslamiyet'in en temel esası olan Tevhid akidesine de aykırı olacağından bizce bu durum transhümanizmin yaratıcı insan anlayışına kapı aralamaktan ziyade tamamen kapıyı kapamaktadır. Yalnız İslamiyet'teki mucize anlayışı, insanın çalışmasına yapılan vurgu, insan ve sair mahlukların Allah'ın failliğine birer perde ve sebep olması ilkesi gibi anlayışlarıyla transhümanizm ile insanın bizzat fail olarak değil ancak sebep olan yönü açısından teknolojiyle dünyanın ve insanın değiştirilip daha iyiye yükseltilmesi çalışmalarında beraber olabileceklerini söyleyebiliriz. Fakat İslamiyet ile transhümanizm hareketinin ilişkisi üzerine çalışmaların neredeyse hiç olmaması, bizleri net bir sonuca vardırmamaktadır. Ancak çalışılması gereken önemli bir alan olduğu sonucunu belirtebiliriz.

Transhümanizmin Tanrı anlayışlarıyla ilişkisine dair incelemelerimiz bizleri transhümanizmin Tanrı-alem münasebetinde dipolar teist anlayış olan pan-enteizme ve süreç teolojisine daha yakın olduğu sonucuna çıkarmıştır. Her ne kadar ateistik karakter taşıdığı yüzeysel bakışla kolayca söylense de değerlendirmelerimiz öyle olmadığını, transhümanizmin felsefesinin altında süreç teolojisine yakın anlayışlar taşıdığını göstermiştir. Transhümanizm ve tekillik anlayışının; evrenin basitlikten, cansızlıktan canlılığa, canlılıktan bilinçliliğe, bilinçlilikten daha yüksek bilinç düzeylerine, daima iyiye ve tanrısallığın uyanışına doğru olan süreci savunması; evrenin ve insanın özgür yaratıcılığıyla yani hem doğal evrim hem de insanın bilinçli müdahalesiyle kontrollü ve hızlandırılmış evrim süreciyle kendini gerçekleştiren ve tanrılaşan evren ve insan anlayışlarının vurgulanması bizleri hem aleme içkin olarak insanla yaratım sürecinde beraber olan hem de sonunda aşkınlıkta ve hiç bitmeyecek sonsuz yetkinliğe doğru gidişte olan bir Tanrı anlayışına sahip olduğu kanaatine

ulaştırmıştır. Bu ise başlangıçta ilkel düzeyde olan ve sonra kendini evren aracılığıyla yetkinleştiren hem âleme içkin değişen hem de alemden aşkın değişmeyen ya da kendi yetkinliği içerisinde değişmekte olan Tanrı anlayışına yani pan-enteizme ve dolayısıyla süreç teolojisinin Tanrısı'na oldukça yakındır. Süreç teolojisinin din ile bilimi uzlaştırma gayretini de göz önünde bulundurduğumuzda da bilimsellikle dinselliğin biraradalığı konumunda olan ve bilimin dinlerle uyumlu olabileceği anlayışını netice veren transhümanizm ile süreç teolojisinin aynı anlayışı paylaşmakta oldukları sonucuna varmaktayız.

Bunlarla beraber transhümanizm sistematik teolojisini tamamlamamış bir harekettir. Bundan dolayı transhümanizmin tanrısının net olarak tespit edilmesinde zorlanılmaktadır. Ayrıca transhümanizmin geleceğe yönelik bir felsefe inşa etmesi, bünyesinde belirsizlikleri taşımasına, vaatlerinin ve ideallerinin ne kadarını nasıl gerçekleştireceğinin bilinmemesine neden olmaktadır. Bu durum, sağlıklı bir şekilde sistematikliğinin ortaya konulmasını güçleştirmektedir. Kuşkusuz hızla gelişmekte olan teknolojiler, insan ve dünyasını değiştirmekte ve bunun sonucunda insanın çevresiyle olan ilişkisine ve yaşam amacına dayalı olarak kurduğu dinî inançlarını ve felsefelerini etkileyecektir. Din ve bilimin uzlaşımını sağlayabilecek öneme haiz olan transhümanizm, bu etkenlerden biridir. Transhümanizm, teknolojiyi dinsel öneme sahip kılmakla beraber geleneksel dinî temaları, endişeleri ve hedefleri de seküler alana taşımaktadır. Dinin konuları üzerine sistematik düşünsel faaliyet gösteren düşünür ve araştırmacıların, din ve bilimin geleceğinin vizyonu adına transhümanizmi dikkate almaları ve üzerinde çalışmalarını arttırmaları elzemdir.

KAYNAKÇA

KİTAPLAR:

Kur'an-ı Kerim.

Kitab-ı Mukaddes.

AMARASINGAM, Amarnath; "Transcending Technology: Looking at Futurology as a New Religious Movement'', **Journal of Contemporary Religion**, Vol. 23 No: 1, 2008, ss. 1-16.

AYDIN, Ali Orhan; **Yapay Zekâ: Bütünleşik Bilişe Doğru**, İstanbul Gelişim Üniversitesi Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 2013.

AYDIN, Mehmet S.; **Din Felsefesi**, İzmir İlahiyat Vakfı Yayınları, 13. Baskı, İzmir, 2012.

AYTEPE, Mahsum; "Deizm-Bilim İlişkisi Ve İslam Düşüncesi", **Din Karşıtı Çağdaş Akımlar ve Deizm: İlahiyat Fakülteleri XXII. Kelam Koordinasyon Toplantısı Uluslararası Din Karşıtı Çağdaş Akımlar Ve Deizm Sempozyumu Bildiri Metinleri Kitabı** içinde, Ensar Neşriyat, 1. Baskı, 2017, ss. 193-214.

BACON, Francis; **Novum Organum**, Çev. Talip Kabadayı, Bilgesu Yayıncılık, 1. Baskı, İstanbul, 2015.

BATUKAN, Can; **Robo-tizm: Robot, Android, Sayborg ve Yapay Zekâda Ruh Üzerine**, Altıkırkbeş Yayın, 1. Baskı, İstanbul, 2017.

BINNS, Chris; **Introduction to Nanoscience and Nanotechnology**, John Wiley and Sons Publishing, First Edition, 2010.

BLACKFORD, Russell; "The Great Transition Ideas and Anxieties", Ed. Max More, Natasha-Vita More, **The Transhumanist Reader: Classical And Contemporary Essays On The Science, Technology, And Philosophy Of The Human Future** içinde, Wiley-Blacwell Publication, West Sussex UK, 2013, ss. 426-435.

BOSTROM, Nick; "Singularity and Predictability", Ed. Max More, Natasha-Vita More, **The Transhumanist Reader: Classical And Contemporary Essays On The Science, Technology, And Philosophy Of The Human Future** içinde, Wiley-Blacwell Publication, West Sussex UK, 2013, ss. 406-409.

BOSTROM, Nick; "The Transhumanist FAQ: A General Introduction", **Transhumanism and The Body: The World Religions Speak**, Ed. Calvin Mercer and Derek F. Maher, Palgrave Macmillan Publishing, First Edition, New York, 2014, ss. 1-17.

BOSTROM, Nick; "Transhumanist Values**"**, **Ethical Issues for the 21st Century** içinde, Ed. Frederick Adams, Philosophical Documentation Center Press, 2003; reprinted **Review of Contemporary Philosophy** içinde, Vol. 4, 2005, ss. 3-14.

BOSTROM, Nick; **Süper Zeka: Yapay Zeka Uygulamaları, Tehlikeler ve Stratejiler**, Çev. Ferit Burak Aydar, Koç Üniversitesi Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 2018.

BRAIDOTTI, Rosi; **İnsan Sonrası**, Çev. Öznur Karakaş, Kolektif Kitap Yayıncılık, 1. Baskı, İstanbul, 2014.

BRIN, David; "A Critical Discussion of Vinge's Singularity Concept: Singularities", Ed. Max More, Natasha-Vita More, **The Transhumanist Reader: Classical And Contemporary Essays On The Science, Technology, And Philosophy Of The Human Future** içinde, Wiley-Blacwell Publication, West Sussex UK, 2013, ss. 402-404.

BURDETT, Michael S.; "The Religion of Technology: Transhumanism and the Myth of Progress", **Religion and Transhumanism: The Unknown Future of Human Enhancement** içinde, Ed. Calvin Mercer ve Tracy J. Trothen, Praeger ABC-CLIO, LLC, 1. Basım, California, 2015, ss. 131-147.

CEVİZCİ Ahmet, **Paradigma Felsefe Sözlüğü**, Paradigma Yayınları, 3. Baskı, İstanbul, 1999.

CHU, Ted; **Human Purpose and Transhuman Potential: A Cosmic Vision for Our Future Evolution**, Origin Press, USA, 2013.

DAĞ, Ahmet; **Transhümanizm: İnsanın ve Dünyanın Dönüşümü**, Elis Yayınları, 1. Baskı, Ankara, 2018.

DALLEY, Stephanie; **Myths from Mesopotamia: Creation, The Flood, Gilgamesh and Others**, Oxford University Press, Revised Edition, New York, 2008.

DAVIES, Tony; **Humanism,** Routledge Publishing, First Edition, London, 1997.

DOĞAN, Abdullah; **Yapay Zekâ**, Kariyer Yayıncılık, 1. Baskı, İstanbul, 2002.

ERSOY, Çağlar; **Robotlar, Yapay Zeka ve Hukuk**, Onikilevha Yayıncılık, 2. Baskı, İstanbul, 2017.

FUKUYAMA, Francis; **İnsan Ötesi Geleceğimiz; Biyoteknoloji Devriminin Sonuçları**, Çev. Çiğdem Aksoy Fromm, ODTÜ Yayıncılık, 1. Basım Ankara, 2003.

FULLER, Steve ve Veronika Lipin´ska, **The Proactionary Imperative: A Foundation for Transhumanism**, Palgrave Macmillian Publishing, 1. Baskı, UK-Hampshire, 2014.

GARNER, Stephen; "Christian Theology and Transhumanism: The "Created Co-creator" and Bioethical Principles", **Religion and Transhumanism: The Unknown Future of Human Enhancement** içinde, Ed. Calvin Mercer ve Tracy J. Trothen, Praeger ABC-CLIO, LLC, 1. Basım, California, 2015, ss. 229-243.

GARNER, Stephen; "The Hopeful Cyborg", **Transhumanism And Transcendence: Christian Hope In An Age of Technological Enhancement** içinde, Ed. Ronald Cole-Turner, Georgetown University Press, Washington DC, 2011.

GÖKBERK, Macit; **Felsefe Tarihi**, Remzi Kitabevi, 21. Basım, İstanbul, 2011, s. 169.

GREY, Aubrey de ve Michael Rae; **Ending Aging: The Rejuvenation Breakthroughs That Could Reverse Human Aging in Our Lifetime**, St. Martin's Press, 1. Baskı, New York, 2007.

HARARI, Yuval Noah; **21. Yüzyıl için 21 Ders**, Çev. Selin Siral, Kolektif Kitap Yayıncılık, 1. Baskı, İstanbul, 2018.

HARARI, Yuval Noah; **Homo Deus Yarının Kısa Bir Tarihi**, Çev. Poyzan Nur Taneli, Kolektif Kitap Yayıncılık, 8. Baskı, İstanbul, 2017.

HEGEL, G. W. Friedrich; **Din Felsefesi Dersleri**, Çev. Doğan Naci Kadıoğlu, Pinhan Yayıncılık, 2. Baskı, 2018.

HEGEL, G. W. Friedrich; **Tarihte Akıl**, Çev. Önay Sözer, Ara Yayıncılık, 2. Baskı, İstanbul, 1991.

HUXLEY, Aldous; **Cesur Yeni Dünya**, Çev. Ümit Tosun, İthaki Yayınları, 28. Baskı, İstanbul, 2018.

HUXLEY, Julian; **New Bottles for New Wine**, Chatto and Windus Publishing, London, 1957.

KAKOUDAKI, Despina; **Robot Anotomisi: Edebiyat, Sinema, ve Kültürel Çalışmalarda Yapay İnsan**, Çev. Deniz Aras, Kolektif Kitap Yayıncılık, 1. Baskı, İstanbul, 2017.

KAKU, Michio; **Geleceğin Fiziği**, Çev. Yasemin Saraç Oymak ve Hüseyin Oymak, ODTÜ Yayıncılık, 5. Basım, Ankara, 2016.

KERENY, Carl; **Prometheus: İnsan Varoluşunun Arketip İmgesi**, Çev. Tacıbaht Türel, Pinhan Yayıncılık, 1. Baskı, İstanbul, 2012.

KÖSE, Ali; "Modernleşme, Sekülerleşme ve Din İlişkisi Üzerine Yeni Paradigmalar", **21. Yüzyılda Dinin Geleceği: Kutsalın Dönüşü** içinde, Ed. Ali Köse, Timaş Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 2014, ss. 17-18.

KURZWEIL, Raymond; **İnsanlık 2.0: Tekilliğe Doğru Biyolojisini Aşan İnsan**, Çev. Mine Şengel, Alfa Yayıncılık, 2. Baskı, İstanbul, 2017.

KURZWEIL, Raymond; **The Singularity Is Near: When Humans Transcend Biology**, Viking Penguin, New York, 2005.

KÜÇÜKALP Kasım ve Ahmet Cevizci, **Batı Düşüncesi Felsefi Temeller**, İSAM Yayınları, 3. Baskı, İstanbul, 2014.

MAVANİ, Hamid; "Islam-God's Deputy: Islam and Transhumanism", **Transhumanism And The Body: The World Religions Speak** içinde, Ed. Calvin Mercer ve Derek F. Maher, Palgrave Macmillan St. Martin's Press, 1. Baskı, New York, 2014, ss. 67-84.

MEHLMAN, Maxwell J.; **Transhumanist Dreams and Dystopian Nightmares: The Promise and Peril of Genetic Engineering**, The Johns Hopkins University Press, First Edition, Baltimore, 2012.

MORE, Max ve Natasha-Vita More, "Future Trajectories: Singularity", Ed. Max More, Natasha-Vita More, **The Transhumanist Reader: Classical And Contemporary Essays On The Science, Technology, And Philosophy Of The Human Future** içinde, Wiley-Blacwell Publication, West Sussex UK, 2013, ss. 371-373.

MORE, Max; "The Philosophy of Transhumanism", Ed. Max More, Natasha-Vita More, **The Transhumanist Reader: Classical And Contemporary Essays On The Science, Technology And Philosophy Of The Human Future** içinde, Wiley-Blacwell Publication, West Sussex UK, 2013, ss. 20-34.

MUSA, Aisha Y.; "A Thousand Years, Less Fifty: Toward a Quranic View of Extreme Longevity", **Religion and the Implications of Radical Life Extension** içinde, Ed. Derek F. Maher ve Calvin Mercer, Palgrave Macmillan St. Martin's Press, 1st Edition, New York, 2009, ss. 124-131.

NIETZSCHE, Friedrich; **Böyle Söyledi Zerdüşt**, Çev. Mustafa Tüzel, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 16. Baskı, İstanbul, 2018.

O'CALLAGHAN, Sean; "Technological Apocalypse: Transhumanism as an End-Time Religious Movement", Ed. Tracy J. Trothen ve Calvin Mercer, **Religion and Human Enhancement; Death, Values, and Morality** içinde, Palgrave Macmillan Publishing, New York, 2017, ss. 67-88.

ORWELL, George; **Bin Dokuz Yüz Seksen Dört**, Çev. Celal Üster, Can Sanat Yayınları, 61. Baskı, İstanbul, 2018.

PARWEZ, Ghulam Ahmed; **Islam: A Challenge To Religion**, Tolu-E-Islam Trust Publishing, Five Edition, Lahore, 2012.

PETERSON, Michael ve diğerleri, Çev. Rahim Acar, **Akıl ve İnanç: Din Felsefesine Giriş**, Küre Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 2009.

POOLE, Charles P Jr. ve Frank J. Owens, **Introduction to Nanotechnology**, John Wiley and Sons Publishing, 1. Baskı, New Jersey, 2003.

SAMUELSON, Hava Tirosh ve Kenneth L. Mossman, "New Perspectives on Transhumanism", **Building Better Humans? Refocusing the Debate on Transhumanism** içinde, Ed. Hava Tirosh-Samuelson ve Kenneth L. Mossman, Peter Lang Internationaler Verlag der Wissenschaften, 2012, ss. 29-52.

SAMUELSON, Hava Tirosh; "A Critical Historical Perspective", **H± Transhumanısm And Its Crıtıcs** içinde, Ed. Gregory R. Hansell ve William Grassie, Metanexus Institute, USA, 2011, ss. 10-23.

SAMUELSON, Hava Tirosh; "Science and the Betterment of Humanity: Three British Prophets of Transhumanism", **Building Better Humans? Refocusing the Debate on Transhumanism** içinde, Ed. Hava Tirosh-Samuelson ve Kenneth L. Mossman, Peter Lang Internationaler Verlag der Wissenschaften, 1. Baskı, Frankfurt, 2012, ss. 55-82.

SANDBERG, Anders; "Morphological Freedom: Why We Not; Just Want It, but Need It", Ed. Max More, Natasha-Vita More, **The Transhumanist Reader: Classical And Contemporary Essays On The Science, Technology, And Philosophy Of The Human Future** içinde, Wiley-Blacwell Publication, West Sussex UK, 2013, ss. 73-82.

SANTILLANA, Giorgio de; **Seçme Metinlerle Rönesans Filozofları**, Dipnot Yayınları, 1. Baskı, Ankara, 2013.

SCHODEK, Daniel L., Paula Ferreira ve Michael F. Ashby, **Nanomaterials, nanotechnologies and Design: An Introduction for Engineers and Architects**, Butterworth-Heinemann Publishing, 1st Edition, Burlington-USA, 2009.

SHELLEY, Mary; **Frankenstein ya da Modern Prometheus**, Çev. Yiğit Yavuz, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 4. Baskı, İstanbul, 2019.

SHI, Donglu, Zizheng Guo ve Nicholas Bedford, **Nanomaterials and Devices**, Tsinghua University Press, 1st Edition, Waltham-USA, 2015.

SIRIUS, R. U. ve Jay Cornell, **Transcendence; The Disinformation Encyclopedia Of Transhumanism and The Singularity**, Red Wheel/Weiser LLC, 1. Baskı, San Francisco, 2015.

SWINBURNE, Richard; **The Coherence of Theism**, Oxford University Press, 2. Baskı, Oxford, 2016.

ŞAHİN, Naim; **Hegel'in Tanrısı**, Çizgi Kitabevi, Birinci Baskı, Konya, 2001.

TURNER, Ron-Cole; "Why the Church Should Pay Attention to Transhumanism", **Christian Perspectives on Transhumanism and the Church: Chips in the Brain, Immortality, and the World of Tomorrow** içinde, Ed. Steve Donaldson ve Ron Cole-Turner, Palgrave Macmillan Publishing, 1. Baskı, Cham-Switzerland, 2018, ss. 1-15.

VINGE, Vernor; "Technological Singularity", Ed. Max More, Natasha-Vita More, **The Transhumanist Reader: Classical And Contemporary Essays On The Science, Technology, And Philosophy Of The Human Future** içinde, Wiley-Blacwell Publication, West Sussex UK, 2013, ss. 373-383.

WATERS, Brent; "Flesh Made Data: The Posthuman Project in Light of the Incarnation", **Religion and Transhumanism: The Unknown Future of Human Enhancement** içinde, Ed. Calvin Mercer ve Tracy J. Trothen, Praeger ABC-CLIO, LLC, 1. Basım, California, 2015, ss. 291-302.

WHITEHEAD, Alfred North; **Process and Reality: An Essay in Cosmology**, Harper Torchbooks, First Edition, New York, 1960.

WHITEHEAD, Alfred North; **The Function Of Reason**, Princeton University Press, New Jersey, 1929.

YENGİN, Deniz ve Tamer Bayrak, **Yeni Medya ve Sanal Gerçeklik**, İstanbul Aydın Üniversitesi Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 2018.

MAKALELER:

AKKAYA, M. Şükrü; "Humanizm'in Çıkışı Ve Yayılışı", **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi,** Cilt: 5, Sayı 2, 1947, ss. 201-222.

ANLI, Ömer Faik; "Sosyal Bir Fenomen Olarak Bilimsel Bilgi: Bilim Sosyolojisinden Bilimsel Bilginin Sosyolojisine", **FLSF Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi,** 2011, Sayı: 12, ss. 53-78.

COUSINS, Ewert H.; "Kültür, Felsefe ve Teolojide Süreç Modelleri", Çev. Kevser Çelik, **Marife Dini Araştırmalar Dergisi**, Yıl: 11, Cilt: 11, Sayı: 2, 2011, ss. 203-216.

ÇETİNTAŞ, Vildan Bozok, Mustafa Kotmakçı ve Burçin Tezcanlı Kaymaz, "Bağışıklık Yanıtından Genom Tasarımına; CRISPR-Cas9 Sistemi", **Türkiye Klinikleri J. Med. Sci. Dergisi**, Sayı: 37, c. 1, 2017, ss. 27-42.

DAĞ, Ahmet; "Nietzsche ve Transhümanizm Bağlantısı Üzerine Bir Değerlendirme", **FLSF Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı: 25, 2018, ss. 207-224.

DARD, Olivier ve Alexandre Moatti, "The History of Transhumanism (cont.)", **Notes and Queries** içinde, Oxford University Press, Vol. 64, Issue: 1, March 2017, ss. 167–170.

EYİM, Ahmet; "Yapay Zeka: Makineler Düşünebilir Mi?", **Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Sayı: 30, 2016, ss. 55-68.

FUKUYAMA, Francis; "Transhumanism: The World's Most Dangerous Ideas", **Foreign Policy**, Sayı: 144, 2004, ss. 42-43.

GARNER, Stephen Robert; **Transhumanism and The Imago Dei Narratives of Apprehension and Hope**, A Thesis Submitted In Fulfilment of The Requirements For The Degree of Doctor of Philosophy In Theology, The University Of Auckland, 2006.

GÜNDOĞDU, Hakan; "Hümanizm, Teosentrizm ve Jacques Maritain", **Felsefi Düşün Akademik Felsefe Dergisi**, Sayı: 9, 2017, ss. 104-130.

HOPKINS, Patrick D.; "Transcending the Animal: How Transhumanism and Religion Are and Are Not Alike", **Journal of Evolution and Technology**, Vol. 14, Issue: 2, 2005, ss. 13-28.

JORDAN, Gregory; "Apologia for Transhumanist Religion", **Journal of Evolution and Technology**, Vol. 15, Issue: 1, 2006, ss. 55–72.

Lİ, Suping ve diğerleri, "A DNA Nanorobot Functions as a Cancer Therapeutic in Response to a Molecular Trigger in Vivo", **Nature Biotechnology**, Vol. 36, Issue: 3, ss. 258-264.

MERTOĞLU, M. Suat; "Kur'an'ı Modern Bilimlerin Işığında Okumak: Tantâvî Cevherî Örneği", **Divan: Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi**, Cilt: 16, Sayı: 30, 2011, ss. 91-113.

SAMUELSON, Hava Tirosh; "Transhumanism as a Secularist Faith for the Post-Secular Age", **Zygon: Journal for Religion and Science, Vol.** 47, No. 4, 2012, ss. 710-734.

WINYARD, David C. Sr.; **Transhumanism-Christianity Diplomacy: To Transform Science-Religion Relations**, Dissertation submitted to the faculty of the Virginia Polytechnic Institute and State University in partial fulfillment of the requirements for the degree of Doctor of Philosophy in Science and Technology Studies, Blacksburg-Virginia, 2016.

YURT, Engin; "Heidegger-Sartre Anlaşmazlığının Hümanizmin Güncel Terminoloji Sorununa Bir Çözüm Getirme Olasılığına Dair Bir Araştırma", **Felsefi Düşün Akademik Felsefe Dergisi**, Sayı: 9, 2017, ss. 289-317.

ELEKTRONİK ORTAM:

"Artificial Intelligence And Life In 2030: One Hundred Year Study On Artificial Intelligence Report Of The 2015 Study Panel", https://ai100.stanford.edu/2016-report, (13.05.2019).

"Cybernetics", https://www.britannica.com/science/cybernetics.

"How Does Transhumanism Relate to Religion?", **Transhumanist FAQ Version 3.0** içinde, https://whatistranshumanism.org/#how-does-transhumanism-relate-to-religion, (20.04.2019).

A Transreligion for Technological Times, https://terasemfaith.net/beliefs/, (05.04.2019).

ALIGHIERI, Dante; **Paradiso,** http://danteworlds.laits.utexas.edu/textpopup/par0101.html, (02.04.2019).

BAINBRIDGE, William Sims; **Religion for a Galactic Civilization 2.0**, https://ieet.org/index.php/IEET2/more/bainbridge20090820, (02.05.2019).

BARBOUR, Ian G.; **Religion in an Age of Science**, HarperCollins E-Book, New York, 1991, (05.08.2018).

BARBOUR, Ian G.; **When Science Meets Religion**, HarperCollins e-book, New York, 2000, (05.08.2018).

BENEK, Christopher; **What If Everything We Call Natural is Actually Technological**, https://www.christianpost.com/news/what-if-everything-we-call-natural-is-actually-technological-165125/, (06.04.2019).

BOSTROM, Nick; "A History of Transhumanist Thought", **Journal of Evolution and Technology**, Vol. 14, Issue: 1, 2005, ss. 1-25, http://www.nickbostrom.com/papers/history.pdf, (09.04.2019).

BOSTROM, Nick; "Are You Living in A Computer Simulation?", **Philosophical Quarterly**, Vol. 53, No. 211, 2003, ss. 243-255, https://www.simulation-argument.com/simulation.pdf, (08.05.2019).

BOSTROM, Nick; **Transhümanism: The World's Most Dangerous Idea?,** https://nickbostrom.com/papers/dangerous.html, (09.04.2019).

Council of Europa, "Governing The Game Changer-Impacts Of Artificial Intelligence Development on Human Rights, Democracy and The Rule of Law", https://rm.coe.int/conclusions-from-the-conference/168093368c, (14.03.2019).

ERDEM, Hüsameddin; "Deizm", **TDV İslâm Ansiklopedisi**, 1994, https://islamansiklopedisi.org.tr/deizm, (05.05.2019).

FEUERBACH, Ludwig; **The Essence of Christianity**, Çev. George Eliot, 1841, e-kitap arşiv: https://www.marxists.org/reference/archive/feuerbach/works/essence/, (05.05.2019).

GRUDIN, Robert; "Humanism", https://www.britannica.com/topic/humanism#ref127870, (26.02.2019).

HARAWAY, Donna; **A Cyborg Manifesto**, http://people.oregonstate.edu/~vanlondp/wgss320/articles/haraway-cyborg-manifesto.pdf, (29.04.2019).

HARRISON, Peter ve Joseph Wolyniak, "The History of Transhumanism", **Notes And Queries** içinde, Oxford University Press, Volume 62, issue 3, September 2015, ss. 465-467, https://academic.oup.com/nq/article/62/3/465/1141551, (02.04.2019).

HERZFELD, Noreen L.; "Creating in Our Own Image: Artificial Intelligence and the Image of God", https://digitalcommons.csbsju.edu/theology_pubs, (29.03.2019).

HOPKINS, Patrick D.; **Toward a Transhumanist Theology**, https://www.metanexus.net/toward-transhumanist-theology/, (12.03.2019).

HOSKINS, James; **Transhumanism and Christian Orthodoxy: Where Do We Draw the Line?**", https://christandpopculture.com/transhumanism-christian-orthodoxy-draw-line/, (05.04.2019).

https://ieet.org/index.php/IEET2/about, (05.04.2019).

https://terasemfaith.net/beliefs/, (05.04.2019).

https://www.neuralink.com/ (13.05.2019).

HUGHES, James; "**The Compatibility of Religious and Transhumanist Views of Metaphysics, Suffering, Virtue and Transcendence in an Enhanced Future**", metanexus.net/compatibility-religious-and-transhumanist-views-metaphysics-suffering-virtue-and-transcendence/, (03.01.2019).

HUGHES, James; **Report on the 2007 Interests and Beliefs Survey of the Members of the World Transhumanist Association, Prepared**, https://ieet.org/images/uploads/WTASurvey2007.pdf, (03.04.2019).

KADIOĞLU, Muhsin**; "**Hümanizm", **İstanbul Sosyoloji Konferansları Dergisi**, Sayı: 23, 1991, ss. 157-165, https://dergipark.org.tr/iusoskon/issue/9545/119216, (04.01.2019).

KELLY, Kevin; **How, Technology Evolves?**, https://www.ted.com/talks/kevin_kelly_on_how_technology_evolves?language=en, (20.03.2019).

MESSERLY, John G.; **Is Transhumanism A Religion?**, https://ieet.org/index.php/IEET2/more/Messerly20180522, (05.04.2019).

MESSERLY, John G.; **The End of Religion: Technology and The Future**, https://ieet.org/index.php/IEET2/more/messerly20151221, (20.04.2019).

MESSERLY, John G.; **Transhumanism and Religion**, https://ieet.org/index.php/IEET2/more/messerly20150118, (20.04.2019).

MORE, Max; **The Extropian Principles 2.5**, http://www.aleph.se/Trans/Cultural/Philosophy/princip.html, (09.04.2019).

O'GIEBLYN, Meghan; **God In The Machine: My Strange Journey Into Transhumanism**, https://www.theguardian.com/technology/2017/apr/18/god-in-the-machine-my-strange-journey-into-transhumanism, (02.04.2019).

PARK, Alice; **They Will Be Studied for the Rest of Their Lives.' How China's Gene-Edited Twins Could Be Forever Changed By Controversial CRISPR Work**, http://time.com/5466967/crispr-twins-lives/ (14.03.2019).

PRISCO, Giulio; **Christian transhumanism can streamline and boost Christianity**, https://turingchurch.net/christian-transhumanism-can-streamline-and-boost-christianity-65366e038dd9, (05.04.2019).

PRISCO, Giulio; **Yes, I am a Believer**, https://ieet.org/index.php/IEET2/more/5821, (04.05.2019).

REDDING, Micah; **Christianity is Transhumanism**, http://hplusmagazine.com/2014/05/22/christianity-is-transhumanism/, (05.04.2019).

REDDING, Micah; **Christian-transhumanism is The Next Reformation**, http://micahredding.com/blog/christian-transhumanism-is-the-next-reformation, (03.05.2019).

SORGNER, Stefan Lorenz; "Nietzsche, the Overhuman, and Transhumanism", **Journal of Evolution and Technology**, Vol. 20, Issue 1, 2009, ss. 29-42, http://jetpress.org/v20/sorgner.htm (13.05.2019).

TERASEM MOVEMENT INC.; "The Truths of Terasem: A Transreligion for Technological Times", **The Christian Transhumanist Affirmation**, https://www.christiantranshumanism.org/, (05.04.2019).

TOPALOĞLU, Aydın; "Teizm", **TDV İslâm Ansiklopedisi**, https://islamansiklopedisi.org.tr/teizm (07.05.2019).

TRANSHUMANIST DECLARATION, https://humanityplus.org/philosophy/transhumanist-declaration/, (10.04.2019).

WALTON, Harry; **Transhumanism and Theology**, https://www.blogs.hss.ed.ac.uk/science-and-religion/2013/11/27/transhumanism-theology/, (05.04.2019).

WALTON, Harry; **Transhumanism and Theology**, https://www.blogs.hss.ed.ac.uk/science-and-religion/2013/11/27/transhumanism-theology/, (05.04.2019).

What is this all about?, http://www.wayofthefuture.church/, (05.04.2019).

ZIMMERMAN, Michael E.; **The Singularity: A Crucial Phase In Divine Self-Actualization**, http://hplusmagazine.com/2014/05/22/the-singularity-a-crucial-phase-in-divine-self-actualization-2/, (05.04.2019).

ÖZGEÇMİŞ

Adı ve Soyadı: İsmail KURT

Doğum Tarihi: 13.07.1988

Doğum Yeri: ESKİŞEHİR

E-posta: ismailkurt718@gmail.com

Bildiği Yabancı Diller (Puan ve Yılı): İngilizce / 60 (YÖKDİL) 2017

Aldığı Sertifikalar: Pedagojik Formasyon Sertifikası (Afyon Kocatepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi)

Derece	Bölüm/Program	Üniversite	Yıl
Lisans	Kimya	Selçuk Üniversitesi	2008-2013
Lisans	Sosyoloji	Anadolu Üniversitesi (Açıköğretim Fakültesi)	2012-2017
Y. Lisans	Felsefe Ve Din Bilimleri/ Din Felsefesi	Necmettin Erbakan Üniversitesi	2014-2019
Doktora			
Doç. / Prof.			

Yüksek Lisans Seminer Başlığı: Paul Tillich'te Varolma Cesareti

Yüksek Lisans Tez Başlığı: Transhümanizm ve Tekillik Bağlamında Dinin Geleceği

Tez Danışmanı: Dr. Öğr. Üyesi Ömer Faruk ERDEM